



Николай Гусев





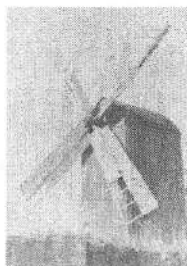
*Я пам'ятю  
Смислом,  
Кором в'є  
Вод в'є*



*в. Кис.  
в'є в'є в'є, як в'є в'є в'є  
Найкращі вірші Володимира*



*До 100-річчя  
від дня  
народження  
Павла Усенка*



*Упорядкувала  
Марина Усенко*

Київ  
Університетське  
видавництво  
"Пульсари"  
2001



Навело Зсенко

Дві пристрасті,  
дві любові...

*Вибране*

ББК 84.4УКР6

У74

*Видано на замовлення  
Державного комітету  
інформаційної політики,  
телебачення і радіомовлення України  
за Національною програмою  
випуску суспільно необхідних видань.*

Це видання — спроба по-новому  
осягнути творчу спадщину  
Павла Усенка.  
Пісенність, замилування рідною мовою,  
любов до України становлять суть  
Усенка-поета й Усенка-громадянина.  
У книзі зроблено спробу поєднати  
поезію і прозу, щоденникові записи,  
документальні матеріали  
і спогади про митця.

**ISBN 966-7671-29-1**

© Усенко М. П.,  
упорядкування, 2001

© М'яковська Н. В.,  
Остапов О. Я., макет  
та художнє оформлення,  
2001

© Університетське видавництво  
“Пульсари”, 2001

### З Україною під лівим крилом...

Як зараз бачу: стоїть посеред конча-заспівського зеленого розмаю, уже в літах, але ще по-юначому стрункий, з густою, неприрученою чуприною, що надає йому складності на якогось птаха, котрий зацікавлено вигулькне з очеретів і от-от ладен злетіти...

Павло Матвійович Усенко. Поет першого призову нового віку, нового життя, яке, за Тичиною, "нового прагне слова". Визнаний ватаг касемівців. Фундатор, призбирувач, опікун і чоловічий талановитої юні. Перший редактор журналу "Молодьок", який благословив у світ кілька поколінь літераторів. Цьому найпопулярнішому часописові, що згодом прибрав собі нове ім'я "Дніпро", але зберіг усенківську лінію на виголосування творчого пагілля, за кілька місяців виповниться 75. Його ж батькові — рівно сто!

Від першопочатків і до завершення земного кола Павло Усенко іменувався комсомольським поетом. Навіть у поважні літа він з якоюсь теплою лукавинкою і легким, осіннім смутком у вічу сприймав і відгукнувся на цей свій статус. Певен, і нині, за всіх змін формацій і систем, коли скоростілі й вельми нетерплячі та нетерпимі нівелюють усе поспіль минуле, — певен, що й сьогодні він би відгукнувся на це звання. Бо то була поривна, безоглядна, безкорислива і романтична юність цілого покоління початку 20-го віку і його особиста доля. Павло Матвійович до останнього подиху не зрадив свою молодість.

Ця ювілейна книга, дбайливо і ласкаво укладена донькою поета, справді по-новому, опукліше і глибше, ніж усі попередні, подає і творчість, і саму особистість Павла Матвійовича. Архітектори збірника на досить невеликій площі, не підретушовуючи та підганяючи під кон'юнктуру моменту, зуміли зберегти і те, що з його творчості вже увійшло в пам'ять кількох поколінь, і раніше не оприлюднене, де він заглиблюється в сенс життя, — особливо в щоденникових записах, аж до останніх катренів, коли вже передчував роковий час розлуки з цим світом. Вражаюче гучать, по-суті, останні мудрі й по-солдатському мужні рядки, пекучі й світло-засурні:

Окрайці райдуги в Дніпрі,  
Окрайці райдуги в Орелі,  
Останній червень на порі  
Мені дорогу ревно стеле.

Чи послішать — не послішать,  
Ні, не од мене це залежить,  
Схиляє голову мій сад,  
А мудрий птах он з дуба стежить.

Я з ним уже презирнувся,  
Ми розуміємо обое,  
В яку дорогу перевзувся,  
Куди несуть солдата з бою.

Спокійне, не розпачливе, не метушливе, а по-народному достойне сприйняття фіналу, визначене по-дніборобському: "Відробив".

Народність Павла Усенка — не силувана, не нав'язана запопадливими критиками. Власне, вони цю рису творчості поета майже й не помітили, тріскуче педалюючи на громадянській тематиці. А тим часом саме джерельна, жива вода народного мелосу живила корені усенківської поезії. Сприймаю як талановиту знахідку укладачів книги — введіння в її тканину прозових образків Павла Матвійовича, які дихають істинною поезією. Взяти хоча б його замальовку "Села і хутори", де тонко і достеменно передано український характер — з його замашним, неперебутнім гумором, з повір'ями, які углибають ще в поганські часи, з кмітливістю, над якою не владні громи і грози долі, з доброзичливістю і подільчівістю у найсутужніші часи, з незнищенною козацькою одчайдушкістю.

Взагалі, ці замальовки — глибокі й глибинні дослідження, які присутньо збагачують наше народознавство.

Павло Усенко ніколи не рвав на собі сорочку, клянучись у любові до України-неньки. І в тодішньо пафосних самозбудженнях не бив себе патріотично в груди. Бо під лівим крилом у нього билося чесне і чисте серце, в якому співала Україна.

Борис ОЛІЙНИК







## Розділ 1

*Ми звикли йти в бурю, в грози.  
Коли ж притихає, — як нудно! —  
Тоді ми в стихію приносим  
Романтику буднів.*

## ІДУТЬ

Місто, заводи і села.  
Юних вітайте — ідуть!  
Лави ідуть КаєСеМові,  
Дальня вгинається путь.

Хто їх, дітей синьоблузих,  
В далі Комуни повів?  
Битв плomeniючі грози,  
Жовтня Великого спів.

Там, де змагається Захід,  
Там, де прояснює Схід, —  
Треба, товаришу, брате,  
Пути порвати, розбити!

Армію юну, червону  
Оком навколо окинь —  
Йде мільйон мільйонів,  
Має полотнами КІМ.

Рудні, заводи і села,  
Юних вітайте — ідуть!  
Лави ідуть КаєСеМові,  
Дальня вгинається путь!

1924



Обкладинка першої книги  
поетій Павла Усенка

## ВЕСНЯНЕ

І сьогодні весна, як учора,  
Як у той вісімнадцятий рік...  
Я пригадую місто і поле,  
Квіти в розквіті, постріли, крик,

Наступали колони німецькі,  
І громами гуло з-за дібров;  
Нас п'ятнадцять стрільців половецьких\*  
Захищали Славуту-Дніпро.

Нас у хвилях тонуло п'ятнадцять,  
Випливало на кручу лиш сім,  
Полоскали нас з чорного "макса"  
На осяяній сонцем косі.

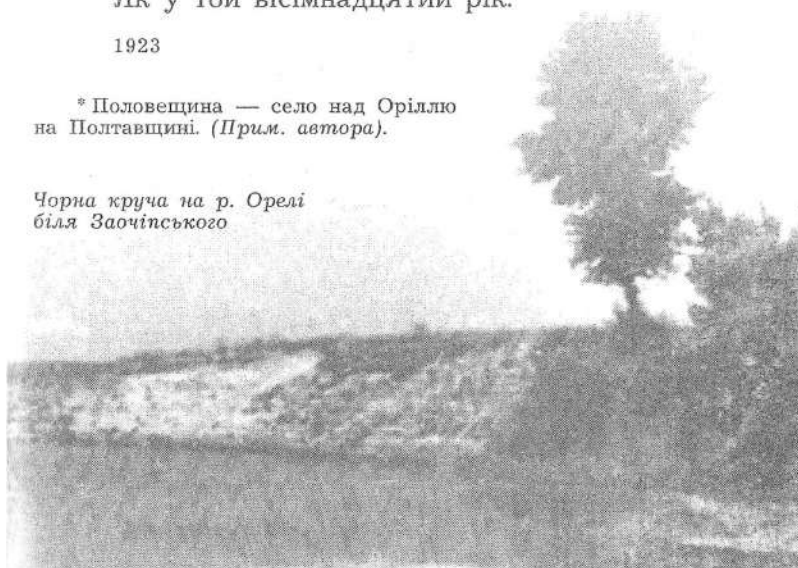
Ой піски задніпрянські, веселі,  
Цілих сім ми лишили мереж,  
Коли бігли в стурбовані села  
Під вогні незгасимих пожеж.

І від щастя, а може, від горя  
Промінь сонячний серце пропік...  
... І сьогодні весна, як учора,  
Як у той вісімнадцятий рік.

1923

\* Половещина — село над Оріллю  
на Полтавщині. (Прим. автора).

Чорна круча на р. Орелі  
біля Заочіпського



## ОСІНЬ МОЯ

Фабзавучна

Хлюпа дощ на заводські одвірки,  
 дахи розквасив, порвав...  
 Я з вами, нові неймовіри,  
 я — ващ, братва!

Хай за шибкою дощ ридає,  
 що літо в степу десь запас:  
 та нам пісню нову заспіває,  
 новий пастух — співучий пас.

Співучий пас-сзс-сс...  
 з переспівами підголосників колоса  
 Вимірює, міря  
 революції ватерпас  
 і співає, співа зливоголосом.

Точу-учусь-учу...  
 (На сталевих оцупках жевріє жар!  
 Опісля зміни до них полечу  
 іскрою, іскрами через димар,  
 Щоб вчасно, на згуки сирени,  
 з'явитись тренажно, як кожен.

Одне:  
 сховати пісню заводську від сел я  
 не в силі,  
 не можу.

1923

П. Усенко —  
 червоноармієць  
 68-го Ахтирського  
 стрілецького полку.  
 20-і роки



## СТІНГАЗЕТА

I

Всього-на-всього два віршики,  
А читаєш — життя поема!  
Я не сам,  
    з тобою, ячейко, викрешем  
Мислі, і літери, й теми.  
Дві рукотворні газети —  
Окраса ж яка на заводі!  
Слово пісенне “Клуб КаеСеМ”!  
Всі читали учора й сьогодні.  
Це нового хода ясновида,  
Це майбутнього світлі начала,  
Це зорі полум’яність над світом,  
Що над даллю доріг наших встала.  
Може, тому і слова силу  
Ми навіки, навіки пізнали.  
Стінгазету свою ми любили —  
Три зміни робочих читали.

II

Старий наш майстер, ой старий,  
До мене мовить: “Сину”.  
На зміну другу прийде він  
І стане між машини.

А ми до нього, фабзавуч,  
Хлюпнем надій цистерни!  
І на верстатах точим, точим ми  
Уміло вже й майстерно.  
Він нас похвалить — вдало як!  
Працюйте, юних зміна!  
Та вже дев’яту відбива  
Рвучкий гудок годину.  
І поспішаємо ми всі —  
Пора давно до клубу!  
А майстер сивий нам услід!  
— Гуляйте, діти, любі.

III

Десь ясен день пішов, погас там...

А тут —

пофарбив, поводив...

Машинний гул і творчий рух

В напруження годину.

І думаю я тут,

стою,

проказую,

злотовую,

кую —

Включи романтику мою

В твій спів, в мету твою.

Йде корпусів ритмічний гул,

Громокий щохвилинно:

Заліза прут — спіраль, дугу —

В завої іскор кине...

І вентилятор в поле, в степ

Ось-ось злетить, полине!

Та за стіною осінь б'є,

Дощем змива вітрини.

Шумує, рветься колоброд,

Та згине, знаю, згине...

Злютую серце на заводі

І порив мій, моє горіння.

1924

Юхим Добрюшин

Спогади

Ми познайомилися з ним десь у квітні 1921 року в Кобеляках. Працювали у повітовому відділі народної освіти. Павло був інструктором підвідділу соціального виховання, тобто мав справу зі школами й педагогами, а я завідував секцією охорони дитинства й юнацтва, тобто мав справу з дитячими будинками.

Павлові було тоді дев'ятнадцять років, ми з ним були майже ровесники.

Щоденно перед початком роботи (робота у нашому відділі починалася о дев'ятій ранку, а ми приходили завше на півгодини раніше) Павло читав мені свої нові вірші.

Іх він записував у книжечку в жовтій шкіряній оправі. Цей записник він завжди носив у правій кишені піджака. Вірші були гарячі, революційні, нестримно молодечі, вони завжди справляли на мене якесь електризуюче враження. Я сидів, слухав їх, і серце калатало від щастя, що я

\* \* \* \* \*

Мою душу з шостої борозни,  
 Оповиту синьоокиим барвінком,  
 Темної ночі довго вели,  
 А ранком поставили до стінки.  
 Зашуміли гаї в голові,  
 Загукали на схилах заводи...  
 А я падав у ранах, в крові  
 За життя, за свободу.  
 Пронизало душу мою сонце,  
 А бандита\* пронизав я —  
 В чорній смерті, немов в ополонці,  
 Біля пруга зловісних ям.  
 А сьогодні з-за обрію синього  
 Лину я в світлосонячне місто...  
 Зустрічайте ж мене, поривного,  
 Молодого й вогнистого.

1924

\* Йдеться про боротьбу з бандитизмом у перші роки Радянської влади на Україні. (Прим. автора).

Спогади  
 живу в буряну революційну епоху, і хотілося зробити  
 все для того, щоб скоріше настав час світової революції.

Про Павлові вірші ніхто не знав — тільки мені одному  
 він їх читав та показував, а іншим товаришам соромився:  
 може, тому що вони були старші за нього, може, тому що  
 вважав свої спроби далекими від довершеності.

... Десь восени, здається, в жовтні 1921 року, Кобе-  
 ляцький повітком комсомолу вирішив випустити в га-  
 зеті Кобеляцького повіткому КП(б)У комсомольську сто-  
 рінку. Постало питання про те, що для цієї сторінки  
 необхідний вірш. І ось тоді я й вирішив розповісти ком-  
 сомольському активу, що мій друг Усенко пише вірші  
 і що їх у нього багато... Проте довелося попередити ак-  
 тивістів, що Павло не хоче, аби про це хтось знав...

Увечері ми з Павлом прийшли в комсомольський клуб.  
 Група хлопців та дівчат оточила Павла. Посипались рі-  
 зні запитання, які мали відвернути його увагу. Це вда-  
 лося — Усенко на якусь мить втратив пильність.  
 І тоді один з комсомольців вправним рухом злодія-кар-  
 манника відобув з Павлової кишені заповітну книжечку. Та  
 Павло помітив це й тут же кинувся її відбирати...





Тільки

цокали там десь годинники  
 (на другий день) —  
 вимірював сонце хлопчина:  
 — Куди буде тінь?  
 — коли буде полудень?  
 — куди впаде тінь?  
 рівно десять годин...

А з-за ока степового  
 синього озера

Знову джмелі загули...

— Хто там цікавий, морочливий,

Обрій піснями залив? —

... Знову:

— Уррр...

Буде хлопцеві знову цікаво.

Ночі хлопець

Буде снить,

А зросте:

Не дивуй —

Аж за хмари,

Сам —

Полетить, полетить, полетить...

1924

*“Мій університет.”  
 Заочіпська школа, колишня  
 “Преображення церковно-  
 приходська школа”, де вчився  
 П. Усенко в 1910–1913 рр.*



## ЗАСПІВ

Дні мої веселі,  
Сині, ячейкові\*!  
Городам і селам  
Ми несем обнову.

Вас я не розвіяв,  
До Комуни йдучи.  
Хмарив брови вітер...  
Боротьба могутча.

Донесу до краю —  
Хто нам волю зломить?  
Комун-еру грають  
Буря, сонце, грóми.

Ми світам несемо  
Молоду обнову,  
Дні мої веселі,  
Сині, ячейкові.

1925

\* Ячейка (рос.) — первинна організація, комсомольський осередок.  
(Прим. автора).



Полтава. 1923 р.

Спогади

зії, особливо гостро, а іноді й не зовсім тактовно виступали ті, яким не подобалася одверто активна, партійна позиція нових творців нашого красного письменства.

Усенко спокійно сприймав усі ці виступи, трохи при-мруживши очі і децю скептично всміхаючись. Коряк же, спершу спокійний, поволі став розпалюватися. Нарешті він не витримав і втрутився в суперечку. Спершу він довів, що опоненти просто погано обізнані в літературі, далі зупинився на хвастовитому й тенденційному тоні деяких промовців.

Ви посластесь на Пушкіна і вважаєте за хама того, хто не знає Пушкіна... А я скажу, не проводячи, звісно,

\* \* \* \* \*

Навкруги сон-луги,  
 Пізня осінь.  
 Хтось прийшов дорогий,  
 Синій, дальній, тугий  
 І тумани поклав на покоси.

Стороно ж ти моя,  
 Грані дальні...  
 В сонний край, в тихий край  
 Отакі, як і я,  
 Надсилають листи привітальні.

За листами машини  
 Залізні —  
 Край зацвів, край ожив —  
 Над потоками нив  
 Підіймає охмареність ніжну.

Чи ви ждали мене,  
 Свого сина?  
 Що з радості день —  
 Отаким світлом-днем  
 Зустрічають простори нас сині.

І над горном робіт  
 День почато.  
 Тільки хвиля шумить  
 І до сонця біжить,  
 Як на луки веселі дівчата.

1925

---

..... Спогади  
 аналогії між Пушкінієм та Усенком, що й того можна  
 назвати хамом, хто не знає Усенка!

Після такого категоричного твердження В. Корьяка  
 настала тиша. А ще через мить зала вибухла оплесками  
 і гнівними протестами — одні погоджувалися, інші ка-  
 тегорично не сприйняли заяви критика.

Гаряче проходили подібні дискусії в ті часи! Вони не  
 закінчувалися в залі, а продовжувалися на вулиці і в сту-  
 дентських гуртожитках.

Незабуття то була пора! Хай і важкі часи були, хай  
 одягнені ми були вбого, не завжди ситі були, а все ж роки  
 ті згадуєш з невимовною душевною теплотою.

## ЛИСТ

Дівчино-секрétарю,  
Як тебе любили ми!  
Десь ти за заметами,  
За снігами білими.

Школа. Дві акації —  
Про весну, про молодість.  
Ти ж щодень за працею,  
Вечори з промовами.

Чом од нас поїхала,  
Не шумиш верстатами?  
Вихори та віхола  
У яру повстанському.

Там нема електрики,  
Віє з лугу холодом,  
Ти одна є лекторка  
Із заводу, з города.

А без тебе трудно нам —  
Ми й на зборах згадуєм  
На заводі трубному,  
У цеху прокатному.

Дівчино-секрétарю,  
Як тебе любили ми!  
Десь ти за заметами,  
За снігами білими.

1926



Київські  
комсомольці.  
20-і роки

## РОМАНТИКА ЧАСУ

Ми звикли йти в бурю, в грози.  
Коли ж притихає, — як нудно! —  
Тоді ми в стихію приносим  
Романтику буднів.

І дзвенять мости, магістралі...  
На їх шрубках солодке Сьогодні —  
Ери нової, революції стиль,  
Нервів напругу заряджуєш ти!

І хочеться побачити Майбуття, —  
Там воно, там воно дніє...  
До сонць чарівної Комуни  
Не обійти цих днів.

І заводять пісні на плантаціях,  
Їм вторять співи заводів —  
Це нової культури повстанці,  
Революцій озорені сходи.

Як же буйному втерпіти  
Серцю моєму й твоєму —  
Слухай, пісня пісень про лікнепи  
Сьогодні найкраща є тема.

Решта — політика міжнародна,  
Днів марудна, скажу, надбудова —  
Краще в маршах, у маршах походних  
Брати все з бою  
та з бою!

Ми звикли йти в бурю, в грози.  
Коли ж притихає, — як нудно! —  
Тоді ми в стихію приносим  
Романтику буднів.

## ЗІ ЩОДЕННИКА

I

Коли над планом-містом  
З його телеграфом, радіо,  
аеросполученням і під'їзними  
шляхами

Квітневі хмарки в пориваннях  
Нагадують мені юності час,  
Оріль і кохання,

Коли наді мною, з властивими мені  
витриманістю, класовою дилемою  
боротьби, принципами  
організованості

Квітневі хмарки в пориваннях  
Нагадують мені юності час,  
Оріль і кохання, —

Тоді

ще сильніше,  
ще жагучіше

Хочеться позбутися втоми  
І працювати, і говорити молодю.

II

Ти звертася увагу  
своїм чарівним спадом,  
Сонце за лісами, сонце за луками,  
за горами сонце.

Завтра знов з тобою, сонце,  
завтра

І зустрінемось, і працювати будем  
члени Спілки — комсомольці.

Працювати на полях, в лісах,  
гори брати,

Молодіючи, творити,  
живучи в активі...

О, таким мені вставати  
із тобою вранці

І таким прощатись, сонце,  
В час вечірніх спадів  
в світлому горінні.

Ш

Завжди будь готовим  
ти до війни  
І гартуй своє тіло,  
зброю міцни.  
І країну міцни  
на заводі, в полях —  
Нескоримим навік  
хай квітує земля!  
І подвоєю вогонь,  
і потроєю запал,  
Волю серця гартуй і стали —  
Ворог кине свій шал,  
ти віддай  
Всю хоробрість, снагу  
своїх сил.

Упади ти на нього з-за хмар,  
З літака ти з-за хмар упади,  
Поціляй його так, щоб удар  
Досягав лиш мети!

1928—1933



“Плужани” в Червоній Армії: Усенко, Каррон, Дикий і Гордієнко (відомий штурман радянської авіації, який разом із В. Коліним здійснив безпосадовочний переліт Москва—США). 1925 р.

## ПІСНЯ

Батальйон. Батальйон. Батальйон.  
 Краці снайпери, краці стрільці —  
 Через плечі рушниці в бійців,  
 За плечима — нищівний вогонь.

— Хто впаде, хто загине, бійці?  
 — Ворогі, ворогі 'д наших куль!..  
 — А чи добре крокують стрільці?  
 — Ми стрільці невідразливих куль!

Сотні. Коні. Поводдя. Шаблі.  
 Краці снайпери. Кроком вперед!  
 Ми — ні п'яді нікому своєї землі.  
 Ворог рушить — ми ворогу в рейд.

— Хто впаде, хто загине, бійці?  
 — Вороги, вороги 'д наших куль!..  
 — А чи добре крокують стрільці?  
 — Ми стрільці невідразливих куль!

Батальйон. Батальйон. Батальйон.  
 Краці снайпери, краці стрільці —  
 Через плечі рушниці в бійців,  
 За плечима — нищівний вогонь.

1934



“... і хата не біленька,  
 і сил немає.”  
 Мати і тітка поета



\* \* \* \* \*

— На забудь лиши мені левкої, —  
 Йдучи в похід, кохану я прохав.  
 Зустріне гостра, люта куля в полі —  
 Тебе, тебе згадаю серед трав.

Тебе, тебе згадаю в скрайній тиші,  
 Крізь бурі й хмари, знаю, прийдеш ти;  
 Війне й повіє світло-ніжна й свіжа  
 На ятрі рани прохолодь з мостів.

І в присмерку лихому після бою  
 Крізь марева я руку прикладу...  
 На серці зацвітуть твої, твої левкої,  
 Що ти колись дала мені на забудь.

1935

## ВЕЧІРНІЙ МАЛЮНОК

На заході горить важкого сонця жар...  
 Розпівнилась ріка від наліва дощів...  
 І червень дужих хмар  
     і громоносних хмар  
 перенаситив вкрай вологою кущі...

Червень 1936 року,  
 Ірпінь

*“Доживала віку хата...”*  
 Село Заочіпське  
 Дніпропетровської обл.  
 Червень 1958 р.



## ПЕРШИЙ СТРИБОК

О десятій годині  
червневого ранку  
Я зсковзнув з золотого крила  
прудкокрилої птиці.  
За хвилину поодаль од лісу  
розцвіла під шовками  
од сонця  
Марія Перука, знайома і мила  
з заводу.  
Я шарпнув округле кільце  
мого серця  
І повис над землею моєю,  
над містом знайомим,  
Над садами, якими проходив  
з Марією, —  
І лягли доріжки, як збіговисько  
креслень...  
Я з-під хмар опускався і сходив,  
мов сходнями нашого дому,  
Донизу, донизу, де гурт  
розважався, і стежив, і кликав  
Мене і Марію до себе.

1935

\* \* \* \* \*

Ой ти, вітре-полувітре,  
Дніпровая сторона, —  
Сльози жалю, сльози витру —  
Що ж робитиму одна?..

З голубиною крила  
Чорна хмара потекла  
Течією грозовою  
І стрілою громовою,  
Хвильми синіх блискавок  
На зелений моріжок...

Червень 1936 року,  
Ірпінь



\* \* \* \* \*

З рікою в б́ерезі берэзи  
Кохання славили. В піснях,  
Либонь, сп'яніли — нетверезі,  
А тут іще така весна...

Одна аж похилилася і вроду,  
Свою неписану красу,  
Відбила в дзеркало, у воду.  
І хмари заздрили. В лісу

Знялися враз пташині хори,  
Рослинний славлячи розцвіт.  
На схилах хмари-чорногори  
Пісні приймали, мов привіт...

А я стояв, чекав і стежив  
Тебе, тебе — ти йшла. Весна.  
З рікою в березі берези  
Кохання славили в піснях.

1936

\* \* \* \* \*

Лист...

Сувої...

Чом верба

Свої віти

над водою

Так уклінно

нагиба?

Течія з-під кручі мисе

Білий корінь...

Листя густо зеленіє

Над рікою...

Червень 1936 року,  
Ірпінь

Члени об'єднання "Плуг". 1926 р.

Ти зійдеш до мене  
і скажеш:  
— Ходім в надвечір'я, ходім,  
Хай буде побачення наше  
Край синього листу садів.

Ти зійдеш до мене,  
і ясно  
Я серцем своїм відповім —  
Піднімуться високо, рясно  
Зірниці-квітки степові.

І нас незвичайно  
обнімуть  
Барвистого міста вогні;  
З тобою обійдем сади ми,  
Знайомі тобі і мені.

І нас незвичайно  
зустринуть  
Вечірні алеї садів,  
До виповна квітлі, рослинні,  
Дерева й кущі молоді.

І птиці летючі  
край саду  
Над нами в піснях пролетять;  
Ми будемо довго блукати  
В рожевім цвітінні троянд.

1936



\* \* \* \* \*

Переспіли стиглі грона,  
 Ронять плід важкий  
 Під сузір'ям Оріона  
 Прямо у стіжки.  
 Ходять сірії тумани  
 Між озер і рік.  
 На досвітньому світанні  
 Ясно — звіра крик.  
 По землі вечірні тіні  
 Вслід за сонцем йдуть,  
 Як бажання, як хотіння  
 В незбагненну путь.  
 Хмари товпищами линуть,  
 Поспішають теж  
 На вечірною долину —  
 Ну, а що ж, авжсж!  
 Все іде, минає, кружить  
 Листям у саду.  
 Ворогус з ким хто, дружить —  
 Тільки на льоту...  
 Отакі-то дива — повні  
 І, як плід, важкі  
 Під сузір'ям Оріона  
 Падають в стіжки...

1938

Спогади

Анатолій Крашаниця

Для того, щоб повніше і краще зрозуміти роль П. М. Усенка в літературному процесі, характер його творчості, корисно було б згадати ті умови, в яких починався його творчий шлях, тим більше, що він є типовим для творчого шляху тих, хто починав у двадцяті роки.

Голодно, холодно, голі пальці вилазять з розтоптаних вицент черевиків. А втім, у повітрі вже чується дихання нашої весни...

Комсомольці розшукували, де тільки можна було, запаси паперу (хай це буде рудий, обгортковий) і на ньому друкували свої газети. Нам не вистачало співзвучних нашому часу пісень, п'єс — і ми їх складали. В хвилини перерв між боями писали нові тексти на мотиви старих пісень. Хотілося у віршах, у нарисах, оповіданнях відбити пафос революції, змалювати епізоди нового життя.

\* \* \* \* \*

Спокій — підгрунття труда,  
 Ясність, прозорість, мета.  
 Йдуть через серця биття  
 Справжні дороги в життя.  
 Буря, поривистий шквал,  
 Іскри вогнистих зірок...  
 Хай застигає метал,  
 Та не застигне рядок.

Травень 1939 року

## Спогади

Саме в ці часи і зріє на Полтавщині талант Павла Усенка. Він, як і десятки інших комсомольських письменників, проходить сувору, але прекрасну школу активної комсомольської праці. В жовтні 1921 року лохвицька газета "Вісті" містить його перший друкований вірш "На день трирічного ювілею Лохвицької організації КСМ", в 1922 році перші коротенькі його літературні етюди з'являються на сторінках "Селянської правди". Навесні 1923 року, працюючи в Лубнях завідуючим політосвітнім відділом окружного комсомолу, П. Усенко пише свій вірш "Весняне"...

Багато комсомольських поетів приділили теплі поетичні рядки комсомольській активістці 20-х років. Та з усіх віршів, присвячених їй, особливо запам'ятався на довгі роки своїм щирим теплом невеличкий вірш П. Усенка "Лист" ("Дівчино-секретарю...").

Товариші, колишні члени КПЗУ з Ровенщини, згадують, що якось до них потрапив якийсь підручник з Полтави, де було надруковано цього вірша. І вони його завчали напам'ять, вкладали в нього риси своїх бойових, щирих і відданих подруг-бійців.

... Про моє знайомство з П. М. Усенком. Павло Матвійович твердив, що ми вперше зустрілися з ним у 1923 році. Можливо, й так. Та мені здавалося, що ми з ним були знайомі задовго до 1923 року. У всякому разі і до нашої очної зустрічі ми добре знали один одного. І зустрілися вже як давні друзі.

В жовтні 1957 року я несподівано одержав бандероль зі збіркою Павла Матвійовича "І сьогодні весна, як учора" з теплим дорогим написом: "Дорогому Анатолію Федоровичу на згадку про перші роки комсомолу і літтуру, про Харків і юність — з глибокою пошаною Павло Усенко".

Важко передати, як схвилювали мене цей подарунок, увага і пам'ять друга. Книжка перенесла мене до комсомольських весень нашої юності, і я з великою охотою написав на неї рецензії до наших обласних газет.





## ЩО МЕНІ ТРЕБА?..

Що мені треба  
в степу при долині  
В час лиховісний двобою? —  
Темного листу, цвіту калини,  
матері помах рукою...

Що мені треба  
в степу при дорозі —  
Сонця чи дня золотого? —  
Тих блискавок, що викрешують грози  
з Низу, із дна дніпрового!

Що мені треба,  
коли у борні я,  
В пеклі гарячого бою? —  
Пісню малую того соловія,  
що над Оріллю-рікою!

Що ж мені треба,  
як стану при смерті  
В кров'ю облитій долині? —  
Вічного щастя і вічного лету,  
волі землі-Батьківщині!

1941

## Спогади

... *сповідає Павлом Матвійовичем. Скільки вигадок, сюрпризів!  
І досі згадують діти наших друзів — Л. Копиленко,  
Н. Гончаренко, О. Скляренко та інші — про це...*

*Так, дітей він любив надзвичайно! І наші діти його  
любили теж. І успадкували всі кращі риси Павла.*

*... Пам'ятаю, в Уфі під час евакуації троє його ма-  
мусеньких дітей снідали за струганим столом, а радіо-  
журналка розповідало про героїв Вітчизняної війни, нали-  
чало прізвища, імена наших захисників, їхні нагороди...*

*Діти мовчки слухали. Але були чомусь похнюплені.  
Віктор (середній):*

*— А чого про нашого батька нічого не кажуть?*

*Вероніка (старша) роздумливо:*

*— Тому що наш батько скромний... І про всіх же не  
розкажеш!..*

*Марина (найменша):*

*— Ну і що ж, він скромний, а я його все одно люблю!..*

## СЕЛА І ХУТОРИ

Уривки з роману "Повіт"

— Павле, кобила плавле!

— Бреши, Антонс, то вона тоне!

Отак замість "драстуйте" вітали один одного мешканці повітового містечка Цапівки та околицьніх сіл мало чи не кожної весни.

Мало чи не кожної весни розливався Дніпро — і половина сіл повіту опускалися по стріху в воду, і тоді дядькові Павлові кричали, що його кобила чи корова плавле, а Павло відповідав, що худобина вже, як то кажуть, відплавалася...

Ох, ті виключні весни у повіті, коли більшість днів минало на човнах, а навколо буйно здіймалися зелені ліси й гаї, а сади цвіли, осипаючись просто у воду! І жовто-зеленава кашка падала на берег та на воду! Весна настільки йшла буйною і прекрасною, що їй прощались навіть ті спустошення, які неодмінно приносила повінь. А потім приходив травень і починались наддніпровські грози! Що за потрясаючі грози! Таких громів, таких блискавок більш ніде в Європі не буває, і ніхто ще таких в інших місцях не зустрічав і не чув. Не забути таких гроз ніколи...

І це входило у свідомість тутешніх людей настільки, що навіть тоді, коли вони опинялися далеко і від повіту, і від губернії, і навіть від України, — їх пізнавали по тому, що вони люблять казати. І тоді було чуєш:

— Ой, як він любить говорити про баштани, про степові грози, про повені! — напевне, з Дніпра та з Орелі! З Цапівки!

Ще мешканців цього повіту можна упізнати за такою ознакою.

Ціла рота йде в уніформі, а один — у штатському. Чому? Ось уже який час, як прибув з поповненням, і не можуть знайти на нього ні чобіт, ні штанів, ні цапівського розміру картуза — все замале. Один у роті такий. З Цапівського повіту. З села Васильківки.

— І яка тебе мати родила?

— Параска Минівна!

А то ще ознака. Якщо у чоловіка прізвище було Невінчаний, а в молодиці — Невінчана. Це — з Цапівки чи з довколишніх сіл.

Бо саме цю частину Полтавської губернії та Катеринославська до революції називали “невінчаними”. Кого там тільки не було, і хто тільки туди не йшов замолоду на заробітки! Багато там жило невінчаних... І нічого — плодився народ... Ото як хто в інших краях з Невінчаною зійшовся — то знай: буде дітей з дюжину!.. А то якось — про це у Брокгауза та Єфрона писали: одна отака Невінчана якимсь побитом опинилася за кордонами, кивнула, моргнула та й закохала у себе знаменитого голландця, так люди після того й догумкали, що все діло — не в голландському дідькові, а в нашому янголові. І от вона з Голландії приїхала з чоловіком голландцем, чотирнадцятьох діток привезла, показала їх родичам та сусідам, погостювала та й поїхала назад.

— То ж бач, — казали сусіди, — наша Вустина Голландську республіку чи королівство — Бог їх там відає! — дітками побільшує, а там гляди — ще колись воювати проти нас підуть!.. Україно, Україно, де ти тільки не сієшся... і скрізь родиш... З урожайних ґрунтів насіння твоє!

— Діти? Звідки такі?..

— Ваші з кваші, наші з Орелі...

Це так відповідали ті, що жили на Орелі. А оті, що жили біля Дніпра, казали: “Ваші з кваші, а наші з Дніпра”. А ті, що біля якогось там озера — Темного, а може, Чимного, то казали, що ваші діти з кваші, а наші з Чимного. А коли запитати, чи много іще таких з того Чимного, то казали, що більше, ніж у вас. І правду істинну казали.

— Але, звісно, Оріль — то диво-річка. Дніпро — то багатир. Бог Зевс. А Оріль — диво. Богиня Афродіта.

Коли немовлятко хворіло на ніс-горло, то матері лікували так: у тихий ранній туман, що вставав над річкою (по весні) і парував (парує тихо... внизу стоїть, а вгорі небо блакитне...), мати носила на руках молятко й гойдала. Понад берегом Орелі здіймалися випаровування... І тим виліковувала не одного сина, не одну дочку.

Е, дівчата... цього цвіту по всім світу...

А проте чомусь у кожному селі — різні. І про кожне село казали однаково:

— Тамте село дівчатьми славиться — красуні такі... на всю округу.

Та й жіночки теж. Не один, було, подивиться та й каже:

— На таку молодицю глянеш — і ввижаються тобі вареники з вишнями. Хороша молодиця!

А про чоловіків теж — гарно. Навіть ще краще... Варці Гедзьовій сказала була сусідка, що чоловік у неї, мовляв, незугарний... А Варка на те відказала:

— Незугарний, зате чимось іншим гарний. А твій — з лица хоч ікону пиши, а бач, мого по темному перестрічаєш та присоглашаєш, як ото з воловника йде.

І яюсь так воно виходило, що в кожному селі, бувало, жила не одна така, про яку казали із повагою і певним подивуванням (бо ж ніхто, мовляв, не знав докладної причини, як це воно так виходило! — ну чисто тобі, як у Божої Матері):

— Плодючого роду жіночка — вже й чоловік давно помер, а діти все плодяться.

А діти всі красиві, стрункі та веселі, як ото в пісні:

До матері досвітки ходили,  
Вони мене прихватком зробили,  
Той руку, той ногу затесав,  
Той мені чорні брови написав...

Серед річок, озер, заток люди жили немов серед дзеркал. Все подвоювалось, віддзеркалювалось їм у вічу: і ліси, і луки, і узбережжя, й очерети, і хати, й човни, й сонце, і хмари — і самі вони жили начеб подвоєним життям. Вдвічі їм сонце світило, вдвічі їм хмари шуміли, і жити б тільки та жити, здавалося б, сотні літ, — але ж так не було.

На цій благословенній землі, на цій богоподібній річці, що перетинає повіт навпіл, під цими сонцями і хмарами, під цими зорями й місяцями можна жити було всім щасливо й багато і писати в інші краї хвастовиті листи:

“Живу я в краю, де роблять весело, ідять смашно, гикають голосно, любляться сильно. Люди — куди тим орлам!”

А проте так не було. І робили завзято, і любились сильно. А їли “смашно” далеко-далеко не всі. Один їв, а десять дивилося...

Казали:

— І чого-то нам не вистачає? Пшениця як намисто, жито — як лава...

Або:

— Жито — як Дунай. Вишні, черешні, ще й осокори... Чому ж воно яюсь не так виходить?

Та що там жито, та що там пшениця, та що там вишні-черешні!

— Така ловка лобода,— каже було баба Одарка,— понад грядкою. Насіння як калина. Було тієї лободи діжку набереш та зимою курям з висівками чи з борошном запариш. Таке добре, їдять...

А проте ж...

Колись тут ходили скіфи, печеніги, половці та інші люди. Десь тут і князь Святослав з дружиною бував, мріяв столицю свою перенести або сюди, або на Дунай. А потім запорожці тут тили свої влаштували.

Пішло в минувшину, в заірню давнину. Але не все... У вісімнадцятому столітті наїхало в ці краї люди з Поділля — переселявся народ на незайнятій землі від утисків панів-поляків. Змішалися подільяни з тими запорожцями, яких іще не вивезли будувати північну столицю, чи воювати для імперії Кавказ, чи освоювати нескінченні сибірські простори... Сподобалося тут подільянам. Придніпров'я та Поорілля їм здалося рідним Поділлям. Тут і ліси, і вода, і вдалину синіють узгір'я. І довго ще говорили між собою переселенці по-подільському твердо, як над Бугом та Дністром, закінчуючи слова: "Тільки річки дуже тихі, не дзюрчат так, як там, не співають". Та ця тиша здалася райською після усіх бур, злигоднів, утисків, поневірянь... Потроху забувалося лихо. Переселенці почали будувати церкви за тими ж подільськими планами, що й там, на батьківській землі, стояли... А прізвища їхні, змішавшись із козацькими, такий букет витворили, що ну! Ось хоча б кілька, для прикладу:

Карпо Невінчаний, Іван Хихля, Хведосій Крих, Хведір Горлань (казав: "Не за цьвох куйте"), Павло Марфушка, Онисько Трепет, Гарка Катранова, Юрко Одарка, Василь Нинка, Ксаверій Мотаня, Лук'ян Копійочка, Явдоха Двікопійки, Куличок Іван Лук'янович, Григір Розколупайкаша, Гаврило Білохатка, Сидір Лушпайка, Гарась Талас (Прізвище Талалай), Юхим Стесель (у 1904 році служив у генерала Стеселя в Порт-Артурі, прозвали так в армії), Оксентій Дрюк, Ганна Копиця, Іван Капелька, Мефодій Шістка, Демид Півторакопиця, Килина Сандомирська, Меркурій Шалій, Панько Крекотень, Тарас Малохоленко, Гай (Жаказей Гаврило), Герасим Гугон, Василь Казанський, Юхим Задніпровський, Панас Сірока, Варка Каблучка, Вустя

Абиxвіст, дід Миколай Січка, Теофіл Джеба, Максим Лоботряс, Терешко Крихоїд, Ісаак Біляченко, Лсонід Третяченко, Дмитро Господь, Матвій Чичик, Павло Парень, Ганна Лейба...

Одні прізвища зникали, а інші лишалися, як ото у приказці: “У спадщину хіба що прізвище, та й те — Оськудиглск (або: та й те — Голота)”.

І ото вже бувало так: почує хтось прізвище Петренко чи Іваненко, то сто разів перепитає і здивується, що таке чудернацьке прізвище є на світі.

— Чуєш, Хихле,— каже Демид Півторакопиця чи Герасим Панікака,— як смішно чоловіка прозивають: Сидоренко... Кумедія, та й годі! То, мабуть, так по-вуличному... Х-ха... Сидоренко!..

В одному селі було кілька таких прізвищ. Так в усьому Цапівському повіті люди казали:

— Ну й прізвища в тому селі, і який чортяка їх придумував!

А села та хутори теж називалися негірше. Ось кілька таких назв:

Хутір Тихий (коло річки — найголосніший хутір на всю губернію), села Страшні Яри, Серебряні, Перервійці, Білозерки, Лозовики, Березотеча, Роблена Могила, Лисогір, Галтарі, Кам'яна Яруга, Обмини, Студеники, Зарожне, Циганівка, Нова Покрова, Таранька, слобода Староруська, Цапівка, Краснокутівка, Гаврилів Яр, Забродяне, Рогозянка, Западеньки, Тихополівка, Вершина, Стулипівка, Сухе Рокитне, хутір Липці, хутори Карненкові, Немишля, Дереча, Лихівка, Ново-Терчик, Оксанівка, Пріщине, Семимогильний гай.

Найбільшим населеним пунктом у повіті було містечко Цапівка. Тут до революції були зосереджені всі повітові установи, тому Цапівка й називалася повітовим містом десь іще від часів Катерини Другої, яка, кажуть, під час своєї подорожі в Таврію ласкаво навідала й Цапівку, про що на повітовому воїнському присутствії повідомляла (до березня 1917 року) чавунна дошка: “Ея величество Императрица Всея Руси...”, і так далі, “изволила посетить селение Цаповку...” року, місяця й числа такого-то, “ко превеликой радости местных поселеня». <...>

Містечко Цапівка налічувало на перше січня 1917 року 9 843 душі, з них православних 9 027, рещта — католики, лютерани, іудеї, а також 31 магометанин. Церков було 7 (чотири приходські, одна

монастирська, одна цвинтарна, і одна — при тюрмі), богаділень — 2, земська лікарня, жіноча прогімназія, міське училище, церковно-приходська двокласна і однокласна школи. Заводів — 3 (ливарний, салотопний, миловарний). Різних ремісників разом з учнями було біля дев'яти сотень. <...>

Якихось дуже видатних пам'яток архітектури у Цапівці не було. Ну хіба що церква на базарній площі. Кажуть, що саме біля неї зустрічали царицю Катерину і що князь Потьомкін-Тавричеський саме тут наступив на виїдену кавунову скибку і ледь не гепнувся, на що цариця всміхнулася і запитала по-німецькому: “Вас іст дас?” — а Потьомкін відповів по-французькому: “Се ля ві”. Ну так воно було чи ні, хто зараз допитається? Але церква достояла до революції...

На воротах коло церкви було намальовано великі постаті (в людський зріст) ангелів чи архангелів, здається, Михаїла та Гавриїла.

З кого малював їх богомаз, невідомо (невідоме й ім'я богомаза), але це були паничі з крильми. Тричі на рік — на Стрітєнню, на Спаса та на Покрову — тут збирався шумливий ярмарок і ці два архангели немов брали участь у великому торжищі, коло них довго били один одного по руках дядько з циганом, сторговуючись на рудій кобилі. <...>

... Весь повіт розділяє надвоє Дніпро. Повітове місто стоїть на правому березі, на горі, й дивиться на половину своїх володінь за рікою широкою. У поміщика Сабліна частина земель була на правому, а частина на лівому березі, і називались його володіння Перервинкою. Перервинка — земля, перервана течією Дніпра. Так що й весь повіт іноді люди з інших країв називали Перервинським...

Ото коли плисти униз по Дніпру, то вже аж на краю повіту на кручі — село Вершина. А на краю Вершини жив Іван Орлянський та його сімейство...

Його хатина звисала над урвищем правобережної кручі, глинисті уступи якої де-не-де підпиралися вузлуватими завітряними берестами та стрімкими тополями.

Він казав: я живу на вітрі, завжди на вітрі... І це так — хоч як було б спокійно, тихо в природі, а з Дніпра завжди тягло під гору вітерцем, і перші вихорі бур і гроз завжди схоплювалися тут, на кручах і пагорбах, над ярами й урвищами високого правобережжя.

А коли йому казали: “І чого ти ото вчепився в ту кручу, повис хатою, наче гніздо ластів’яче приклеїв під стріхою?” — він відповідав: “Тарас Григорович ціле життя своє мріяв про таку кручу. Хіба ти ніколи не співав чи хоч не проказував його: “...і Дніпро, і кручі було б видно, було б чути, як реве ревучий?”

А жінку собі взяв лівобережанку, не здалеку, за трьома селами, як їхати на Лубни,— з Писулля. Не хотіла на оті круті гори правобережанські, а бач пішла. Було умовляла Івана: “Іди на нашу рівнину, як тут тихо, хороше, в нас і вода кринична солодка, а що там у тебе, в тих нетрищах?” А таки він переміг, пообіцявши і воду солодку, і вербу плакучу, і білий вишник по весні. До цього аргументу Олянка додала уже свого ж таки Івана, чорта білозубого, кароого, та й зважилась. А як перевозив її через Дніпро, здалося їй, що їде вона не в оті кручі, а кудись у невідоме, і везе її не ошей дуб, а якийсь чарівний казковий килим летить у невідому чарівну країну. Важко було вибиратися з села... А таки вибралась — любов повела...

Так вони й жили на тій кручі десь із самого початку століття. Жили, кохалися. Спочатку Олена народила доню Пріську, а далі — Оришку. Росли дівчата, виганялися увись — гарні, як Іван та Олена...

Та голосисті ж які обидві були! Як тато й мама! Як усе їхнє село, їхня Вершина. Горде село. На вітрах, на сонцях над Дніпром — співає! Там у них усе співало! І сонце, й місяць, і зорі... І церква, що в небо хреста устромила.

Ото іноді Оляна було каже:

— Мені здається, що і тоді, коли церква зачинена, я чую в ній голоси, співають якісь хори, чути перемови, золотий дзвін...

Не те що вона аж надто віруюча була, чи що,— ні. А те що церква була гарна — ще козацька — у ній не те що молитися, у ній співати треба. Солов’ї вночі видзвонюють, а церква — мов велетенська скрипка, озивається... Отаке було диво над Дніпром...

І взагалі любили співати у Вершині.

Пісні у них не виводились, хоч як тяжко ставало. Це було, так би мовити, друге життя села.

Співала вулиця — влітку, весною, взимку. Співали гуртом і на самоті. Дівка, яка не співала,— чи й заміж би вийшла. Ярмарків не було без пісні і



свят, неділя не було без пісні, а вже весілля — то не вгавало по тижню. І Оляна — хоч як важко, а десь ідучи коноплі брати чи взимку за прядкою, — так тихо-тихо заспіває.

А Іван теж любив співати.

Іде було возом, колеса торохкотять, а він співає. Півень бувало не так заспіває, то він жінці: “Оляно, заріж, не можу чути, як він фальшивить. А закінчує — ну ти послухай! Півень мусить вивидити, а не загинати вниз хрипом...” І півня було зарізано!

А то зберуться дядьки в день поминання мертвих та загиблих. Прийде Іван Орлянський, Петро Максимович Гудзь завітає, Степан Григорович Нестріляй загляне, Іван Андрійович Гурдієнко гостей у себе прийме. Щоб згадати тих, які вже не співатимуть, ой, не співатимуть... <...>

Але найкращі весілля — то були в Гаптарях.

Запорозькі тили. Туди туркені звозили під нагляд. Туркські зброю оздоблювали, пояси гаптували. І українки тут працювали... Текла орільська вода...

Покоління за поколіннями ішли. І всі були чорняві, кароокі, чубаті, майстровиті, добродушні.

Бучні весілля — то в Гаптарях перше діло. Вже коли гуляти — так гуляй, видихувати потім будеш. Аби видихувати було що!

Перед весіллям сходилися місити коровай. Право місити мала тільки та жінка, яка не розлучалася з чоловіком, в якій не було померлої дитини, яка була нессла, здорова, співуча, красива, щоб щастя її передавалося на щастя молодій родині. Господарка тільки вчиняла опару, а вже всі несли на коровай кожен своє — той борошно, той яйця, той масло, той молоко... Здавалося б, що з того вийде, бо все клалося й клалося у велику діжку. Місили по черзі. Одна місить, а всі співають. Співають весь час, доки міситься коровай, співають багато годин. Без перерви і, здавалось, без утоми. А потім починають прикрашати вільце (в інших місцях на Україні називають гільце).

А то ще в Гаптарях було таке “Кавунове свято” — теж бучне, на весь повіт!

Свято “Чудо Михайлове” було в цей день (6 вересня за старим стилем), кавуни солили — такі добрі, прямо чудо кавуни!..

Був у Гаптарях і художник свій. Навіть на якійсь виставці в Петербурзі його картину показували.

Звався він Федір Федосійович — грек заходжий, церкву фарбував, красивий такий, зупинився в хаті вдовиці Саньки Купніревої, на Саньці й оженився. В нього прізвище інше. Жили вони невінчаними.

В інших селах теж були греки заходжі.

Часто Діва-Богоматір була схожою чимось на Марію — Онопрієву вдову, в якій квартирував маляр. То — якийсь злам чорної брови, то якийсь кутик складених смиренно-цнотливих губ, а то і весь лик непорочно зачавшої Діви. Люди все ж молились, ікона ставала святою, хоч тітка Онопрііха й продовжувала грішити.

Народ у Гаптарях на все хороше та веселе зугарний. Звісно, не про глитаїв та їхніх поплічників річ іде, а про звичайних трудяг... З усього радість собі зробити зможуть.

Зробив дядько опудало на город від горобців та від гав, зробив та й розреготався. А за ним жінка, а вже діти — аж падали. А потім — реготали сусіди, дядьки, тітки, все село. От опудало, так опудало!

Отакий тут народ! Чи вигаптувати що, чи ікону намалювати чи й опудало зробити — все міг! Та так, що з інших країв дивитися і милуватися приходили і приїздили.

А ще сюди приїздили ті жіночки, яким Бог дітей не давав. І ото коли над Ореллю райдуга встає — купатись у ній треба. І такі ж дітки будуть, що ой-ой-ой!

Оріль! Для жителів прибережних сіл вважалося святотатством кидати щось погане в річку, забруднювати її, плювати в неї. Вода в Орелі чиста, як сльоза в оці. По ній спливали дівочі вінки, пливли човни закоханих, стояла по корчах риба, росли лілії. “Скупалась в Орелі” — то, значить, буде найкраща мати. З іменем Орелі зв'язувалось очищення її цілющими водами. Дивно навіть, як може увійти річка в духовний світ людини.

В ній ріс чистотіл. І ще щось таке росло, що ніде більше не росте.

У дівчат був закон купатись в Орелі.

Купання під райдугою. Хлопець:

— Ох, дівчата, бачив, як ви купались!..

— І-і-і! — верещали дівчата.— Безсоромний!

А проте пробачали... Знали, що недаремно підглядає. Тепер ночей не спатиме — все орільські русалки ввижатимуться! Промине місяць, другий — і буде старостів до котроїсь засилати.

А то й так іще бувало:

— Наче й в Гаптарі не ходила, а дитинку народила,— казала котрась із невінчаних.— Ні, таки ходила, там же конвалії які по весні! Я ту донечку не Марійкою назвала б, а Конвалійкою нарскла б... Так мило та любо вдвох поговорили.

Ох, та любов! Що було б без неї! І жити не варто. Ох, любов!.. <...>

Дід Будина якось каже бабі Явдосі — старій-старій:

— Ех, і любив я тебе, Явдохо, жениться думав, та гордувала ти, так і не вийшло...

А потім його ж син за дочкою Явдохи побивався, вийшла за другого заміж і теж вродливу дочку народила: дівкою дочка та стала і знову синів син до неї женихається. Так — три покоління.

А ви кажете: Ромео і Джульєтта!

У Васильківці — та, певне ж, не тільки тут,— як скажуть слово про чоловіка чи жінку, то й навіки прилипне... К приміру, у поміщиці Тавухацької — така ходила горда, як гиндичка,— чоловік був німець — Генріхом його звали. Так люди поміщицьку “Гиндричкою” звали, а її чоловіка вже не Генріхом, а Гиндриччим. А коли той панок та втопився в ямі на Орелі, то ту яму так і прозвали: “Гиндриччина яма”!..

Було на селі дівчатко, звали його всі “писаночкою”. Так і вік зжила писаночкою. Потім стала баба Писаночка.

А то вже — ось.

Імперіалістична війна. Дядьки-косарі на війні. На луг вийшли, на сіножаті діди та ще хлопець (в зіноваті та осоці й не видно — низенький). Прийшла мати, їсти принесла: а де мій косарик? Так і прозвали люди Косариком. Потім уже й головою волревкому став, а все Косарик. <...>

... Дівка поправа білизну, а на дворі ясно, ясно — добре сушити. То ознака, що дівку хлопці люблять.

Колос жита (коли колоситься) треба покласти на вухо. Коли розцвіте, то збудеться задумане.

А то ще: дівки вірять у те, що коли втиратимуться вишиваними рушниками, то будуть красивими. І ото кожна з них вишиває свій рушник, піддивляється у красивій подруги, які рушники у неї — щоб у свій той узор перенести, на щастя! І ото буває, що каже хлопець дівчині: “Ти, певне, гарно рушники вишиваєш!” — то означає, що сказав — ти красива.

— Красива, певне, вмиваючись, вишиваними рушниками втиралась...

А вона йому на те:

— Я тільки вишиваним і втиралась!

А то ще така інтересна ознака.

Під осінь зацвітають якісь тихі блакитні квіточки. Перед дощами, вітрами, ненастям. Ніхто не знає, як їх звать. І перед нещастям теж...

Ну і, звісна річ, не обходиться без відьом. І в кожному селі є по одній-дві відьми. Це, як правило, красиві, веселі, завзятоокі й гостроязичкі молодичі. Чоловіків до них тягне, як до магніта, хоч і страшно. А богомази люблять з них ікони малювати. От нечиста сила! Як Маруся Сірока.

Маруся була відьмою, вміла причарувати. То ж вона й Присьці Гугонівні причарувала вчителя, потім попом став, а Польці — Жоржа, теж учителя. Сама Маруся — з хуторів Карпенкових, а там усі такі, з чортами знаються, з анциболотами, що в плавнях понад Дніпром живуть.

А то десь у січні, в сімнадцятому, каже Маруся тій же Присьці про свій дивовижний сон:

— Ось хрест святий, своїми очима бачила: кладе батюшка широкий хрест на себе і начитус: “Пролетарії всіх стран, соединяйтесь!”

— Та хоч би не хрестилася! — злякалася Приська.— До чого такий сон і такі слова?

— А до того, що щось станеться,— каже їй Приська Гугонівна та до свого попа: к чому б це?

А той послухав та й:

— Правду ця відьма каже... Буде, ой що буде! І Господь його не оборонить!

І диви, як у воду глядів!



Діти П. Усенка:  
Віктор і Вероніка



## Розділ 2

*Печальні дні, сумні години  
Глухої, смертної війни...  
Колись згадаєш, Україно,  
І переллєш в свої пісні...*

\* \* \* \* \*

Не занімів Дніпро, о ні!  
 Не скуто кригою лавину.  
 Там грізний рев, там битв пісні,  
 Там грізний бій за Україну.

Там бій за правду, за добро,  
 За променисті людства зорі.  
 Шумить Дніпро, реве Дніпро,  
 І неутішно стогнуть гори.

А битва йде, нападник йде,  
 Криваві горя ріки плінуть.  
 І підніма рамена день  
 Ізнов над горем України.

Грудень 1941 року

Із щоденникових записів \_\_\_\_\_ Записник перший

22 червня 1941 року. Прокинулися вдосвіта. Першою встала дружина: тривога! Думалось, напівсерйозно. Але ні: якись постріли, вибухи...

О 12 годині 15 хвилин — промова Молотова... Отже, війна!

23 червня. Третя година ночі. Дзвінок зі штабу Київського військового округу: попрощатися з сім'єю і приготуватися до від'їзду на десяту годину ранку.

Вже не спав. Збирав речі, влаштовував затемнення квартири...

Згадка про вчорашній день — перший день війни. Треба запам'ятати геть усе.

(... Неділя, 22 червня. Натопи на вулицях. Висока свідомість людей. Квитки на стадіон "Динамо" — відкриття стадіону! — залишилися невикористаними. Приїдемо сюди після війни!)...

29 червня. Ранок. Дошки. Ромашки. Поля... Жінки, побачивши перших поринених, клякнуть і плачуть... У приколійних ривцях — уже вата, бинти...

Самовіддано працюють радянські залізничники. Наш поїзд веде жінка-машиніст.

Ранок. Гнівань. Зупинка. Воронки після бомбардування. Група колгоспників і колгоспниць швидко ремонтують колію...



\* \* \* \* \*

✓

Печальні дні, сумні години  
 Глухої, смертної війни...  
 Колись згадаєш, Україно,  
 І переллеш в свої пісні,  
 І заспіваєш... Заспіваєш,  
 Як гнівом вуглились серця...  
 І ти мене колись згадаєш,  
 Свого незрадного бійця...

Березень 1942 року

Із щоденникових записів

Командир полку Коркін... глянув на нас, запитав:

— Кто из вас — политработники?

Ми піднялись. Подивився скептично. Почав екзаме-  
 нувати:

— Перебегает цепь — немцы или наши?..

Ми відповіли. Скепсис зник. Наказав:

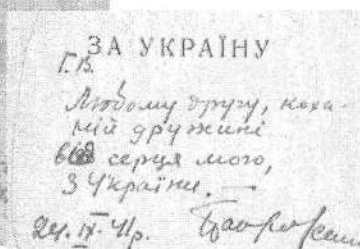
— Быть осторожными — снимают...

А далі — бій. Наші відступали. І я, як політпраців-  
 ник, повів червоноармійців в атаку... Відступ припинився.  
 Мертві поля. Сумні села. Ваня-хлопчик під кулями ав-  
 томатів. Окруженці. Назад одна тільки дорога — для  
 поранених...



Фото дружини

Титульна сторінка  
 книжки  
 "За Україну"





\* \* \* \* \*

Ти скажеш слово — і світ летить...  
 Застигнуть болі, йдучи під тучі,  
 Заклякнуть кулі в ту дивну мить,  
 Впадуть під корінь, ляжуть під кручі...  
 Скажу я слово — і ти вже тут,  
 Моя далека, моя хороша...  
 Тільки ж до тебе — далека путь  
 Крізь смерті, вибухи і запоросі...

Березень 1942 року

П'ятниця, 15 серпня 1941 року.

# В боях за бати подвиги творі

Павло УСЕНКО

П О П І Л

Вояк бачив зі  
 хатини,  
 Так дивився вгору  
 Високі... —  
 Пам'ятав  
 І вояки казали,  
 Заповзів єдиний вояк,  
 Бачив обидвох,  
 І казали,  
 Вояк на дивився.

Керувати  
 Сидів серед війн... —  
 Що в бачу? —  
 Матерія і війн.  
 Вояк, вояк, де працює  
 Вояк  
 Вояк, вояк і вояк,  
 Вояк вояк...

За див...

на війні

Сказав казали обидвох  
 Сказав казали обидвох  
 Вояк казали

Вояк  
 і вояк  
 Вояк  
 Вояк  
 Вояк  
 Вояк  
 Вояк  
 Вояк



Головко, Усенко, Чекалюк.  
 Ворошиловград, 1942 р.

## ПОПІЛ

Попіл бачив я —  
хатина  
Там була край саду,  
Погоріла —  
Підпалили  
З вражої гармати.

Запеклося  
серце болем,  
Гнівом запеклося —  
Я схилився і побачив  
Попіл  
Од колосся.

Серце мое...  
серце моє!  
Сонце серед літа!  
Що я бачу?  
Спопеліли  
Матінка і діти.

Попіл, попіл, де промчався  
Нелюд,  
звір,  
вовчище...  
Попіл, попіл і розправа,  
Чорне попелище.

Та вітри з-за хмар,  
з-за кручі  
Не ламають дуба —  
Я побачив  
твань і попіл  
З ворожого трупа.

Я побачив  
куши, купи...  
Грай, гуляй, розплато!  
І за колос,  
І за хату,  
За дитя,  
За матір.

Скільки клятих обпеклося!  
Скільки ще поляже!  
Буде пісня,  
Буде слово,  
Проспіваєм,  
Скажем.

А край саду,  
де горіла,  
Де палала хата,  
Немов з казки золотої  
Виростуть палати.

І укриють ниву-поле  
не бур'ян, не терен —  
Де тлів попіл,  
Заспівають  
Пісню комбайнери.

В пам'ять ніжних  
піднесеться  
Пам'ятник зорею,  
І полине соколина  
Пісня над землею.

Як ті квіти  
перворожі,  
Слава не зів'яне,  
Її струнами прокажуть  
Піснярі-бояни.

Тільки той смердючий попіл  
З фашистського трупа  
Рознесуть вітри, розвіють —  
Не збере й докупи.  
Вбогий фюрер.  
Та й збирати  
Мертвий а чи буде?  
Розсиплеться,  
Розвіється,  
І забудуть люди.

## ЦЕ ТИ, УКРАЇНО!

Писав тобі вірші — кохання листи,  
Хотів крізь негоди тебе пронести,  
І мріяв тобою цвісти і рости —  
Це ти, Україно, це ти!

Леліав у серці, як подиви ті —  
Орільські криниці, санжарські сади,  
І синього неба прозорі мости —  
Це ти, Україно, це ти!

Високі будови — ясні і круті,  
Піднесені в творчому, в нашім труді,  
Осяяні сонцем моєї мети —  
Це ти, Україно, це ти!

Та вдарив туман і страшний, і густий,  
Пронизують кулі кленові листи,  
Кривавії ріки течуть у світі —  
Це ти, Україно, це ти!

Стоять на узгір'ях чужинські хрести,  
І вітер гуляє — кривавить сліди,  
І трупи гойдає під регіт орди —  
Це ти, Україно, це ти!

## Із щоденникових записів \_\_\_\_\_ Записник другий

*В разі загублення, прошу того, хто знайде, надіслати цього записника на таку адресу: г. Уфа, Советская ул., 21/6, Усенко Грете Владимировне (для П. Усенко).\**

9 серпня 1941 року. Київ в обороні. Бої не припиняються. В районі Святошина ворога одігнано на 8 кілометрів...

Цілий день працював над віршами. О 5-й годині — виступ по радіо...

14 серпня. Бої перенеслися в основному на ніч та ранок. Вісті про Смоленськ...

Вечір — черги кулеметів на підступах до міста.

Писав вірші до "Советской України", до "Комуніста"...

\* Аналогічні написи зроблено П. Усенком і на всіх подальших військових щоденниках.

Глузують, мордують тевтони-кати,  
Скували в залізо, взяли у дроти,  
Женугь у неволю кріпацькі гурти —  
Це ти, Україно, це ти!

Та голос я чую, він каже: — Іди!  
Берись за рушницю! Гранату зведи!  
Поганого гостя, не гайсь, пригости! —  
Це ти, Україно, це ти!

Помстись за наругу, за честь відплати,  
Гарячєє серце вогнем заряди,  
На січу криваву щоденно іди! —  
Це ти, Україно, це ти!

Промчаться, пролинуть негоди в світи,  
Ворожого шалу зметуться сліди,  
Щасливою станеш, з піснями в труді —  
Це ти, Україно, це ти!

Зведуться над ріками знову мости,  
І вийде веселка у небо з води,  
І будемо знову у поле іти —  
Моя, Україно, це ти!

24 листопада 1941 року

.....Із щоденникових записів

15 серпня. Вісті про Кіровоград, Первомайськ...

Цілий день працював, не виходячи з приміщення.

Стоять жаркі дні...

Перший лист від Грети...

4 вересня. Наказ — готуватися до переїзду в Харків...

5 вересня. Дощовито. Процання з Києвом.

Груханів острів... Човни. Сітки в Дніпрі — виловлювати трупи...

6 вересня. 6-та година ранку. О 8-ї виїзд.

Чеховський провулок. Пофарбовані в темне бані соборів. Хрещатик.

Коло могили арсенальців. Парки. Окопи. Сльози по Києву.

— Ми повернемося!..

8 вересня. Незібраний хліб, копи, копи до горизонту.

Лежить земля неорана,

Рілля не чорніють...

## ПРОЩАННЯ

В огорене серце удари ножів,  
Криваві світанки в гаях...  
— Прощай, Україно, — сказав на межі, —  
Прощай, Україно моя.

Були там чотири гіллясті верби,  
І дуб старовинний стояв,  
І сині могили, прадавні горби,  
І неба незмірений став.

І в марсвах дальніх стежок і доріг  
Червневі видіння споруд —  
Цвіт намірів наших і пристрасних мрій  
В долинах металу і руд.

Цвіли ще там трави в розливах роси  
Та квіти, що звіку росли, —  
Ті трави криваві ніхто не гасив...  
А степ — мов накриті столи.

Схиливсь я, схилився, і туга мені,  
Насунула туга-вогонь.  
І птиці зринали із хвиль далини,  
І кров мені біла до скронь.

## Із щоденникових записів

12 вересня. Здебільшого товариші журналісти намагаються дати "ізіюминку", акцентуючи, навіть перебільшуючи на факті. Для мене головне — людина. Може, не зовсім добре, але я намагаюся подати якомога більше про людину, що своїми вчинками зробила багато, йдучи, як по шпигатині, на грані життя і смерті...

22 вересня. 6-та година ранку. Репродуктор: "Здаю Київ..." Серце... Товариші!..

Вісті з Кобеляк, Краснограда, Санжар... Бахмач, Суми, Ромодан...

18 жовтня. Я ніколи не припускав того, що на це поле з синіми вогниками квіток, з незримим тремтінням співучого жайворонка, цього степового солов'я, прийдуть чужинці з єдиною метою — забити мене, забити мою матір, моїх сестер, моїх дітей — і тоді тут зазвучить мова чужинця, а на підкорених ланах заблищать лемеші не наших плугів під свист чужинського батого...

Кому ж ясен труд наш і сонце з світань,  
 В червневім колосі поля?  
 Невже тут лягає здобутому грань,  
 І наша — не наша земля?

А з ясності далей — узори садів  
 І синя, як день, оболонь,  
 І все як з туманів, як казка з води...  
 І кров мені була до скронь.

Не жити б, не жити... Гуло, немов дзвін,  
 Несила ці лиха нести...  
 Дивитись, як крає Вітчизну чужин,  
 Під чорними хмарами йти.

Та вічне, негасне жило при мені —  
 Я бачив визволення час,  
 І день піднімався, і день даленів,  
 Спиналося серце, та ранок не гас.

І десь на долині, в краю бліндажів,  
 Крізь скорбні світанки в гаях:  
 — Ти жди, Україно, — сказав на межі, —  
 Ти жди, Україно моя.

1942

-----Із щоденникових записів

Сам з собою,	Ніч — як море,
Сам з собою,	Чорне море,
Місяць наді мною...	Стугонить, здригає...
Україна за горою	України горе-горе
Та відлуння бою...	Попід хмари грає...

22 жовтня. Сьогодні — чотири місяці війни.

В газеті моя стаття "Комуністи"...

Пролетів низько "юнкерс".

Доц. Низькі хмари... Тривога за Москву...

24 жовтня. А воювати ми, власне, ще не починали.

Все, що досі, — прелюдія до війни. Дурень Гітлер...

Ось про це мені і нічний сторож районної старо-  
 більської газети сказав:

— Та ніколи ж на його не вийде, буде ж битий, хоч  
 там як...

## В НЕВОЛЮ

У проклятую Німеччину,  
У острожний край —  
Всю погнали Половещину  
Під важкий нагай.

За порогами дубовими  
Смертнее тавро,  
Під картинами-іконами  
Досихає кров.

Досихає кров долівкою,  
З луток витіка,  
Де лежить дитя голівкою, —  
Кров'яна ріка.

Хата-вишня стала пустою  
З раною-вікном —  
Затулила очі хусткою,  
Серце рукавом.

Кличуть, кличуть матір дітоньки —  
Відклику нема,  
Тужать, тужать, мов лебідоньки,  
А кругом зима.

Ой погнали Половещину  
У острожний край —  
На наругу, на поденщину,  
Під важкий нагай.

Де цвіли долини — горами  
Піднялись шляхи!  
Де схилились верби — горе нам —  
За які гріхи?!

.....



## НАПРОВЕСНІ

Любили ми весінній шум осик  
В краю своїм над Россю, над Орілляю,  
І гомін вод, і перший птиці крик,  
І перший пролісок рясного передзілля.

Любили ми, та ворог потоптав,  
Як душу нам, як серце при дорозі;  
І не весни туман з-під ватри ніжних трав,  
За валом вал вітри встають  
і стогнуть грози...

Не рути дух і не барвінку цвіт,  
Не синій пролісок з замисленого гаю,  
А гострих куль, снарядів смертний літ  
Наш волі край громами сповивають.

І платим ми вогнем за все,  
Як не платили з віку ще ніколи, —  
Вогню і куль з нас кожен вщерть несе  
За рідний край, за рідні виднокола.

Любов свою ми збільшили встократ —  
Весна іде крізь спалахи діброви  
І леготом вітрів нас зве перемагаєть,  
Як звуть вперед нас блиски хвиль  
дніпрових.

Вперед же всі, на зграй ворожих крик,  
На ніж дротів, на схили погорілі —  
Любили ми весінній шум осик  
В краю своїм над Россю, над Орілляю.

## МАТЕРІ

У далеку, у курну дорогу  
Напути мене, матінко, ти,  
Щоб до рідного знову порога  
Із походу важкого прийти.

І не тільки прийти — осяяти,  
З трудних гонів дари принести,  
Тебе, рідная наша, обняти,  
Прихилити любові світи.

Та й багато ж була ти у горі,  
Свого серця зберігши вогні,  
Щоб пройти мені бурі і гори,  
Щоби вистоять битви суворі  
У кривавій, нещадній війні.

І я вірю родинному слову,  
Материнському серцю твоєму —  
Я вернуся в ту синь задніпрову,  
Звідки сонце розвиднює тьму.

Квітень 1942 року,  
Ворошиловград

Із щоденникових записів — — — — — Записник третій

27 листопада 1941 року. Вирішено справу з польотом.  
Відліт Сірченка до Москви (організація українського радіо).

Вечір. Радіомітинг представників польського народу.  
Голова мітингу — Ванда Василевська... Пастернак\*...  
Виступ Корнійчука... Солоспів Зої Гайдай — виконання  
польською мовою.

Запросини на виступ у визволеній Варшаві...

29 листопада. На аеродром... Чекання в небі погоди...

20 грудня. Уфа. Сім'я. Мариночка на руках. Вечір.  
Вогні. Згадки: Київ, висно, привокзальні вогні. Цілував би  
руїни міста. Заросла шпоришем вулиця. "Папа, а ворог  
взяв мого коня?"

Зведення з фронту. Мрії про майбутню весну, літо,  
про баштани, кавуни.

8 січня 1942 року. Поїзди Червоного Хреста. Передача листів хлопцям. Шиян. Останні фронтові відомості.

\* Леон Пастернак — польський поет-комуніст, перекладач російської та української поезії.

## НА СХОДІ СОНЦЯ

Півіви маю з луґу, із гаю —  
лю-лі, лю-лі...  
Хто ж мені грає, душу торкає?  
Вітер моєї землі.

Півіви маю з луґу, із гаю —  
лю-лі, лю-лі...  
Хто ж мене крає, серце лупає?  
Муки моєї землі.

Півіви маю з луґу, із гаю —  
лю-лі, лю-лі...  
Хто ж мене радує, в бій посилає?  
Голос моєї землі.

1942



Мати Євгенія Іванівна.  
Портрет-фотографія

... Із щоденникових записів  
мости. Призначення мене керівником групи, що виїздить  
на Україну (Ворошиловград). Радіокомітет.

12 лютого. Світанок довгий, український. Квакають  
міномети. Перетягива. Прощуміла з півдня птиця кри-  
лами. Виривають руїни погорілих, розбитих хат. Валя-  
ється німецька каска. З коняки (на узбіччі) кров стікає  
на дорогу. Ось хата — лишився комин, стирчать з-під руїн  
обгорілі кочерги, мисник, цибуля висипалась з-за запічка...  
Ось поруч друга хата — розбита. Шмат стіни. Застриє  
між віт вишні. Він пригнув її. Прийде весна — і бруньками,  
що залишилися, вона зацвіте так само, як колись, а потім  
вродять вишні, налиті кров'ю...

11 березня. Чутки про вихід до Дніпра біля Нікополя.  
Позолоти, ясен-місяцю,  
Дніпра хоч краєчок...  
Хай мені, як день, засвітиться  
Рідний бережечок,  
Хоч малий краєчок...

## ДРУГОВІ НА ПОЛІ

З записника

І вчувся голос мені твій.  
 ... вітрами миються могили...  
 О милий друже, ти живий,  
 І ми даремно посмутніли.

Даремно стали ми у ряд,  
 Схиливши голови в шанобі.  
 ... вітри гудуть, вітри шумлять  
 Над загорошеним окопом...

Ти з нами в наступ. Ще рубіж!  
 Ми разом будем землі брати!  
 І хто сказав: сном вічним спиш?  
 Не вірю я. Не хочу знати.

Із щоденникових записів

13 березня. Відвідини редакції Довженком. "Наша держава для ворога не простелюється...", "Падають вороги, як неврастеніки в зубного лікаря..."

14 березня. Знову відвідини Довженком редакції. Ділиться фронтовими враженнями.

5 квітня. ...Нема такого окупованого міста, немає такого загарбаного фашистами села, де б не гинули наші діти. Захистити їх, врятувати їх — наш обов'язок.

В цей страшний час наші діти надто швидко дорослишають. Бо їхні очі бачать таке, про що не розкижеш ніякими словами. В цих очах застиг жах...

Діти наші — наші віти в майбутні віки! Ми врятуємо вас. Ми не дамо, щоб вас обрубали на свої кострища сокири фашистів. Ми випестимо вас, розвіємо над вами чорні хмари, щоб ви всміхалися сонцю.

Чуєте мене, діти мої?..

18 квітня. Невже потрібен справді подвиг, щоб у тобі з'єднались: та правда життя, про яку ти пишеш, і твоя особиста вдача? Для декого досягти такого стану — подвиг, для декого все це є природним, а декому — од натуре не суджено...

27 квітня. Великою дякою хай будуть мої слова тим жінкам сіл і міст, у яких ми стояли на постах, де писали рядки своїх похідних поезій. Скільки, скільки сердечної, глибокої уваги я завжди почував від цих героїчних людей праці!

Женщина — чи є в світі найтонший, найчутливіший розум, як у неї? І як часто її не розуміють. Навіть пересічна жінчина — це море. Навіть ті, що підроб-



\* \* \* \* \*

Україна-земля,  
В мревах мінні поля,  
Амбразури степів,  
Смертний подих вітрів.

Колисання вітрів,  
Предсмертний туман;  
По вогнях твоїх ран  
Чую присмаги жнив...

Упаду десь і я  
На постелю тернів...  
Україно моя,  
Україно моя!  
Смертний подих вітрів...

Літо 1942 року,  
м. Камепськ Ростовської обл.

Із щоденникових записів-----

Друкарка:

— Ніколи мені так тяжко не було, навіть тоді, коли з Києва виїздили; були надії — живучі, аж дотепер чекалось повернення — і...

Евакуація міста...

11 липня. Місто. Спорожнілі установи. Люди ходять, як тіні. В багатьох на очах сльози. Говорять про очікувані удари Тимошенка. Радіо повідомило, що Розіш, Салтів, Вовчанськ здали.

Двір редакції: ящики з написом: "Україна. РАТАУ"...

13 липня. Під Федорівкою — лани чудесних ячменів.

Ранок. Степ. Десь молоде пташа пищить. Петрів батіг зливаєтьса своїм синьоцвітом з блакиттю долин. Полинні степи. Могильники. Ячмінь. Тьмяна далина.

На переправі біля хутора Богатова. Панорама бомбардувань. Купання в Дінці.

До неба піднявся пил — півколом від бомбардування.

Горе наше потьмарило бараки твої, моя Україно. Вони мертвіли на моїх очах, на Дінці піли пісню пташки, а в небі все рокотали ворожі самолёти...

\* \* \* \* \*

Неба гожі шати.  
Уві млі земля...  
Все, що нам дали ти,  
Все, що нам дала, —

За кущами терну  
Ковили вогнів  
І колючі стерні  
Днів.

Одинокі болі,  
Стросні жалі,  
Темний стан тополі  
Ген, навідалі...

І за всі принади,  
І за всю любов —  
Жити чи вмирати?

Кров.

Травень 1942 року,  
Південний фронт

*Учасники з'їзду Спілки українських  
селянських письменників. 1923 р.*



\* \* \* \* \*

Картино-вишня,  
Оріль-вода,  
Яка ж ти пишна  
Та молода.

Зелені строї,  
Світла хода —  
Марив тобою —  
В тінних садах.

Марив тобою  
В тінних садах —  
Слід за горою —  
Не запада.

Ні за горою,  
Ні за крутою,  
Ні далиною,  
Ні чужиною,

Ні за степами —  
Тими світами,  
Ні за вітрами,  
За холодами.

Із щоденникових записів — — — — — Записник четвертий

25 липня. Серце нидіє до болю смертного, і загадуємо  
Україну, річки Лівобережжя...

8 серпня. Сонце вставало кривавою хвилею.

... Степ без колодязів. Підвода, повна дітей. Поганяє  
жінка, а дитина ссе груди. Навколо — машини, підводи.  
Коло степового колодязя — черга за водою. Стоять з від-  
рами коло струмочка з загальної труби. Всі тягнуться  
до мутної живодайної вологи. Діти просять: дядю, дай-  
те хоч крапельку... А худоба гине, стоїть і мов стогне.  
Коло арика стоїть підвода, один кінь випряжений, язик  
від згаги вивалився, і він стоїть, пити мутної води не  
може, йому поливають спину...

Йде велосипедист по дорозі. Падає від згаги. Його під-  
німають. Дві жінки ведуть третю, знесилену, під руки...



Яка ж ти пишна  
Та молода,  
Картино-вишня,  
Оріль-вода.

Барвисті строї,  
Сонце окрас...  
Марив тобою  
У смертний час.

В кривазих ранах  
Під грози став,  
На полі брані  
Стрінув, пізнав.

За криком крука  
Не гасне стяг...  
Я, син твій, руки  
Тобі простяг.

1942

*І. Ле, П. Усенко.  
Болгарія, 1944 р.*

*Із щоденникових записів*

*Осетинка почила:*

*— А звідки ви, діти?*

*— З України.*

*— А навіщо ж ви, синки, полишали своїх батьків старих, своїх матерів?..*

*24 серпня. Хороший, світлий ранок.*

*У зране серце — удари ножів,*

*Криваві світанки в галях...*

*— Прощай, Україно! — сказав на межі.—*

*Прощай, Україно моя...*

*1 вересня. ... Які велетенські образи, якої незрівнянної сили пристрасті людські мають бути показаними в майбутніх літературних творах, що з'являються на драматичному тлі війни!*

\* \* \* \* \*

Вечір вечоріє,  
Сонце при землі...  
Дотліває, тліє  
Хата в чорній млі...  
Все знеслі пожари,  
Вижерли вогні...  
Дотліває хмара  
В неба глибині...

Серпень 1942 року,  
Північний Кавказ

Із щоденникових записів

І ось виявляється тоді, що на це будемо право мати тільки ми... В істинному світлі літератури гідь людства — лжа, розбій, хамство — випливе ще яскравіше на очі світу, ніж у ці сьогоднішні жахні дні війни...

Літературно-мистецький вечір у Саратові. З ти-сьменників виступали Тичина, Рильський, Бажан, Довженко. Як чудово було слухати в передачі Шумського "І мертвим, і живим, і ненарожденним..." Шевченка!..

7 вересня. ... У квітниках сизого диму на тлі дівров — постать. Коза стоїть на колінах, бородою в землю — немов молиться, Сонце. Кібиці на дротах — задумливі одинаки. Розповідь Довженкові про кібиці у моєму дитинстві.

... Церква, якою захопився Довженко.

Коли надійдуть останні хвилини мого життя і хтось із друзів моїх чи рідних задумає продовжити мені життя ще на декілька годин, — то нехай повезуть мене у степ, в український широкий степ, або ж хай дадуть змогу прослухати мені пісні, українські народні пісні...

... Що в смерті найстрашніше, так це те, що вперше в житті стаєш справді самотим. Ні друг, ні жона, ні син, ані ненька своєю любов'ю не в силі розрадити тебе — і в тужній розпуці лишаються по один бік дороги, а ти відходиш у смертній самоті на другий. Тільки

## НЕДАВНІЙ СПОГАД

Вода згубила свою блакитну прозорість  
і стала брунатною,  
як буває, коли небо охоплено хмарами  
і відбивається в озерах.  
Та воно було виключно світлої ясності,  
а вода змінилася від допливу людської  
крові...

Тільки лілея була такою ж білою,  
як завжди...

Пожарів стиглі стеблища,  
Перегук хмар і душ...  
Озер прадивні сребрища  
У сльозах наокожують...

А небо, здавалось, затяглося не хмарами,  
а полум'ям...

Березень 1942 року

— — — — — *Із щоденникових записів*  
*на війні, в кривавій битві ти не один. І в звалищі трупів, і*  
*в тужнім прощанні зі світом, і в люті страшенній до*  
*пражкої сили, і в хвилинах останньої свідомості ти не*  
*один...*

15 вересня. ... Два виступи по радіо.

Вечір у Москві: Фадєєв, Рильський, Тичина, Рибак,  
Нанч, Копиленко, Нехода...

Над Москвою пливуть білі хмари.

Багато працює Довженко...

26 вересня. Цілий день на кореспондентських ногах,  
а матеріали передати не можу (до "Комуніста").

Вечір — виступ по радіо поетів-фронтовиків (Перво-  
майський, Малишко, Усенко, Левада, Плоткін).

... То Дніпро розріже

Безконечну млу,

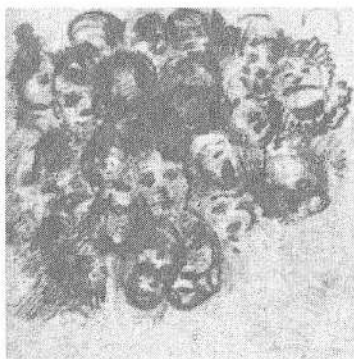
То гроза розкаже

Казку-сон стару...

14 листопада. ... Бій тишов на гробках. Куля вдарила  
його в саме серце. Він упав навznak, і тіло його перевило  
через стару зарослу могилку — може, діда його, може, друга  
старого батька його, — не йому тепер те знати. Ворог  
переміг і пішов далі. Доносились відгуки бою. Круки підня-  
лися, мов душі з-під землі, і з гілля високих осінніх дерев  
скаркали гортаницю пісню смерті. Не його вина, що він не  
переміг. Він умер за могили предків, за землю батьків...

\* \* \* \* \*

Стільки образів печальних,  
 Стільки образів сумних,  
 Що й не знати — рідних, дальніх, —  
 Скільки встало, скільки їх?!  
 Перший образ — скорбна мати,  
 Другий — вражена сестра,  
 Вкрай затужені дівчата,  
 В смертнім колі менший брат...



Малюнок П. Усенка,  
 зроблений ним  
 на місці масового  
 розстрілу людей  
 на Ворошиловоградщині.  
 1942 рік

Із щоденникових записів

Записник п'ятий

26 листопада. Все ще виношую грип. Разом оформляю документи на Сталінградський і Донський фронти. Делто перебирається вже на Південно-Західний...

8 січня 1943 року. Ніч була з метіллю. Відлига.

Коло бліндажа:

— Як вас зовуть?

Вона подивилась і відповіла:

— Зовуть мене ім'ям, що найрозповсюдженіше на Україні...

Я подумав і сказав:

— Маруся!

— Так, Маруся, — відказала вона. — Марія... — І перепитала в мене: — А ви що — з України?

— З України.

— А на Чернігівщині бували?

Вона дивилася на мене, очікуючи, щоб я сказав, де я бував на Чернігівщині, а потім не витримала і запитала:

— А в Батурині були? — І сама немов засвітилась... Довго потім, аж поки довела мене до КП, розповідала мені

Опохмурена родина,  
 Сіл печальний грозівий, —  
 Україна, Україна,  
 Образ гнівний і сумний.  
 Як же це усе злічити? —  
 Ран без ліку — стільки ран...  
 А коли вогні гасити —  
 То потрібен океан,  
 Безбережний океан...  
 Тільки ж знявся мого народу  
 Гнів страшний із глибини,  
 Гул народного походу,  
 Всенародної війни.  
 ... І крізь образи печальні  
 Бачу я свободи день,  
 Сонця шати — рідні, дальні  
 В колі весен і пісень...

6 вересня 1942 року,  
 в дорозі (разом з О. Довженком)  
 із Саратова на Москву

----- Із щоденникових записів  
 про старовинне місто Батурич, про те, що я давно знав і  
 чого не знав, і про що можна було догадатись. І переді  
 мною встала Україна і йшла поряд у цій дівчині, що в  
 Батуричці не докінчила десятирічки і ось воює.

За силуєтами горбів, розбитих дерева змагався Ста-  
 лінград...

16 січня. Іде розгром гітлерівських дивізій під Ста-  
 лінградом...

19 січня. Німецькі літаки рвуться до Сталінграда.  
 Незнадійність. Колосальні трофеї...

26 січня. Встав ясний, з інєю чудесний день. Сонце,  
 райдуги по боках.

Через село йде жінка з малим дитям... Це я вперше  
 на багато днів бачу дитя. Кругом руїни...

На дорозі стоїть лейтенант з сумкою, коло нього  
 дівчина у військовому. Постаті безмежної захожаності.  
 Повітря, повітря, щемлива блакить... Так он де вона,  
 молодість,— дихнув і відчув її, з повітря висотав через  
 шгато років, і, може, тільки з такого повітря і в такі  
 моменти і можливо висотати, відчутти їм молодість?!



В тривожні дні

слова, нотатки:

Розради мить, вечірня згадка

І гомін матірньої прядки,

І бою першого початки.

В тривожні дні... Їх не забути!

Як вербний шум, як запах рути,

Як гомін правдою розкутих...

В тривожні дні, “во врем’я люте”.

1942,

Старобільщина

----- Із щоденникових записів

Обминули Воронеж. Розбиті хати, побиті вікна. Жінки, діти на сапчикях з убогим скарбом.

— Куди, тьотю?

— На рідину.

Шостак (київська опера) говорить про брак сучасної пісні, створеної українськими композиторами.

— А народна пісня стояла, як гора. Де її не чути? Хто від неї і до неї не йде?

Звичайно, зараз же після війни (порівняти з двадцятими роками) ми вийдемо з більш окривавленими душами. З лютістю і зненавистю, з жадобою помсти. Крихітні рани краю, розбій, заподіяний тими, що здавалися нам досі культурними народами, викликати муть усе це. Цими дорогами пройде молодь.

1 березня. В дорозі по Україні. Уразово. Межа. Серце...

Коли перебродить молодість, одійдуть у небуття нездійсненні мрії, виясниться порожнеча деяких надій, тоді на зміну заступить одне (після бушування повені — реальна земля) — вміння, знання, зміст праці, професія. Набуте стає опорою життя — досвідом. Особливо тоді стає цінним приклад батьків.

2 березня. Молитви мене цікавили своєю образністю. Сиділи в ямі (під час бомбардування Батайська) начальник управління у справах мистецтва, голова Харківського облвиконкому, Шура — подавальниця їдальні і невідома стара жінка з донькою. Жінка читає молитву:

— Свята Богородице, перетвори порох у хмари, однеси вітром залізо... На, дочко, читай, я відпочину, а то горло заболіло...







\* \* \* \* \*

Не буде мене ні сумного, ні злого,  
І світ не загляне у очі мені,  
Лиш вогник посвітить у вічну дорогу  
В дощами промитім, у чистім вікні...

1943

\* \* \* \* \*

І жоржини, і рожі, і кров.  
Пил доріг і полтавська земля...  
Знов я тут. Мене, сина, любов  
Сюди смерті стежками вела.

Знов я тут. І стрічають сади  
Чорним паленням вкляклих гілок,  
І хтось шепче, хтось каже: — Иди,  
Не діждалися, бачиш, синок.

#### Із щоденникових записів

Підірвано всі школи...

25 березня. Зимно. Сонячно. Високо в підсонні ревуць мотори. День поетичних роздумів і щирих рядків.

Я впевнився, що творити — писати вірші — можна і тоді, коли доводиться час від часу блискавично падати на долівку, щоб скалка авіабомби часом навіки не перепинила тую творчу працю...

26 березня. ... Я майже відчуваю, бачу різьблену тінь своєї старості. Непривабна вона. З болями, хворістю на всі лади розладнаного баяна. А досі жив я молодо... Доле, дай дійти мені до твоєї грані, коли молода сторона закінчиться, а стара не наступить...

І квітня. Вечір, і ніч, і ранок на зорях, а потім і весь день з півдня летіли птиці — гуси, журавлі, качки... Як з прірви летіли, з того весіннього теплого неба.

Задощило... По нивах ходять дощі...

Україно моя,	Не тумани димлять —
Чорна рано моя,	Кров з землею горять.
Кров з землею	Від тих вогнищ туман,
І дзвін солов'я.	Чорних мук океан...

Йдеш чи полем, чи лугом, чи вулицями — всюди при-  
смажені скалки набоїв...

До дверей. І немає дверей.  
Кличу: — Мамо!.. — Немає, не чуть.  
Повернувся у гай з-за гори соловей  
І співа. Я ж мовчу.

Та не віряться.  
Сон. Голуба далина,  
Де стояла хатина батьків...  
Кличу: — Тату!.. — Луна  
Попливла, попливла,  
Піднімаючи чорні зграї круків.

Що ж робити? З-під згарипц: — Іди. —  
По кленках не стекла іще кров...  
З-під руїн чую голос: — Помстись!

І руїни, і рожі, й любов.

1943

Із щоденникових записів

5 квітня. Холодні дні весни. Закінчив "Недовимш-  
ний узор". Переписував і готував матеріал до Москви.

На жаль, у нас поезія стала камерною завдяки тира-  
жам, шрифтам, орієнтації на освічені кола. Поезія му-  
сить бути поезією, і її велика місія — бути в народі.  
Хай над моїм рядком схилиться жінка, захопиться ним  
школярка і юнак-воїн запалиться його вознем...

20 квітня. Берест розпочав цвітіння. Буякового ко-  
льору...

Зими останні дотики...  
Перон... Дзвінки... Від'їзд...  
Уже вербові котики  
Розчулюють до сліз...

Вітер трав (вітер з луку).

Дерево — перший шум листя в цьому році.

Зв'язківці тягнуть дріт — перекликаються в сутінках.

21 квітня. Хто він був — не знаю: сибірець, волжа-  
нин, уралець? Серед тиші голосно поспитав:

— Що ж ви, хлопці, не співаєте?..

Відповіді не було. Він, мабуть, довго про щось думав,  
потім сказав:

— Уж если Украина не поет,— это значит: тяжело...

## ЧИ ЗАГИНУ, ЧИ ВЕРНУСЯ

Чи загину, чи вернуся,  
Цвіт гвоздик — печалі знак!  
Я любив ті коси русі.  
Я любив не знати як!

Снилось, мріялось, ввижалось  
До сьогоднішнього дня,  
Що стрічала й проводжала  
Все життя мене вона.

Тільки раз, сумного ранку,  
В час прощання, на зорі,  
Не відсунула фіранки,  
Загасила ліхтарі.

## Із щоденникових записів

*В цей час я почув багатогрудне, глибоке зітхання...*

*10 травня. Україно, лишив тебе в кривавому полум'ї пожежарів, у муках і стогоні, а застав — гнів живих, пограбування, руйни і звуки церковного дзвона... Пісень не застав і сміху не застав. Люди, що лишилися, — мов після страшного кошмару...*

*30 травня. Мій літературний вейр для співробітників редакції і видавництва — за роки війни. Вступне слово Новиченка, виступи Серпіліна, Мануйловича, Шияна...*

*13 червня. Клечання (Тройця). Діти-наступки назбирали по полю багато-багато німецьких касок і так їх виклали обабіч шляху. Пробігають машини, проходять частини між цими дивними шерегами...*

*14 червня. ...Трактори. Скільки їх по дорозі — і всі двигунами на слід. Свідки слави і трагедії, учасники боїв... Судилося вам бачити і золоті дні відплати! Сонце грає на наших берегах!*

*Ось я тут. Переді мною степові лежать простори, села, міста. У вільний час між громами бою і шалінням смерті я точу заглибитись у минувшину цього краю, пізнати його історію, як бувало це скрізь, де я не бував... Та з мого окопу тільки видно: сивіють мовчазні далекі горби і синя ковильна трава біжить до них. На тлі цих обширів не проходять перед моїми очима драматичні події романів і повістей. Пейзаж та історія, відтінки мови і люди цього краю ще не увійшли складовими частинами в нашу літературу в усій їх багатогранності...*



## МАЛЬВИ

Коли ми кидали усе,  
 Лишали край і дім,  
 Як ти цвіла, краса осель,  
 Рожева мальва-дим!

Відносив нас походів вир,  
 Кривавий вал атак.  
 А ти цвіла, немов докір,  
 Немов зневаги знак.

Чотири квітки в дивину,  
 Чотири кров'ю вщертъ,  
 Що так горять лише в війну  
 Під сонцем і дощем.

Землі краса, степів любов,  
 Печалі тінь в очах...  
 О наші болі, наша кров  
 На пилу димний шлях!

Здавалось, сон — цвіли, цвіли  
 На щастя, на життя...  
 І кожен мріяв в млі долин  
 Про дім, про вороття.

.....

Із щоденникових записів Записник шостий

6 липня 1943 року. Марківка. Ранок. Перше повідомлення Інформбюро про початок німецького наступу на Орловсько-Курському та Белгородському напрямках. Там Григорій Полянкер та інші товариші...

Сиджу над матеріалами "Молодої гвардії". Як Сталінград зцілив рани мої душевні опісля трагічних днів Донбасу — Кубані, так само Краснодон дав серцю моему те, чого, здавалось, бракло...

17 вересня. Село Пригоже. Спалене. І всі дерева з обгорілим листом...

Ідемо понад залізницею... Барабатове. Все згоріло. Розмальовано стіни, що вціліли від бомб, українським рисунком з рушника.

Здається, що коли б фашист міг спалити одну шосту частину Землі,— то він би спалив...

І пламенів на захід, схід  
Невгасний вир пожеж,  
І кликав, кликав мальви цвіт  
До рідних серцю меж.

Ладнали зброю і вперед  
За кроком крок ішли,  
А над тими, що брала смерть,  
Видіння гроз цвіли.

Чотири квітки в дивину,  
Чотири кров'ю вщертъ,  
Що так горять лише в війну  
Під сонцем і дощем.

Хто падав в полі — піднімав  
Свою, солдата, тінь;  
Хто гинув, знову той вставав  
У смертний час горінь.

Бо не згасав, не танув гнів —  
Бив вітер і свинець!  
І мальв далекий пламенів  
В краю отім вінець.

1944

... .. *Із щоденникових записів*

Горять усі будинки. Багато підірвано. Дим від паленого зерна на станції. Населення гасить пшеницю...  
Постріляні коні, корови, люди... Палені вози.

Рудяєве... Колодязі забито телятами, кішками, сошками, колодами, діжками. Всі хати спалені...

29 вересня, Шутівка, Могилів — горілі. Все горіло. Школу зірвано і парти покидано...

... Орільський міст. Білий-білий, і розчленований...  
Ніски. Половещина.

Капністівка. Добра вість про батьків, про село. Капністівський млин спалено. Старики коло горілої гати...

Заочіпське. Мое Заочіпське!!! Іван Ле пішов попередити старих. Дивлюсь: мама підходить до Івана, до нита...

\* \* \* \* \*

Красить мак долину —  
 Росяний четвер...  
 Нє тоді загину,  
 Коли скажуть: вмер.

Не тоді загину,  
 Коли скажуть: впав  
 На сухе бадилля  
 Вересневих трав...

А тоді загину  
 В дальній далині,  
 Як вітри прилинуть,  
 Мов печаль, сумні, —

І впаду я в герці,  
 Бо відчую я:  
 Зчуженіло серце  
 Й ти вже не моя.

Я тоді загину,  
 Як з любові ти  
 Росу по росині  
 Сточиш, знапастиш...

Нащо серцю биться,  
 Як згорить любов?..  
 Степові лисиці  
 Прибіжать на кров....

Отоді — загину...  
 Скажуть люди: вмер!..

В полі ні машини,  
 Вітер все подер...

Вересень 1944 року,  
 Болгарія



## ДО МУЗИ

Я шукав тебе скрізь —  
 В людських муках і вогнищах битв,  
 В прикінцевих відгомонах гріз,  
 В затаємних надіях молитв.  
 І була ти повсюди, була,  
 Де сніги, де за бурями дим, —  
 Розквітала сон-цвітом, цвіла  
 Своїм сяйвом живим.  
 Скільки в бурях снаги,  
 А в мечач скільки стробених іскр, —  
 Та крізь попіл, крізь зимні сніги  
 Ти здіймалась — душі обеліск.  
 Поверталася всім — до найменших  
 дрібниць,  
 До забутих, здавалося, крихт, —  
 Серед вічного шуму ялиць —  
 То як правда, як сон, то — як гріх.  
 Ти була, ти зі мною, мов серце, була,  
 Ти живеш у нестворених строфах поем,  
 Ти м'ні душу вогнем пропекла,  
 Твого серця вогнем...

20 жовтня 1944 року,  
 Югославія

## Із щоденникових записів

- Ночівля вдома.  
 Бомбові удари...
- 30 вересня. Заочіпське. Бої на Дніпрі...  
 Мама. Ті ж безнастанні клопоти. Тато. Що робить  
 на млині. День і ніч ждали та журилися.
- 1 жовтня. О 10-й годині виїхали. Попрощався з старими... Як то їм буде? Безперервні удари німецької авіації. Повітряні бої.
- 2 жовтня. Полтава горить і досі. Трупи під руїнами.  
 Немов усе було учора,  
 А час наклав яку печать...  
 Крім одинокої тополю,  
 Ніхто не виїшов зустрічать...
- 12 жовтня. Під Києвом. Іван Ле поїхав на Центральний фронт. Ночую у хлопців на соломі (Головка, Малишко).
- Правий берег... Як сильно пересічено місцевість!..  
 Невпинні контратаки ворога.



## ДУМИ МІЖ БОЯМИ

\*

Ти єдина, моя радість, моя рано,  
 Ти єдина — в золотопромінні.  
 Встану рано, до схід сонця — рано,  
 Щоб зустріти серця господиню,  
 Щоб із нею, мов з тим цвітом рожі, бути,  
 Щоб страшного часу грози перебути...

\*

В твоїм захмеленім молінні  
 Крізь вікову туманну даль  
 Дивились вмерлі покоління  
 У передвічності печаль.  
 І на холодному просторі  
 Про нас подумалось мені:  
 Що я з тобою в синій зорі  
 Лечу на дивному коні...

22 січня 1945 року,  
 під Будапештом

-----Із щоденникових записів

Дарниця. Дніпро. Підірвані мости.

У граніті набережних під пилити — кульметні гнізда.  
 Здрігається повітря, і падають каштани...

Скільки разів у трудні хвилини війни ми говорили  
 про нього, згадували його, скільки спів переспіли, скільки  
 пісень переспівали. Київ!..

30 жовтня. Народ склав невмиручі пісні про та-  
 шарський полон, про турецьку неволю, що ж дивного, коли  
 відчини всією силою свого віковичного таланту народ ство-  
 рить нові пісні, що тивром ажнуть на фашистську про-  
 клятичину — Німеччину?!..

6 листопада. Взято Київ. Урочистий вечір.

7 листопада. Ждемо своїх з Уфи.

8 листопада. Весь день — на вокзалі. Мої не приїхали.

9 листопада. Холодно. Дощовито. Самотньо.

15 грудня. Ніччю випав сніг. Приїхала сім'я.

29 грудня. Ранком виїхав на полуторці до КП 3-го  
 Українського фронту. Дорога засніжена на Перещепи-  
 нці — Новомосковськ.

Переїзд через Оріль. Не замерзла...

30 грудня. Рідна моя Дніпропетровщино!

Обжурено, обдмлено... Пізнав, пізнав хорошу,

Ну хто ж тепер пізна? Ні, дим не затулив!

І видно-невидно Стоїть, стоїть, запрошує

З-під сонця вороння. До сповнених столів.

А столи сповнені не гостинців, а горя-біді...



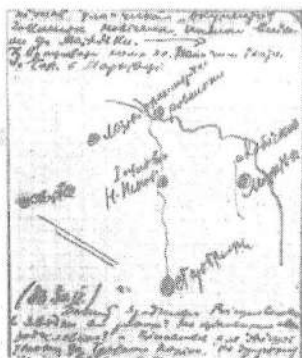
ТОБІ  
До знімка

Як бачиш, кохана, вкраїнська весна  
(Ще ранні не сходять морози).  
Багато я горя тут серцем пізнав,  
Кривавії бачив я сльози.

Ось купка біленьких і рідних хаток,  
Та тут узнаєш ти одразу —  
Гадюче кубло, офіцерський шинок,  
Дівочої честі образа.

А далі — руїн вартові-димарі,  
З-під згарищ прострелені руки,  
І небо весни голубе угорі,  
І круки, і круки, і круки...

20 березня 1943 року,  
Україна, с. Сватове



Сторінка з записника  
Усенка, датована  
квітнем 1943 року

Біля переправи  
через Дунай.  
1944 р.

## МОГИЛА

На бойному полі могила,  
Ширяють під хмари орли.  
Спинися над пам'яттю смілих —  
Тут слави герої лягли.

Вони не боялися смерті:  
В кривавім, останнім бою  
І перший, і другий, і третій  
Вмирав за Вітчизну свою.

Одному ввижалася мати,  
Другому кохана в степах,  
А третій четвертого — брата —  
Від куль навісних заступав.

Кривавії марева бою  
Стрічали хоробро вони,  
Несхибно виносили зброю  
На вал світової війни.

.....

## Із щоденникових записів

18 квітня. ... І на схід аж десь під саме сонце розлилася по безводних, обвітрених степах краю, грає від самого Дунаю по всіх узбережжях морів Чорного й Азовського, увійшла під самі тіні Прометеевих скель — і все тисячами говірок українська мова! І всюди вона — тільки звилі, тільки незчисленна гра райдуг з глибин єдиного моря — духу народного. І буде звучати вічне: "Не хилися, явороньку, ти ще зелененький, не журися, козаченьку, ти ще молоденький..."

2 травня. Скарби матірної мови — невичерпні джерела для подальшого розвитку мови. Полтавщина — гніздо мови. Ворскла, Псьол, Сула, Оріль — ріки, звідки вітри історії рознесли мовне звучання наших предків на береги Чорномор'я, на Кубань, на прибузькі степи, на Запоріжжя, в дунайські гирла.

Самара-ріка стала добрим схоронищем мови предків-степовиків, поливної мови запорожців (приправленої воляцькою специфікою). Азія своїми вітрами половецької східні узори і вітер Адріатики з-за гір ласкає своїми повіями її краї над ковбачами Тиси...

Українська мова тяжить до афористичності. Відтінок легкої іронії. Роздумування. Поважність. Одсто-

Не злота глумлива офіра —  
 Землі некутої мста,  
 Вела їх на подвиги віра,  
 Правдивої справи мета.

І рано і пізно в долинах  
 Вчувається гул батарей,  
 І тіні, підводяться тіні  
 З горінням пробитих грудей.

Хай вічної шани могилу  
 Навідують віщі орли.  
 Спинися над пам'яттю смілих —  
 Тут слави герої лягли.

1946

... Із щоденникових записів  
 івання формулювань. Висміювання багатослів'я, швид-  
 комовності, легкомовності (пустомельства).

Батькова мова говорила мені про давні, але сталі зв'яз-  
 ки з татарами-сусідами. Кишло, бурун, куль, карі, бай-  
 фис, байдиківання, гирло, яр — це тільки мала части-  
 на щоденної мови сім'ї...

10 червня. Вже он яку жінку, яку дівчину зустрі-  
 чимо ми в жакних строях. Позбавлене німцями будь-  
 якої можливості придбати матерії для одягу, наше жі-  
 ноцтво обносилось до рубця. І ось прокотився фронт  
 через усю землю українську, — і єдина матерія, що лиши-  
 лась від утікаючих німців, — це маскувальний матеріал...

22 червня. Пішов дощ. З моря погнало хмари. Пахне  
 наслина (степові посадки)...

... І прийшов я в цю господу  
 З схиленим чолом.  
 Ждав я друзів із походу  
 За оцим столом.  
 Не приходили до столу...  
 Де ж вони були?  
 Чи на Косовому полі  
 Впали-полягли?!

## ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ

Ран у серці не лічи —  
 Жив, любив...  
 Вігер висушив мечі,  
 Дощ обмив.  
 Ворон, ворон, не кружи —  
 Ясен вир —  
 В піхви вкладено ножі,  
 Значить, мир.  
 Значить, голуба крило —  
 Вість полям!  
 Значить, плуга чересло  
 Сяє нам.  
 Шелестить весни вода  
 В луки літ,  
 Значить, мирного труда  
 Зріє плід.  
 Пробивається в світі  
 Первоцвіт,  
 Значить, будемо їти,  
 Жить, любити.

Серпень 1945 року,  
Київ

## Із щоденникових записів

Полягли-впали на Косових полях, на Куликових, на Бородінських, при Берестечках нашої Вітчизни мої друзі-приятелі — і Кость Герасименко, і Тихін Анацьїн, і Євген Петров, і десятки, сотні, тисячі...

25 серпня. Ми підходимо до завітних меж. Завтра, позавтра вдарять гармати салюту, сповіщаючи світ про остаточне визволення земель України.

Прут, Сяч, Дунай...

Перший полиск хвилі, що впаде в око солдату-гвардійцю, імлістий рисунок потойбічної кручі в оздобах сонця, звабний шелест зелених прохолодних гаїв — ось вона, велелевна панорама!.. Путь до них були не одне літо, кров і піт, смертні муки і гнів, труд і безстрашся.

Зблиснуть багнеті на узбережжі, чайка блисне крилом! То свобода твоя, Україно!..





## ЗОЗУЛЯ

Все перелітає, ворожить  
Далеку путь, літа кує —  
Кому розраду в серце вложить,  
Кому печалі додає.  
Печаллю світлою стривожить  
“Ку-ку”, торкнувшись серць  
людських, —  
І безнадійних і хороших,  
І світлодайних і сумних.  
І хоч із вічної нірвани  
Лунає цей природи крик,  
Та дух людського хвилювання  
Живе і житиме повік...

19 травня 1946 року,  
с. Буки

*“Моя ненька старенька. На сонечку”.*  
Червень 1958 р.



## ПЕРЕД ВЕСНОЮ

Невидним клекотом метілі  
Зима над містом прогула,  
Всю чорну ніч кудись летіла  
І десь спинялась на валах.  
А на світанку — білі-білі  
Покрівель слалися горби,  
І кожна цяточка світилась  
Під небокраєм голубим.  
Здавалось, місто буде довго  
Габу ту пишную носить,  
Як пам'ять доброго і злого,  
Як згадку вади і краси.  
Та сонце вслід пішло по тому —  
І в ринви ринули струмки,  
І вже далекий відгул грому  
Торкав весни пругкі бруньки  
Й немов співав-співав:  
— Стрічайте! —

Немов казав:  
— Я вам несучу!  
Виходьте всі, і всі приймайте  
І зваби інші, і красу!

То йшла весна...

10 березня 1946 року

## ВЕЧІР

Наче в келих наливає  
Сонце трунного вина,  
І хтось чару підіймає,  
Щоби випити до дна.

Так і сталося — ллється, ллється...  
Гасне світло білих свіч!  
А круг того всього в'ється,  
Заплітає коси ніч...

11 березня 1946 року



## ЛИСТОК

Прогойдався листок усе літо —  
 Наспівав пісеньок вітерець...  
 Та шепнув хтось: йому зеленіти,  
 Колихатись надходить кінець.

І мов враз узяло — обірвало  
 Щось життя невловимую нить,  
 Пісню птиці не ту заспівали,  
 Не про те уже вітер шумить...

Щось осіннє, тривожне, кінечне  
 Наближає сторінку свою...

... Ось такі наші муки сердечні  
 У зеленому, в димнім гаю...

7 червня 1946 року,  
 с. Буки

## Спогади

В редакції газети "Комсомолец України" мені дали шчерпну довідку: Павло Усенко закінчує літературний відділ інституту червоної професури, в редакції буває майже щодня: працює літературним консультантом. Показали навіть кімнату і стіл, за яким він сидить.

— Кажеш, Володя похвалив твої вірші, а він уроджений поет, на поезію має гострий нюх, була б одна її крапля — відчусь і помітить. Між іншим, зараз його в Харкові немає. Подався до свого рідного Донбасу. То спробуємо самі розібратися, що воно... Давай поглянемо.

Так відбулося наше знайомство, яке стало в моїй творчій біографії визначною подією, якщо не сказати новою віхою з життя.

Мої зошити віршів опинилися в руках Усенка. Читав він не поспішаючи. Запитав дозволу децю підкреслювати, робити на полях помітки.

Сидів я немов на електричному стільці. Уважно перечитавши зошит, Усенко підморгнув мені карим оком і під тонкої рухливої брови, жартом перехрестив його палець пальців, промовив:

— Буде діло. Те, що я попідкреслював, нехай тебе не смілює. Зумієш — підбереш краці де слово, де рядок. А відмітки на полях — то рекомендації, куди запропонувати для надрукування. Щось у нас, в "Комсомольці

ДАВНО...

Колись прожите, перебудете...  
(Верхньодніпровське над Дніпром...)  
А що навіки позабудете —  
То хай тому земля пером!  
Що з того, люди, що згадаю  
Якісь слова, якусь любов?  
Кому потрібно те, питаю,  
Вертати щось із-за дібров?  
Хай наймиліші, найсвітліші  
Коханих очі — де вони?  
Десь дотлівають в вічній тиші  
Холодним цвітом давнини...

Не плач, не плач і не ридай,  
До серця рук не прикладай,  
Бо з сльоз рясних — одна роса  
Та часом вбілена коса...

1946

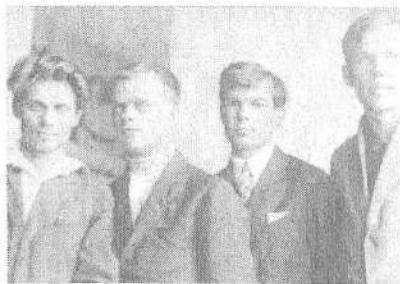
*Театральний гурток українських дітей  
у Чернівцях. (Посередині О. Кобилянська.  
Знімок подаровано поетові від керівників гуртка, 1939 р.)*



\* \* \* \* \*

Дінець Донеччини моєї,  
 І за степами Тихий Дін —  
 Зелено-срібний, ниви плин  
 Під сонцем Півдня, під зорею.  
 Колись проходив тут солдатом...  
 Хіба проходив? Груди пік  
 Вогненний сорок другий рік,  
 І літо відступу... і втрати...  
 Тепер я знов отут стою  
 І хвилю слухаю твою...

1946



П. Усенко, І. Гончаренко,  
 І. Момот, Т. Масенко.  
 Харків, 1927 р.

Спогади

України”, надрукуємо, дежкі віднесеш до молодіжного журналу...

Й понині пам'ятаю ту нашу зустріч, обід у ресторані, коли я вперше випив сто грамів коньяку, а на третє каву із смачними тістечками; і те, як тут завдяки Усенку побачив тоді ще досить молодих, але вже справжніх, визначних письменників — Остапа Вишню, Миколу Куліша, Юрія Смолича, Івана Микитенка, Івана Сенченка... І як нарешті побував у клубі письменників, чудовому клубі, подібного якому й нині харківські літератори не мають... Та головне було інше. З допомогою Павла Усенка, який відразу став мені щирим другом (і був ним протягом усього життя), вирішилася моя дальша доля.

Через тиждень я побачив надрукованими перші свої вірші (“Ранок”, “Це не мрія”, “Радіо”) на шпальтах республіканських газет, а згодом з рекомендацією від літературної організації “Плуг”, підписаною Сергієм Пилипенком (потурбувався Усенко), я подав заяву до інституту народної освіти і став студентом цього усього університету.

\* \* \* \* \*

Жито над убитим.  
 Жито.  
 Вітер над убитим.  
 Літо.  
 Сині-сині далі  
 З вічної печалі —  
 Плачуть над солдатом,  
 Плачуть над убитим  
 За сестру, за матір,  
 За жону, за діток...

... Вітер, вітер...  
 квіти...

Жито...

1946



“Три Павла...”

П. Тичина, П. Усенко,  
 П. Безпощадний. Київ, 1938 р.

Спогади

Не тільки мені — багатьом молодняківцям допоміг Павло Усенко підняти свої творчі вітрила. Серед них був і Микола Трублаїні.

Довідавшись про далеке відрядження Трублаїні, Усенко запросив його до редакції й домовився, що він писатиме нариси не тільки для газети, а й для журналу. Невдовзі за підписом Трублаїні в “Молодняку” почали друкуватися нариси з продовженням. Так, один з них друкувався в журналі з номера в номер протягом восьми місяців (1929–1930 рр.)!

— А тепер візьми-но ще раз опрацюй їх, поєднай і спробуй видати окремою книгою, — порадив Усенко Трублаїні, коли той повернувся з експедиції.

Микола так і зробив. Нариси виходили книгами. І беру на себе сміливість стверджувати, що були то (і, либонь, лишаться досі) найвидатніші твори радянської журналістики.

Повторюю, не тільки я, Микола Трублаїні, а майже кожен з нашої молодняківської гвардії відчував на собі дружню провідну руку, братерське піклування нашого літературного вожака Павла Усенка...



\* \* \* \* \*

Слова кривавих днів солдата  
Хай будуть піснею тих літ...  
Бо жить доводилось, вмирати,  
Вбивати, мріяти, любити.  
І чим скінчиться власна доля,  
Ніхто того, йдучи, не знав —  
Солдата ждали смертне поле  
І гра скривавлених заграв.  
І йшов він з смертю у співдружжі  
Через яруги і ліси —  
Лилася кров, палали ружі —  
І хто їх стишував, гасив?  
Ішов солдат — у ранах, болях,  
Крізь сотні вибухів, проклять,  
Щоб, може, більш уже ніколи  
Десь за горою не устать,  
Щоб іншим у травневу дату  
День Перемоги заяснів...  
... З кривавих днів слова солдата  
Хай ввійдуть в спів майбутніх днів...

1946



Родина Черемшини. Снятин, 1939 р.

\* \* \* \* \*

Люблю я пору золоту —  
Пізньюосінній дощ...  
Уже ні квіточки в саду,  
Ні пари серед площ;  
На вітрі там, під ліхтарем,  
Не в'ється пташки тіль,  
Школяр сидить за букварем,  
Не йде в походи він.  
Трамвай застряв десь у депо,  
Дугою хмар не рве...  
А сорок днів дощі; потоп  
Шумить, гуде, реве...  
Тоді сідаєш за стола  
І ген куди летиш!..  
... Цвітуть сади, шумлять поля  
Під клетотом з узвищ...

1946



Павло Усенко.  
1968 р.

\* \* \* \* \*

Так, я не жду ні тиші, ні спокою,  
Нема — то й не печалося об тім.  
Бо я солдат — і даль мені луною  
Гарячих битов котить дальній грім.  
Хай правди цвіт росте,

хай дух підносить,

Аж доки сном довічним не засну,  
Бо доки в світі єсть — війна,

насильство, сльози,

Не буде спокою мені, не буде сну.  
І вже тоді, коли налагоджу вітрила,  
Перепитає хтось:

— Готовий ти? —

Я смерті відповім:

— Іди ти геть, немила!

Он, бачиш, хвиля йде, щоб вдарити  
в борти! —

Так, мудрий, простий він,

закон життя і смерті,

Його не облетить, не обійти.

Одно лиш треба знать —

потрібно бути впертим,

Узявши путь собі до доброї мети.

Листопад 1946 року

\* \* \* \* \*

Роки, життя мого дати,  
Різьблення гостре часу —  
Все було б треба віддати,  
Все до кінця — за красу!

Все було б треба скорити  
Помислам чистого дня.  
Тільки б і знати — творити,  
Думку і слово гострити,  
Лету свого не спивять!



## НАПРОВЕСНІ

Іще дзвенить в глухім яру ручай  
З-під білих брил торішньої крижини,  
А в полі вже бринить шташиний грай  
Над проростом зеленої травини.

Співає даль і сонячна блакить  
Звіва димок на тракторні колони;  
Ляга ріллі широкий, чорний слід —  
То врожаїв майбутніх перші гони.

Вітрець з степів — торкається чола,  
Мов спогади далекого походу;  
Пливе з чужин лелека до села,  
Щоб дня цього ж узятись за роботу.

Березень, 1947

Сергій Григор'єв

Спогади

Павло Усенко!..

Комсомолец 20-х років, що пройшов трудні літа боротьби й випробувань і зберіг юнацьку свіжість і віру в людські здатності, в доброту й справедливість. Юнак — і мудрий зрілий муж.

Простодушний і простий та водночас складний і глибокий — отаким він був чоловік.

І в усьому — гумор. Тонкий, іронічний, достеменно український. Гумор, що просякнув його всього, гумор, що випльовував усюди й скрізь: у розмовах, бесідах, виступах. І іронія, та іронія, яка ніколи нікого не образила і водночас влучна й нещадна, іронія, що розбрує опонента.

Щось таке глибоко народне, українське, національне було йому притаманне в найяскравішому вияві. Усмішки — і трохи перцю. Доброта, що сповнена народного цукавства. Все було і скромне, і яскраве в цій дивовижній людині...

1930 року готувався з'їзд комсомолу України. Потрібно було зробити виставку про історію комсомолу та про справи, здійснені ним з 1919 року. Виставка мала бути із стендів та новаторських конструкцій, заповнених документами, фотографіями та іншими експонатами. Цю виставку доручили оформити групі молодих художників з Києва та Харкова. Мені, тоді ще студентові, дісталось споруджувати конструкцію, в якій розмістились би експонати, присвячені політичній пресі,

\* \* \* \* \*

Хотів би я, щоб ти жила,  
 Душі моєї пісне,  
 Щоб птиці помахом крила  
 У даль майбутнього несла  
 Всі ранні півриви колишні.

Хотів би я, щоб ти росла,  
 Душі моєї пісне,  
 У колі братнього стола,  
 Мечем ясним щоб ти була  
 Над станом вражим ненависним.

Хотів би я, щоб ти цвіла,  
 Душі моєї пісне,  
 І у садах, і на полях,  
 Коло народу джерела —  
 Чарівна летом, змістом пишна.

Солодкий дзвін твого крила  
 Мені хай душу млостю тисне.  
 Хотів би я, щоб ти жила,  
 Моя премила, моя пісне!  
 Хотів би я, щоб ти ішла  
 В майбутнє зоревісне!

1949

## Спогади

періодиці та художній літературі. Я запроєктував щось неподобно неададне й фантастичне у стилі Корбюз'є. Члени бюро ЦК ЛКСМУ, приймаючи цю виставку, зупинилися біля мого витвору і почали запитувати: що то воно таке — вічний двигун, карусель чи ще щось?..

Худорлявий, циганкуватий молодий чоловік з живописними чубом терпляче обійшов мій витвір, обдивився його звідусль і мовив:

— Заждїть, товариші, тут щось є!.. Розумієте, ідеологія — це щось зовсім відмінне від іншого, — і зняв руки догори, ніби хотів щось сказати про трансцендентальність чи духовність. — До речі, хлопче, а чи буде де розкласти тут необхідний матеріал?

Я тут же розіклав усі експонати на спеціальних слованих полицках та виступах і повернув конструкцію на барабані, показуючи, як треба її роздивлятися.

\* \* \* \* \*

Пливуть хмарки під небом синім,  
Збігають тіні в глиб долини...  
Іду між граєм шумовиння  
Між ярих

стежкою один.

Час дозрівання, досягання,  
Красою виповнений час...  
А недовершене кохання  
Човном виносить в море нас.  
І вже ні спокою, ні стуми  
Ніяким силам не вернуть,  
І крізь полів блакитні шуми  
Мені стремління душу рвуть...  
Несу до неї сил поривник  
Нічим не стримні буруни,  
Хай отуманять бурі зливні,  
Мов хвилі моря і весни...

29 квітня 1949 року,  
с. Заочіпське

Спогади

Всі здивувалися. А Павло Усенко (це був він, мій оборонець!) хитро всміхнувся і обняв мене за плечі, мовивши:

— Гарзд, приймаємо, працюй, хлопче!

Ніхто жодним словом не заперечив, комісія пішла далі. А коли вже всі йшли назад, то Павло Усенко знов затримався біля мене й запросив зайти до нього в редакцію журналу "Молодняк".

Я тоді був членом Об'єднання молодих митців України (скорочено наше комсомольське об'єднання йменувався ОММУ), і Усенко, прийнявши мене в редакції, довго й уважно розпитував про цю організацію. Слухач з нього був пречудовий, він усе розумів з півслова. Не сподобався йому тільки наш занадто задьористий нігілізм по відношенню до старих художників. Зате запал, бойовистість, актиєність припали йому до душі. Він одверто порадив уникати хлоп'яцтва, не задиратися без діла, наполегливо вчитися у "дідіє", поважати їхню старість і досвід. Після цього, враховуючи, певне, мою незрівнянну гудорбу й занедбаність, відвів мене в ідальню ЦК і з суликовитим гумором спостерігав, як я майже блискавично ступтошував тарілки.

\* \* \* \* \*

Позолочений обідок  
 На заході — в хмарини...  
 Чубок — завихрений садок  
 На синім горбовинні...  
 Вечірні, тихі тіні...

О світлість заходу легка —  
 Вже набруньковується гілка.  
 Мов човник — серп молодика...  
 А над човном — вечірня зірка.

Прозорість світло-голуба,  
 І свіжий запах з поля...  
 І збоку — там, біля горба, —  
 Задумана тополя...

1949

\* \* \* \* \*

Я доживу ще до віків незнаних,  
 До сонячних віків прийдешніх —  
 Мене несуть вітри кохання,  
 Мене несуть блакитні весни.

А як життя мені не стане —  
 Зійду на обрії зорею  
 І у віки оті незнані  
 Долину піснею своєю...

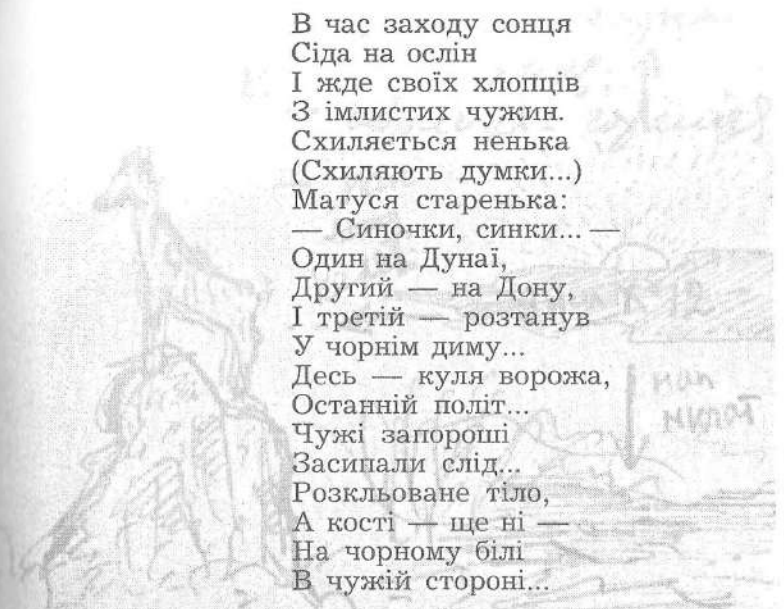
1949

### Спогади

А потім, після рекомендації художника Михайла Глушченка, Павло Усенко переглянув мої творчі роботи й тут же прийняв рішення друкувати їх у журналі "Молодняк". Так Павло Усенко став моїм "хрещеним батьком", і я, ще будучи студентом, став систематично вміщувати свої роботи в пресі.



## МАТИ



В час заходу сонця  
Сіда на ослін  
І жде своїх хлопців  
З імливих чужин.  
Схиляється ньька  
(Схиляють думки...)  
Матуся старенька:  
— Синочки, синки... —  
Один на Дунаї,  
Другий — на Дону,  
І третій — розтанув  
У чорнім диму...  
Десь — куля ворожа,  
Останній політ...  
Чужі заporоші  
Засипали слід...  
Розкльоване тіло,  
А кості — ще ні —  
На чорному білі  
В чужій стороні...

І мужа немає,  
Й синочків нема.  
І мужність тримає  
Безмежну сама...

1949

\* \* \* \* \*

Йдуть хмарки у зелену долину,  
А з долини у синєе небо...  
І коли ж я до тебе долину,  
І коли ж я долину до тебе?  
Вже ті хмари й дощами ізійдуть,  
Повернувшись з неба в долини...  
А мені із дощів отих, видно,  
Не дістанеться ані краплини...

1949

\* \* \* \* \*

Пригадай, кохана, —  
гай, було ж кохання!  
Скільки того щастя,  
скільки хвилювання!  
Інше зацвітання,  
інше одцвітання,  
Як вогні на ватрах —  
цолум'я згоряння.  
Не кепкуй, кохана,  
з нашого кохання,  
Бо у нас з тобою  
одна в серці рана.  
Що в мені палає,  
те горить і в тебе.  
Мов одна жарина —  
зірка серед неба.  
Що було — минуло,  
мовби вже й немає,  
Та не потонуло —  
з моря виринає.  
Що ж його робити,  
що ж його казати?  
Лиш одне: любитись  
та за руки братись,  
Братись, міцно братись,  
щоб не розлучатись,  
Тую рану згоїть  
і навк кохатись...

1949

\* \* \* \* \*

Розквіттям спінені сади  
Вечірнє сонце обагряє,  
Зо обрій стомлено сідає,  
Хлюпнувши веслами в воді.  
О промінь! Скільки довелося  
Країв далеких обійти,  
Пройти незвідані світи —  
І у твоїх заснути кісах...

1949

КОЛИ Б...

Його ж я любила...  
Вишневі сади...  
Коли б мені крила —  
Летіла б туди!  
Його ж я любила...  
Червневі гаї...  
Коли б мені крила  
Та сили мої!

1949

*Дружина поета  
Грета Володимирівна Усенко*



\* \* \* \* \*

Кінчається цей рік.  
Сніжинка в'ється...  
Мій вік — сніжинчин вік...  
Однаковим здається.  
Я не філософ, ні,  
І не заглиблюсь далі,  
Але здалось мені:  
Тут правди є чимало.  
Хтось каже: довго жив  
Поет Павло Усенко.  
Ні, стежка серед нив  
Була така маленька!  
Ото й вона, ото й моя...  
Дитячими ногами  
Пробіг, як вітер у маях,  
А ще пройшов з боями.  
Й чим далі — більше боротьби,  
Булó, що й добре хекав:  
То ярищ кручі, то горби,  
А даль така далека...  
Сніжинка срібляна,  
Легка, з-підхмарна...  
Та знаю: я й вона  
Жили немарно.  
Бо після нас зросте  
Дзвінке, іскристе  
Проміння золоте,  
Колосся чисте...

1949



Діти П. Усенка.  
1939 р.



## ЗИМА

Скувало, заморозило,  
    снігами занесло...  
А ти ж горіло грозами,  
    веселками цвіло,  
А ти ж шуміло бурями,  
    село моє, село...  
... В снігах під кучугурами —  
    до хмари намело...  
Та ось світанок!  
    З реготом  
Біжать вже школярі!  
Немов весінні клекоти —  
Дим курять димарі...

1950

\* \* \* \* \*

День погас... І згасла квітка —  
Так в алмазі промінець,  
Запалавши, гине швидко,  
Свій знайшовши там кінець.

Так в воді, в її свічаді  
Тихим присмерком згоря  
Не на часі розпочата  
Цвітом квітчана зоря.

Так любов в твоєму серці  
Заяснівши, одцвіла —  
Мов мигнула тільки в шкельцях —  
І палала, й не була...

1950

\* \* \* \* \*

— Добрий ранок! — чути з долу.  
— Добрий день! — озвалось поле —  
Літо.

Мотоцикл, як птах на пружі,  
Дзвонять коси срібно в лузі —  
Літо.

Засиніла там ожина,  
Запалилася жоржина —  
Серпень.

Цвіт скипає на городах,  
Кида кольори у воду —  
Айстри.

Ген у колі йдуть дівчата,  
Чорні, карі оченята —  
Айстри.

Пісня й труд, над краєм сонце!..  
Милий нам ясний вогонь цей! —  
Серпень.

Хай на щастя в світі йдеться,  
Любим цвітом розів'ється —  
Радість.

1950

*П. Усенко, Є. Кирилюк.  
Конча-Озерна*



\* \* \* \* \*

Туча в тучу б'є грозою,  
Наче скеля в скелю б'є...  
Бач, атакою, війною  
Серце повниться й моє.

Що там діється — о лихо! —  
Не тобі про це казать!  
Бо скажу — то стане тихо,  
Угамується гроза.

Тож помовчмо — хай лютує!  
Хай тобі я не повім,  
Як диявол порядкує  
У своєму царстві злім!

1950

*Редакція "Літературної газети".  
Павло Усенко — редактор.  
Андрій Малишко — зав. відділом  
поезії. 1938 р.*





## МОЯ ВЕСНА

Моя одвічна чарівниця,  
Природи сило молода,  
Моя весна із серцем птиці,  
Що з півдня дального верта.

Моя невиходжена юність,  
Що вже перейдена, та що ж —  
Весною дихає округність,  
І знову пада перший дощ.

І перша блискавка горішня  
До серця земель припада,  
Як та, давно колись, колишня, —  
Бушус знов в моїх літах.

І перше цвіту колихання  
На яблуневих островах,  
І спалах першого кохання  
Цвіте в закоханих очах.

І ті ж розбурхані стремління —  
Підкови ковано у путь! —  
Що вже наступні покоління  
З собою в простори беруть.

І що від того, що вже літо...  
Гірке й солодке я пізнав!  
В мені живе і буде жити  
Одвічна молодість —  
в е с н а!

1950



Вероніка Павлівна Усенко

## ПРО МАЙСТРА СИНОВІ

Він бачив в малому велике,  
Він брався не раз за мале,  
Без галасу, бучності й крику  
Робив лиш хороше, не зле.

І рухи такі його скромні,  
Без зайвих промовистих слів.  
А він же стояв біля домни  
І стільки металу зварив,

Що вирости б гори чавунні!  
... Вітчизни віта його даль,  
І співом оркестрово-струнним  
Гримить на ковадлах метал.

Мости з того вару-металу,  
На рейках стальні поїзди...  
Почавши з малого, немало  
Зробив він, як зробиш і ти.

Учися, мій сину, учися,  
Трудитися треба уміть,  
За справу й малую берися,  
Щоб діло велике зробиць.

1950



*Віктор Павлович Усенко,  
син поета*

\* \* \* \* \*

Цвіт — моя долино,  
Райдуг синій цвіт,  
Пісне соколина, —  
Вам привіт, привіт!  
Вже дуга-напруга,  
Бистролета гра,  
Десь світи за лугом  
Сонцем виміря...  
І кругом далеко —  
Од яруг Дніпра —  
Мов пташиний клекіт,  
Бистролета гра.  
Бистролета пісня  
Простором зліта,  
І колосся звисло,  
І дзвенять літа,  
А за ними лине  
Дума у zenіт...  
Цвіт — моя долина...  
Райдуг синій цвіт...

1950

*У кабінеті за робочим столом*

## КОЛИСКОВА

Люлі-люлі, спатоньки,  
Гетьте, мишки, з хатоньки!  
Ходить в полі тато твій,  
Водить в полі трактор свій,  
Ходить в лузі братик твій,  
Там спиняє суховій...  
Просиш, сину, казоньку  
Про зелену травоньку,  
Про дубочок, про кленок,  
Про садочок, про лісок?  
Люлі-люлі, задрімай,  
Шелестить листами гай,  
І берізка вітами,  
І калина квітами —  
Білими, білими,  
Запашними крилами...

1950

\* \* \* \* \*

Дня зимнього мало...  
Робити б, робити!  
І чом ти не сяєш всю зиму, як в літо,  
Коротке сонце?!  
Ледь зійдеш з-за  
плота —  
І зайдеш...  
Не знаєш, що в мене охота  
До повного діла, до доброго діла —  
Чи будень іде,  
чи настала педіля!

1950

## ПОЕТИ

Ми птиці — звикли до свого гнізда!  
Ми дерева — звикли до свого коріння!  
Ростем, міцнієм — не біда! —  
Ростем в горішні покоління.  
Але ми прикорнем в землі,  
Ми силою, ми соками народні.  
Й куди б нас крила не знесли —  
Наш дух вселюдським, благородним  
Від сил тих дубом вгору йде,  
Підносячи і віти, й листя...  
Така натура в нас — ясна й гориста,  
Що мову з грозами веде!

1950

\* \* \* \* \*

Серцем із лісу несу  
Крик невідомої птиці,  
Журу осінню ялиці,  
Листя пожовклого сум.  
Так би назавше й хотів  
В серце забрати цю осінь:  
Звуки, не чувані досі,  
Барви небачених див...

1950

\* \* \* \* \*

Спогади і мрії —  
Гай, далеких літ! —  
І шумлять, і зріють,  
Осипають цвіт.

І шумлять, і зріють,  
І летять, як пух,  
В синю веремію,  
За блакитний пруг...  
Спогади і мрії —  
Вам кінця нема!  
Доки не завіє  
Вас сама зима...

1951, січень

## ДЕ ОРІЛЬ З БЕРЕСТОВОЮ...

Де Оріль з Берестовою  
Ізійшлися вдалині,  
Там і я колись з тобою  
Зустрічався повесні.

У ясних і тихих водах,  
Що з Полтавщини течуть,  
Я твою побачив вроду  
І не міг уже забути.

А вода текла, струмила,  
А вода сріблилась вдаль  
І неначе говорила  
Про розлуки злу печаль.

Все сплигло: вінки і квіти,  
Очі, погляди — усе...  
Тільки ж ні, ніколи в світі  
Хвиля згадки не знесе.

І не винесе із серця,  
Не розтопить у воді —  
Хай три бурі пронесеться,  
Хай обсіпле заметіль!

Пролягли між нами хмари  
А чи темрява ночей,  
Тільки й досі в серці чари  
Й погляд мрійливих очей.

І тебе мов бачу знову,  
Милу з давньої пори,  
Веселкову, барвінкову  
Із-за синьої гори.

І ми знову із тобою  
У тій милій стороні,  
Де Оріль з Берестовою  
Ізійшлися вдалині.

## ПОЕТ

Залюблений в природи дивний цвіт,  
Закоханий в красу життя людського,  
Усе життя ішов він у зеніт,  
В зеніт життя такого чарівного,

Що дух його, мов сонце, запалав  
В сучасниках, в наступних поколіннях.  
І життєдайні ті були проміння,  
І все тепло народів оддав...

1951

*Д. Загул, М. Зеров, М. Драй-Хмара, В. Сосюра,  
Т. Осъмачка, В. Коряк, М. Івченко, В. Еллан-  
Блакитний, С. Пилипенко, П. Тичина і члени  
білоруського "Молодняка". Чернігів, 1927 р.*



## АВТОБІОГРАФІЧНЕ

Трьох підборідь я не носив,  
Не мав начальницького карку,  
Хоч мав і вади — жив, любив,  
Слабів на пристрасті рибалки.  
Виносив щуку з глибини  
(На гак узявши, вів струною!),  
І добре цупив окуні  
На Чорній Кручі\* під вербою.  
Любив в Шулічинім Кутку  
В осичім шумі я бувати,  
Оріль в зеленому вінку  
Мене стрічала, наче брата!  
Любив на витоках озер  
Із карасями мати справу...  
Любив, любив... Люблю й тепер  
Орільську синь, орільські трави.  
І де б не був я, де б не був  
На обширах земної кулі, —  
Згадаю завше я вербу  
Й не раз почую дзвін зозулі,  
Й не раз, не двічі повернусь,

\* Чорна Круча, Шулічин Куток —  
приорільські кути коло мого села За-  
очіпського. (Прим. автора).



Сімейне фото 1913 р. Малий Павлусь (зліва),  
батько, мати й менші діти



Нехай хоч думкою, додому,  
Де матінка було: “Павлусь,  
Мій синку, серцю молодому  
Дай відпочить хоч день, хоч час,  
Не рви його... Ще буде бою...”  
А тут і батько: “В самий раз  
Оце прибув — ми головою  
Тебе колгоспу оберем,  
Учися ж, сину, ціну люди  
Нехай складуть науці — будеш  
В пригоді тут. О, як орнем!”  
Де, було, сестри: “Братку, брате,  
Які ж тобі ми раді, раді,  
Де був, що бачив, розкажи,  
Від роду, брате, не спіши!..”  
Й обсіли — слухають... Мої!..  
Мої ви рідні... Час минає...  
Ті ж небеса, оті ж гаї,  
І зорі ті ж над рідним краєм...  
І хоч пройшли літа й походи,  
Я все вслухаюся, дивлюсь,  
Ось вбачу (віриться чомусь!),  
Як тут моє дитинство бродить,  
Як тут гаса малий Павлусь...

1951



Павло Усенко із сім'єю брата. Харків, 1923 р.

## СОСНА

У нашім краю степовому  
Не бачив я зроду сосни —  
Лиш тільки ввижалась малому  
У снах вона дивних мені.

Як літа злотаве колосся  
Коморам відсиплять поля —  
Приходить іздалеку осінь,  
Вкривається листом земля.

І голі дерева мов тужать  
Осіньною тугою віт, —  
Тоді ти єдина з оточжя  
Мені насилася привіт.

Зелена, хороша, незвична, —  
Давно я тебе полюбив —  
Від часу, як в зорях північних  
На ворога злого ходив.

Я ранений був під тобою,  
А ти шепотіла мені  
І віттям, неначе габою,  
Вкривала в солдатському сні.

О сосно, о сосонко-сестро,  
На сивих північних вітрах  
Мені шепотіла про весни,  
Про хвилі блакитні Дніпра,

Про цвіттям усіяну вишню,  
Про милу, що бавить дитя...  
О сосонко, подруго ніжна,  
Спасибі тобі — за життя...

## МИКОЛИ ШПАКУ

Минає вже десятиріччя...  
Тебе нема... Мара чи сон?..  
А я дивлюсь тобі у вічі —  
І бачу давній той вогонь,

Що йшов од серця...  
Наче колос  
Ти між шорстких землі долонь...  
Нема тебе. А є твій голос.  
Нема життя. А є вогонь...

1951

## ХМАРКА

*Ночевала тучка золотая  
На груди утеса-великана...*

*М. Лермонтов*

А в хмарки примхи, бач, дівочі:  
— А що мені? Лечу, лечу...  
Туди лечу, куди захочу,  
А зупинюсь, коли домчу...  
Хто в око упаде мені?  
Чиє благання я почую?  
І знать кому те — упаду я  
На груди велетня чи ні?!

1951

\* \* \* \* \*

Теплим-теплим повіває вітром.  
Сонця промені — мільярд чутливих  
нервів...  
Грань весни і літа  
непомітна,  
Травень переходить ніжно  
в червень...

50-і роки

\* \* \* \* \*

То спалахну, то знов притухну...  
Хай всюди дух мій прорива,  
Аж доки бурі всі ущухнуть,  
Аж доки вилиня трава,

Аж доки вичерпа до глибу  
Зелене літо всю снагу,  
Аж доки осінь стукне в шибу,  
І всі дерева — ні гугу...

1951

Павло Усенко. Серпень 1922 р.



\* \* \* \* \*

Київ. Ніч. Долини й гори.  
Сон в Дніпрі, на дні...  
Я люблю Подолу зорі,  
Спалахи... Вогні...  
Розступіться, розступіться —  
Дарниці он даль  
Діамантово іскриться,  
Наче дивний дар.  
Чую поклик Святослава,  
Дзвін мечів ясних...  
Князь веде на бій кривавий  
Воїнів своїх.  
Б'ють у берег тихі хвилі  
В срібному диму...  
Йде Ратманський на Трипілля,  
Йде через пільму.  
Через зими, через весни  
Грає-виграє,  
Чи прадавнє, чи ровеснє, —  
Та усе — моє...  
... Я люблю Подолу зорі,  
Спалахи, вогні.  
Мовби все в північні пори  
У Дніпрі на дні...

1951

\* \* \* \* \*

Печаль у серці навісна...  
Похмурі далі непрозорі...  
Та нам з тобою ще весна  
У вишині засвітить зорі!  
А там і квіти розцвітуть,  
Набридли хмари злинуть, згинуть,  
І дивні хори:  
— Ось ми тут! —  
Заграють солов'їно!..

1951

## СЕРПЕНЬ

Це вже бринять, бринять  
ті струни,  
Що в осінь пісню дзвенять...  
З недописаного

Наче в килим срібну нитку  
Ти впрядаєш, друже-брате —  
Павутинням послувати  
Запізнілу синю квітку.

Любиш, любиш — це не влітку  
Після цвіту та врожаїв —  
Килимок, бува, намітку  
При дорозі розстилаєш.

Вже весна промчала юна,  
Вже минає літо з нею...  
Срібні ниті, срібні струни  
Натягаєш над землею...

1951



Павло Усенко.  
Лівадія, 1923 р.

## МИКОЛА

Коли цвіли у полі маки —  
І вітрові, і вогневі, —  
Ніхто не бачив і не плакав,  
Коли вмирав він у траві.

Давно було, та я й донині  
В уяві бачу — не забув:  
Упав Микола Трублаїні  
Тоді в південному степу.

А десь гармати били, били...  
Мов гул гігантської струни...  
Ревла біля Савур-могили  
Страшна прелюдія війни...

І падали червоні маки —  
І вітрові, і вогневі,  
І гаснув чорний день атаки  
В священній, жертвеній крові...

1952

## Іван Глущенко

## Спогади

У січні 1926 року мене в числі інших 25 учасників запросили на Всеукраїнську сількорівську нараду. Відбулася вона в Харкові (тоді столичному місті) при редакції газети "Радянське село".

Тут ми побачили тих, хто для нас, юних, здавався людьми з легенди, — письменників! Ми на власні очі бачили чарівника слова Остапа Вишню! Ми зустрілися там з Сергієм Пилипенком, Павлом Усенком, Іваном Молотом, Іваном Коетунком, Теренем Масенком, Василем Минком, Володимиром Сосюрою, Юрієм Смоличем, Іваном Кириленком, Олексом Влизьком, Савою Божком, Леонідом Первомайським, Петром Голотою, Олексієм Кундзічем і багатьма іншими...

Відомий усій Україні поет (П. Усенко.— Упор.) звернув на мене увагу і став давати замовлення для журналу "Молодняк". Він знав, що я захоплювався фольклором і

\* \* \* \* \*

В години атаки,  
в приборях імли,  
Червоні маки  
в степу розцвіли.

Ударом снаряда  
грім даль розколов  
І падав,  
і падав,  
і падав...  
на груди дібров.

З-за хмар зашуміла  
в окопи шрапнель.  
Своє відслужила  
солдату шинель.

.....  
А маки ввижались,  
а маки цвіли.  
В атаку вставали,  
в штики піднялись.

1952

## Спогади

записав на той час чимало приказок, прислів'їв, пісень, у тім числі весільних. Я не тільки записував, а й закликав усіх сількорів України займатися цією важливою і, як вважаю, благородною справою. Усенко, який дуже любив фольклор і сам чимало записував (де вони зараз, оті його записи пісень, приказок, влучних висловів, анекдотів?!), замовив мені статтю на цю тему. І ось у "Молодняку" (№ 6-7 за 1927 р.) з'являється моя стаття "Нова культурна сила" з приміткою редакції, написаною, очевидно ж, самим Усенком: "Висловлені автором думки та подані матеріали редакція "Молодняка" вважає за цінні для літературного молодняка і для широкого кола комсомольців-читачів". Трохи згодом у тому ж "Молодняку" (№ 10 за 1927 р.) з'явився мій великий нарис "Весілля — побут селянський" — запис у піснях усього забутого для кожної людини, барвистого обряду тих часів.



## БЛЯ СКАДОВСЬКА

Аж нахилилося колосся,  
Дійшовши хвилиєю до хвиль,  
І зашуміло, розлилося  
Південне море в небосхил.

У небосхил, у сині далі,  
У незбагнений дивосвіт.  
Ні тисноти, і ні печалі,  
А лиш безмежжя і політ...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Ти ж шуміло, море,  
Плескалось до хмари,  
Бризкалось у зорі,  
Гнало хвиль отари.

А тепер до краю  
Тишею укрите,  
Небо обнімає  
Золотом, блакиттю.

І по тобі, море,  
Сонце та вітрила,  
І купають птиці  
Білопері крила.

Ти ж шуміло, море...

1952

\* \* \* \* \*

Володимир Сосюрі

Не хмарам чорним і зловісним  
 Шляхи свободі заступить!  
 Лунала молодості пісня,  
 До сонця линула в блакить.  
 І на солодких серця струнах  
 Несла і радість і печаль...  
 Боїв відгомони і луни  
 В далеку даль, у синю даль.  
 Ішли робочих легіони  
 Під прапорами світлих мет...  
 І ти в озброєних загонах  
 Ішов, замріяний поет...

50-і роки

Як же себе пам'яті! Та  
 кимсь ринку цювину, яку  
 до бою, а саме: який  
 не щедра твою відмін  
 маюх заєнчик. Але як  
 в моїх пам'яті. Вони ж  
 в "Розетці" "Відруку  
 иди в цей же" ерагій  
~~журналіст~~ (Муссаєв)  
 організувати, щоб мій  
 слава жартує

Лист Сосюрі

## БІЛЯ МОГИЛИ ВОЇНА

*Куда б ни шел, ни ехал ты,  
Но здесь остановись,  
Могиле этой дорогой  
Всем сердцем поклонись.*

*М. Исаковский*

Не знаю, чом йому цей край був милий,  
Чим полюбивсь у смертний час,  
Яка зоря вечірня полонила,  
Якої квітки чарував алмаз?  
І очі карі дівчини якої  
В його очах відбились голубих,  
Коли прощавсь востаннє перед боєм  
В зелених шатах журної верби?

Не знаю, не скажу... Та кров гаряча  
Тут пролилась на землю, його кров,  
На кручі ті, де роки всі дитячі  
Співав мені, шумів мені Дніпро.  
Він впав в бою за милі серцю квіти,  
За шелест вітру, подих луговий,  
За чари барв стограйних райдуг літа,  
Що здавна край любили мій.

За все, за все, що устає у пісні  
Життям — усім, немов єдиним днем,  
Без чого, певне б, не було б Вітчизни,  
Без чого, знаю, не було б й мене.  
Бо все б згасив, забрав би нелюд-ворог —  
Бажань вогні, стремління і любов,  
Йому ж однак, Дніпром щό йтиме  
в море —

Вода криниць чи наші сльози й кров.

Плетись, вінок, захисникові й другу:  
Він захистив своїм життям Життя!  
Квітки долин моїх, всі барви лугу,  
Були ви свідками його звитяг.  
Про те співає вітер пісню травам,  
Про те шумлять діброви і гаї.  
Живи нетлінною, героя слава,  
Хранима вічно у краю моім.

\* \* \* \* \*

У маю, коли розквітнуть  
абрикоси на валу,  
Я прийду у час досвітній,  
солов'ям скажу — люблю.

І луною солов'їна  
тая пісенька мені,  
Чи з ліщини, чи з калини —  
недаремно ждала, ні.

Знаю, ждала і діждалась.  
Сипавсь весен білоцвіт.  
Я ж любила, поривалась,  
аж не знала, що й робить!

Знаю, ждала і діждалась.  
Абрикоси на валу.  
Місяченьком милувалась...  
Чулось, марилося — люблю.

1952

*Доцька Марина  
та син Віктор.  
Заочіньське, 1950 р.*



\* \* \* \* \*

Коли акація цвіла  
Зеленою весною,  
Мені ти мрією була,  
Я марив, жив тобою.

А потім грози, літа шум...  
А потім осінь пізня...  
І пов'ялив, як душу, сум  
Листки акацій ніжні.

Все вкрила білая зима,  
Запнула заметіллю,  
Йї нема, завмерло мов, нема,  
Що марилось, боліло...

Проте й крізь хуги ожива  
Все збуджене тобою,  
Коли акація цвіла  
Зеленою весною.

1952

*П. Усенко з онуком*

\* \* \* \* \*

І вже тоді, коли відмовиш  
Всім зрілим прагненням моїм,  
Я буду знать ціну любові,  
Ціну стремлінням молодим.

Тоді я все до дна пізнаю,  
Усе, усе... Так день по дню,  
І що й забулося — згадаю,  
І що тіль снилось — схороню.

І будеш ти в тому надбанні  
Найліпшим образом з весни,  
Вся в променистім осіянні,  
Життям дарована мені.

1952



Брати Усенка:  
Євген, Грицько (стоять)  
та Іван (убитий на  
першій світовій війні  
в 1916 році)

\* \* \* \* \*

В дорозі ще мазко —  
візком не проїдеш,  
Та сонечко ласку  
вже шле по обіді.  
І наче б ось вибрав:  
у полі доріжка!  
Ступнув, але ж диво! —  
Там проліска ніжка!

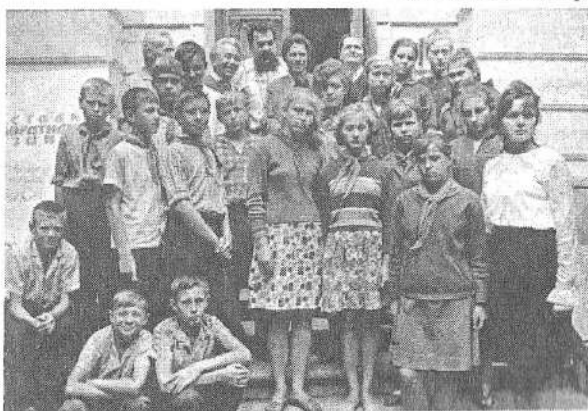
1952

\* \* \* \* \*

Весна! Первоцвіти —  
Цвяшки навкруги!  
На літо, на літо  
Убрались луги.  
З долини війнули  
Ромашки на шлях,  
І ось вже зозулі  
Працюють в гаях.  
Злетілися з лугу,  
Де вквітчано путь, —  
Одна перед другу  
На щастя кують...

1952

*Зустріч з учнями.  
Кобеляки, 1967 р.*



\* \* \* \* \*

Хмари встали над горбом,  
Хмари — райдужним вінком,  
Чи вінком, чи рушником...

Пахне м'яти холодком...

Хто навідає оту  
Трактористку молоду,  
Біля річки у саду,  
У рожевому цвіту?

Я навідаю її —

Там же роси всі мої,  
Там же наші солов'ї,

Кіс пахуці ручаї!

А весна рушає в путь,

А дощі пахуці ллють,

Я кажу: "Не баламуть!"

Я кажу: "Моєю будь!"

1952

\* \* \* \* \*

А природа єсть природа!

Що учора тут було?!

Вітер, хмара, сквира, сльота —

Як з відра згори лило!

А сьогодні з небокраю

Шле блакить такий привіт!

Чорні хмари — обминають,

Вітер ледве обвіває —

Ой, який же гарний світ!

Не натішишся у серці,

Не надивишся в вічу!..

Мов не небо, а люстерце!

І в люстерці —

я лечу!

1952



\* \* \* \* \*

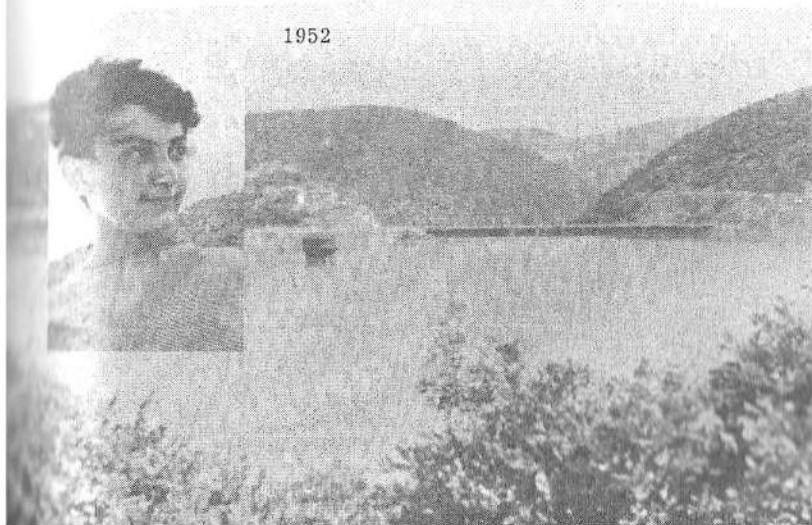
Гори, хмари, море —  
 лет асоціацій...  
 Всі хвилини творчі,  
 дні натхнення й праці  
 Не відбушували  
 у моєму серці...  
 ... Гори, море, хмари...  
 Всі стихії в герці!

1952,  
 Коктебель

\* \* \* \* \*

Сумщино моя зелена,  
 Цвіт блакиті — небокрай,  
 В пишні взори гобелена  
 Квітку-нагідку додай,  
 Ти ввітчи її, чудову,  
 Сріблом-золотом введи —  
 Й заспіває чорноброво  
 Про діброви, про сади.  
 І в тій пісні яблуневій —  
 Все хороше, все твоє...  
 І долину я до неї  
 Серцем, думами, як є...

1952



\* \* \* \* \*

О, коли б знову на Оріль,  
На Чорну Кручу і в Шулічин —  
І мовкне серця давній біль,  
І віс вітер у обличчя.

О, коли б знову в Шелюги,  
В обійми Темного зелені  
І на луги, і в береги,  
Де грають молнії шалені.

О, коли б знову в рідний край,  
В його священні чертоги —  
І знов дитинства дивний рай,  
Вже відвойований у Бога!

І знову мила оболонь —  
Усе знайоме, здавна рідне,  
І плоскінь біла, й синій льон,  
І руж, і мальв палкий вогонь,  
І маківок краса тендітна.

1952

*Після літературного вечора.*

*В. Іванович (сатирик), П. Усенко. Дніпродзержинськ*



\* \* \* \* \*

Прийшли жнива,  
дозрілий гнеться колос,  
Все в ньому аж дзвенить  
від сонця й від землі —  
То літа зрілого  
дзвенить високий голос  
Ясного дня  
і в ночі синій млі...  
Прийшли жнива...

Не гай часу —  
як той коваль з залізом,  
Коли, насичене вогнем,  
податливе тобі, —  
Удар — і врозтіч іскри —  
догори й донизу  
У золото землі,  
і в неба голубінь!

Мовчать ліси далекі —  
степу охоронці,  
І придивляються  
і бачать звіддала,  
Як золото важке,  
народжене від сонця  
В долоні падає,  
що пахнуть, як земля...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Так буває в юності,  
бува:  
Встануть овиди  
несходжених доріг,  
І запахне курява  
й трава,  
Застримує хвилию до ніг...

\* \* \* \* \*

Осінь вчора, і сьогодні осінь...  
Синь далека з прожилками срібла...  
Де ж була, моя хороша, досі?  
Наче посмутніла, наче зблідла...  
А тебе заждались білолиці  
Подруги-берези — ще із літа...  
Не одній вербі над Бугом сниться  
Ніч серпнева, зорями укрита...  
Там тобі на ноги впали роси,  
Біла квітка до плеча прилипла...  
Літо, літо... А сьогодні осінь,  
Синь далека з прожилками срібла...

1952



О. Килимник,  
П. Усенко.  
Кочча-Озерна

\* \* \* \* \*

А серце мук не перемиря —  
То жар кохання і розлук,  
То лебединий гук з загір'я,  
То шал її племінних рук,  
То віддаління і боління,  
Загірні спалахи грози,  
Лісів осінніх безгоміння  
І тиша сонної коси  
На дніпровому синім лоні...  
О, що, о, що мені робить?  
Якщо усе оте потоне,  
Навіщо ж, серце, тоді й жить.  
Про що нам марить?  
Що любить?

50-і роки

\* \* \* \* \*

... Як запахло чебрецями —  
Та отими, степовими, —  
Що було тоді із нами,  
Косарями молодими!  
У одного — в муках мати,  
У другого — вбито брата,  
Третій тужить за жоною,  
За жоною молодою...  
Ой, не хиляться покоси,  
Бо стоптали німці колос —  
Серед літа — мовби осінь;  
Голос — тужить, кличе голос  
Когось рідного з туману...  
Хто там сохне, хто там в'яне?  
Хто там точить кривцю з рани?  
Хто там серце розпікає,  
Жалем-бодем розтікає  
По столочених покровах,  
По пожеврілих дібровах?..

50-і роки

\* \* \* \* \*

✓ Два мідні гудзики в траві  
Знайшли на полі ріднім діти...  
Солдатські гудзики...

В крові

Були вони страшного літа...  
Вже змили кров оту дощі,  
Зсушило сонце й ранні роси...  
І піднялись нові кущі  
Гнучких ліщин і верболозів...  
Отут у полі поміж трав,  
Де вибухи об небо бились,  
Хтось впав чи безвісти пропав...  
І тільки гудзики лишились...

... Сльозини падають з очей,  
І я не в силі їх спинити...  
— Чого він плаче, дядько цей?

Ще малі — не зрозуміти...

1953

\* \* \* \* \*

Пісне моя, мати,  
Сонце навесні, —  
Хто ж тебе співати  
Буде по мені?  
Хто з тобою вийде  
Вранці на ріллку,  
Коли сонце зійде,  
Розігнавши млу?  
Хто тебе в дорогу  
Візьме на папір?  
А було ж — удвох ми  
Мов єдиний твір!  
Ти і я у слові,  
Ластівкою день,  
Мово моя, мово,  
Золото пісень!..

50-і роки

## ВИШИВАЛА ПО КАНВІ...

Вишивала по канві  
Цвіт-узор на рукаві  
Милому.  
Так любила, так любила,  
Що знялася й полетіла б  
Крилами.

Чи узор зів'яв, злиняв,  
Чи снаряд усе забрав  
Силою?  
Вже й посніжила зима,  
А його нема й нема,  
Милого.

Можс, здобиччю крука  
Стали очі юнака,  
Леле-світ!  
Серця цвіт на рукаві  
Проступає у крові...

Що робить?..

1953

\* \* \* \* \*

... Таких садів я не стрічав ще, ні!  
Стоїть квітучий стрій!  
Гойдне один вітрець — з Полтавщини,  
З Дніпровщини — другий...  
Гей, соком-винами наливані,  
Настояні в цвіту,  
Руками добрими, дбайливими  
Осяяні отут...  
Отак ідеш поміж ранетками,  
Що тягнуть віти ввись, —  
Мов між зеленими планетками  
Зненацька заблуdivсь...

1953

## МУЛЯР

Чи ясен день, чи в небі сльота,  
Чи з хмар метелиця мете, —  
Вся на виду моя робота —  
Дивіться, люди, дім росте!

Ляга цеглина до цеглини,  
Твердіє розчин — на віки!  
Все вище й вище вгору стіни,  
І наче ближче вже хмарки.

А це і значить: скоро, скоро  
Настане той урочий день,  
Як вікна в простір заговорять  
Живою мовою людей!

Чи ясен день, чи в небі сльота,  
Чи з хмар метелиця мете, —  
Вся на виду моя робота —  
Дивіться, люди, дім росте!

Століття йдуть. І легіт віс  
З тисячолітньої пори...  
Бо славному Київську Софію  
Ми будували, муляри!

50-і роки

\* \* \* \* \*

Прагнень юності щоденних,  
Полюбовних слів,  
Наших дум, присвят пісенних  
Чую знову спів.

І питає серце сонця —  
Що за сил доплив?  
І сказало серцю сонце —  
Любить, як любив.



\* \* \* \* \*

Не туманься, тумане,  
 Коли сонце устане,  
 А туманься, тумане,  
 Рано-вранці, порану,  
     Як роса ще роситься,  
     Як холодна травиця,  
     Як доріжка у полі  
     Та миленькому сниться.

Розступися, тумане,  
 Коли сонце устане,  
 Розійдися, тумане,  
 Коло нашого стану,  
     Буде милий із дому  
     На світанку ясному  
     Йти раненько-хутенько  
     По бережку крутому.

Ой чи в полі навмисне  
 Всі тумани нависли?  
 Ой нависли, нависли  
 На серденьку й на мислі.  
     Чом не йде, не співає,  
     Бригадир вже питає,  
     А я ж серцю моему,  
     Що й казати, не знаю.

\* \* \* \* \*

Візьми, як майстер, оброби,  
Як майстер, камені-світлини,  
Коли ти пристрасно любив  
Красу, вогонь і рух людини.  
Хай блисне іскрою душі,  
Людським горінням в самоцвіті,  
Що поза цим, ти обтеши,  
Додай любов і промінь літа.  
Вклади стремлінь своїх снагу, —  
Як в гобелені мертва нитка  
Уже не нитка — зріс квітка,  
Жива й барвиста на лузі!  
Вклади усе, чим марив, жив,  
В ходу, в зв'язки, в природу, в речі...  
І хай все те у лад, до речі  
Горить, пала — не потуши.  
.....

1954

\* \* \* \* \*

Почали шуміти бурі,  
Рвати лист осінній.  
Де ж ви, ранки світлозорі,  
Де ж ви, далі сині?  
    Ані голосу, ні співу  
    З гаю-темнобору,  
    Дощ січе, січе березу  
    Юну, білокору.  
Почорніла наша річка,  
Вітер берегами  
Ходить, бродить та воює  
Цілий день з кущами.  
    В дальній вирій полетіли  
    Юрмища пташині.  
    Де ж ви, дні ясні, погожі,  
    Де ж ви, далі сині?

1954

\* \* \* \* \*

Закучерявилися діброви  
Весною золотою  
І похилилися гіллям  
Аж ген понад водою.

Верба неначе рукавом  
До струменя торкає,  
Мережить хвилю,  
а узор  
Тополя дошиває.

Та щука — р-раз —  
і вже нема,  
Пішло за колом коло.  
... Все стихло, й знов з глибин  
здійма  
Свій стан стрункий тополя.

І кучерявиться гіллям  
В воді і над водою —  
Стоять діброви молоді  
Весною золотою.

1954

*П. Козланюк, В. Чернець,  
А. Шмигельський, П. Усенко. м. Нальчик*



\* \* \* \* \*

Я люблю зими зав'юги:  
Наче ліс гіллям шумить,  
Наче хвилі білі з лугу,  
Наче...

Як же не любить,  
Коли ранньою дорогою  
В млисті далі провіща  
Сніг, сніжок...

А лиш з порога  
Тільки встиг сказати "прощай",  
Як уже беруть в роботу  
І морозці, і вітри,  
І назустріч, і напроти,  
І спіднизу, і згори...

Їду, їду...

Хуги рвуться,  
Сучить ниті заметіль,  
Хмари огирів несуться,  
Збиті начеб звідусіль.

І гука хтось, і регоче,  
І кричить хтось: "Гей, звертай!"  
Та чи кружить, чи морочить,  
Люди вчили, — не зважай!

Не зважай на біснування,  
Силам диким не корись,  
У людини є завдання —  
Свій вогонь пронести скрізь.

\* \* \* \* \*

Випав сніг, випав сніг,  
І навколо мов степ...  
Б'ється хуга в поріг,  
Виє хуга, мете.

Ми ж будуємо дім,  
Вище й вище стіна!  
І моїх тут цеглин  
Не одна, не одна...

Вже під дах підвели  
Ми будинку каркас,  
Що найкраще — дали,  
Дбав тут кожен із нас.

Розкладали вогонь, —  
А мороз налягав! —  
Ласку наших долонь  
Кожен поверх пізнав.

Хай же довгі часи  
Житло тепле стоїть,  
І дітей голоси  
Хай дзвенять много літ.

Поколінням наш труд  
Добру долю неси!  
Хай щасливо живуть  
В цьому домі усі.

\* \* \* \* \*

П'ятнадцять літ і вишень цвіт,  
Рожеві пелюстки...  
І ваблять, кличуть, кличуть в світ  
Калинові містки.

Їх не один, не два — їх сім,  
Та де там — сотні їх!..  
І солов'їні голоси  
Дзвенять з гаїв усіх.

І серце б'ється... Перейти?  
Перелетить місток?  
Неначе шепчуть, кажуть: "Йди!"  
То квітка, то листок.

П'ятнадцять літ і вишень цвіт,  
Рожеві пелюстки!..

Ми перейшли їх всі — о мить! —  
Калинові містки.

1954

*П. Усенко, Т. Масенко серед учнів  
Маловасильківської  
середньої школи  
на Кіровоградщині. 1967 р.*



## Я НАДИХАНИЙ ТОБОЮ

Я надиханий тобою,  
Рідний краю-сторону,  
Сонцем, квіткою, весною  
І сім'єю трудовою  
Ще з дитинства, ще давно.

І ніякі вже ніколи  
Не зіб'ють мене вітри.  
Твої луки, гори й доли,  
Твої ріки, видноколи  
Мене кликали, цвіли.

І твоїх заводів ранні  
Семиграйні голоси —  
Чи з-під сонця, чи з туману  
На досвітньому світ-ранні,  
Повні юності й краси,  
Мене кликали до слова,  
Мені піснею були.

Хай же та, що колискова,  
Хай же та, що чорні брови,  
Хай же та, що в бій готова,  
Вічно серця не зв'ялить.

1954

*"... де можна завжди відпочити,  
бо це батьківщина". З братом Женєю.  
12.01.1958 р.*



## ТРУД І ПІСНЯ

Труд і пісня — це усе!  
Сила дужая несе  
Кораблі життя по морю  
Й вал за валом котить, бере.

Труд і пісня до мети  
Через глиб кладуть мости,  
Зводять гори-перегати,  
Щоб стіною лихам стати.

Труд і пісня! Пісня й труд!  
В спілці як вони живуть!  
По роботі ж гай до столу  
Трударів сідає коло.

Труд і пісня — дар-вінок  
Бачу в килимі з квіток —  
Їх палання, їх горіння,  
Їх довершене уміння.

Труд і пісня — трударям,  
Всеуміючим рукам!  
Труд і пісня — дужим нам,  
Краю світлого синам.

1954

*Сімейне фото поета. Заочіпське*



\* \* \* \* \*

Збанок смутку,  
Збанок щастя,  
Збанок туги,  
Збанок сліз  
В час недолі,  
В час напасті  
З-за тії гори  
Приніс.

Збанок смутку  
Розіллявся,  
Збанок щастя  
Зледенів,  
Збанок туги  
Дивом взявся  
На зітканні  
Променів.

І з якого  
Деревію  
Пить напій  
Тепер мені?  
Де я, де я  
Тугу звію  
В нерозрадній  
Кружені?

І кого питати стану  
На розщепленні доріг,  
І кому повім про рану,  
Про загублене кохання,  
Що не мало зроду втіх?

\* \* \* \* \*

Я все зібрав би, все зібрав би —  
Укуси всі, все зілля літ,  
Накошені у травні трави,  
В дні медозбору медоцвіт.

Я все зіткав би, все зіткав би —  
В узорах тих не всох би цвіт!  
Накошені у травні трави,  
В дні медозбору медоцвіт.

І все те в пісню рідну вклав би  
Красує хай на цілий світ!  
Накошені у травні трави,  
В дні медозбору медоцвіт.

1954

*О. Ющенко, П. Усенко серед студентів  
Ніжинського педінституту. 1958 р.*



\* \* \* \* \*

Я вас ще не бачив,  
Проте знаю добре —  
Ви щирі на вдачу,  
У ділі хоробрі.

Хотів би я бути  
Із вами знайомим,  
А ви щоб бували  
У нашому домі.

В нас спільного, певне,  
Багато-багато,  
У ділі ж ми ревні,  
Лиш тіль грубувати.

Не вміємо ладно  
Ходить вихилясом,  
В житті не парадні,  
Зажуримось часом.  
Буває, що й словом  
Таким обізвешся,  
Що клопоту потім  
Не обберешся.

Але ж вас робота,  
Я знаю, охотить,  
Її аж достоту  
Життя благородить!  
І руки умілі —  
А вміння ж набуто!  
З такими у ділі  
Не можна не бути.  
З такими в дорогу  
Щасливо рушати  
Із дому, з порога...

Заходьте до хати!

\* \* \* \* \*

Сонце з виру молодого  
 Рано з східного порога  
 Навпростець собі пішло,  
 Не стрічаючи нікого.  
 Так і йшло б усю дорогу —  
 На ж бо — хмарки помело!  
 Й не велика, й не грозова —  
 Начеб там куди вже їй —  
 Та затьмила бірюзовий  
 Овид дальній голубий.  
 Що ж бо, сонцю, ти могутче,  
 Затялось, йдучи вперед?  
 Ну, нехай би грози, тучі  
 Брала там тебе в обруччя,  
 А то ж тілечки, ледь-ледь...

Так в отому ж, брате, й сила,  
 Вже віддавна, чорноти,  
 Хоч ти й всі віки світило,  
 А ледь плямка і... затьмило,  
 І не той для когось ти.

1954

Спогади

Григорій Полянкер

... Ми з ніжністю називали його Павлушено, ми ходили до нього зі своїми радощами й бідами, не розуміючи, що відбираємо найдорожче — творчий час. Але він із делікатності не говорив нам про це.

У нашого Павлуші було багато друзів. Іноді здавалося, що він буває незрозумілим у виборі їх, іноді можна було подумати, що він — прихильник всепрощення. Проте ні! Він тонко розумівся на людях. Пізнавав їх з перших слів, перших кроків. І варто було йому побачити фальш, неправду, криводухість, як він переставав бути делікатним. Спокійно, не підвищуючи голосу, але відкрито кавав людям в очі те, що думав про них.

Він був справжнім поетом-інтернаціоналістом, йому органічно чужі були зневага до інших літератур чи народів. Я знаю його прекрасні вірші про іспанських республіканців, написані в 1936 році, пам'ятаю його переклади з Пабло Неруди. Знаю, як захоплювався він творчістю

## СОЛОВ'Ю МОЇХ ДІБРОВ

Коли будеш пісню ранню зачинати,  
 Не забудь мотив дібров моїх узяти,  
 Не забудь джерельця взяти спів,  
 Хай прикрасить твій лункий мотив.  
 І візьми іще осик зелений шум —  
 Вслухайсь тільки, то не легіт-сум.  
 То вітрець долин моїх бринить,  
 Той, що кликав і солдата жить,  
 Піднімав поранених і вбитих він  
 За життя народів і країн...  
 Я тобі багато ще б казав,  
 Що б до пісні ти своєї взяв,  
 Та боюсь, обтяжиш пісню ти свою,  
 А цього робить не треба у маю.

1955



П. Усенко, Г. Полянкер.  
 Ворошиловоград,  
 березень 1942 р.

Спогади

Некрасова і перед війною працював над перекладом поеми "Кому на Русі жить хорошо". А ще — переклади болгарських поетів, поетів Югославії (це вже по війні). А переклади з Маяковського, Багрицького, Тихонова, Гобштейна, Фефера, Сулеймана Рустама, Ушакова!..

Найближчими його душі були письменники, які зі зброєю в руках билися за щастя народів.

Один з таких поетів — Ошер Шварцман, єврейський поет з Волині, який служив у драгунському полку під час першої світової війни, був кілька разів поранений, нагороджений чотирма Георгіївськими хрестами (повний георгіївський кавалер!). Під час громадянської війни був командиром кінної розвідки в Богунському полку і героїськи загинув у бою з білополяками.

Павло Усенко глибоко шанував і любив цього поета-воїна. Він довго і скрупульозно вивчав його невелику поетичну спадщину, перекладав його вірші, писав про нього.



Хто ж гордує, цурається,  
Тому й долі нема.

З тим і ниви не знаються,  
Обміне його всяк,  
І вітри відкидаються,  
І гаї не питаються,  
Що і як.

Тільки так,  
Тільки так!  
Встань із росами  
Та й іди!  
Хто із косами, той з укусами  
У житті  
І в труді.

З різнотрав'я чудового  
Травень сіна надбав,  
Вітерця полинового  
Нам від серця подав.

1955

*П. Усенко та С. Крижанівський  
у земляків В. Стефаніка*



\* \* \* \* \*

Яблуні чорне і голе галуззя  
В сонячнім літеплі, в чистій блакиті,  
Березень йде у яснім виднокрузі,  
Тихо, дитя мов, гойдаючи віти.

Сизий туманець до саду заходить,  
Брязкає стиха, легенько торкає,  
Начеб дитя пеленає... О, грає  
Гімном краси неповторна природа.

Вийшов мічурінець в сад подивитись,  
Замірам дати вогонь бистролетим,  
З соком весни забувати, розкритись,  
Начеб піснями рясними поета.

1955

## ЛІТНЕ

Кличуть, кличуть жаби дощ,  
Клекіт зводячи до хмар.  
... І сійнув, пішов навпроц  
Дощик-дощ — природи дар.

А болото просить — ще!  
Ще й іще з півхмари нам!..  
Не вгодиш ніяк дощем  
Отим жабам та вузам.

Клопіт справжній дощику,  
Доброму рознощику,  
Ну, ніяк не звільниться...

Аж не віриться:  
Він цілує у щоку  
Та яку  
На степу полільницю!

1955



\* \* \* \* \*

Стану коло хати —  
Вітер обніма.  
Всюди я багатий,  
Меж мені нема.

Стану коло гаю,  
Аж мене гілля  
Ось уже торкає,  
Листя притуля.

А на полі стану —  
Гей, колосся, гей!..  
Од незгляну-лану  
Не прийму очей.

Колос-колосочки,  
Хвилі-буруни,  
Як рої-дзвіночки  
Приграють мені.

Йду і йду, співаю,  
Я — немов струна.  
Степ і степ без краю,  
Рідна сторона.

1955

\* \* \* \* \*

В синій оболоні  
В'ється ген димок...  
Поспішають коні,  
Дзенькає льодок.

Та куди, куди ти?  
Наганя весна!  
Цокають копита.  
Світла далина.

1955



\* \* \* \* \*

Розквітла квітка-непримітка,  
І хто її уздріє тут,  
Де пишнobarвних стільки влітку  
Дивами міняться, цвітуть!  
Вона ж ледь тліє-попеліє.  
Нічого видного здаля,  
Таку і вітер не обвіє,  
І обмине таку бджола,  
І не нахилиться до неї  
Коханих пара, в степ йдучи,  
І не зрівня поет з зорею,  
До вірша свого беручи.  
А все ж невидна і непишна,  
Неповторимою зрина!  
Мене, мов згадка та колишня,  
Всього збентежила вона.  
І вся краса її трояндна  
Враз спалахнула, розцвіла,  
Немов зоря, світам принадна,  
Вона всі зваби віддала;  
І першість раннього тремтіння  
Рожево-ніжних пелюстків,  
Що їх з нас кожен до боління  
В час дивовижного цвітіння,  
Мов заворожений, любив.  
Отак і ти, мистецтва квітко,  
Невидно визрієш, бува,  
Де пишнobarвних стільки влітку!..  
І вже твій образ осява  
Усі поля, усі долини  
Крізь перші доторки роси,  
Всіма принадами перлини  
В мистецтві ніжному України,  
Дозрінням справжньої краси.

\* \* \* \* \*

І листочки, й пелюсточки —  
Зніс все ураган.  
Здерто з лісу геть сорочку —  
Лютував тиран.

Повалив він навіть дуба,  
Громом розтрощив —  
Отаку у лісі згубу  
Вражий учинив.

Та йому віддячив добре  
Брат — сусідній ліс, —  
Зупинив грозу хоробру  
Й силу вщент розніс.

З урагану-лиходія  
Тільки пил та дим,  
Й те в агонії розвіяв  
Вже востаннє грім.

Це зухвальцям всім наука, --  
Знай, шумить лісок;  
Візьмеш дрюка — вмреш від дрюка,  
Не збереш й кісток.

1955

\* \* \* \* \*

Ще раз вернулася зима  
У місяці у квітні,  
І хоч всі знали: те дарма —  
Все ж настрої не літні.  
Хто знов у шапці, у пальті,  
Хто взув ізнов калоші...  
Та що казати, дівчата — й ті  
Вже не такі хороші.

Та ось на розі промінець  
Ясного дня — й проміння  
Через калюжі навпростець  
Принісло перемену!  
І знов не те, не те кругом:  
Дівчата в білих платтях,  
І навіть що вже управдом —  
Латає дах з завзяттям!

Ще я до чого мовлю все?  
До того, як буває:  
Хтось ласки з крихту принесе —  
А все переменяє.  
Хороше сіє у серцях,  
Нам благородить мову...  
Та, мабуть, скажем, правда ця  
І є життя основа.

1955



\* \* \* \* \*

Коли взяти, що ти нива,  
то я все пожав найкраще —  
Часом ти була журлива  
і питала мене: за́що?  
Коли, скажемо, — дїброва —  
солов'ями полонила...  
Ой, була ж то серця мова —  
так нікого не любила!  
Хмарка — звав тебе я часом,  
часом ти була у грозах.  
Де були, літали разом?..  
Не збагну ніяк і досі!  
Протікала ти й рікою  
у моїм житті-долині. —  
Гей, з тобою голубою  
ми світанки знали сині.  
І куди я не поткнуся —  
все з тобою, все з тобою...  
Як же звать тебе?  
— Маруся.  
А!.. це та, що за рікою.

1955

\* \* \* \* \*

Ідуть літа... А спогади не гаснуть,  
Встають з імлі минувшини вони.  
Забудеться гірке, зірне прекрасне  
З ясних долин веселкою весни.  
І радісно, і гарно, як ніколи,  
Бо ж значить те, що ми таки жили,  
Були в боях, були на браннім полі...  
Є що згадать... що винести з імлі...  
Лиш жаль того, що стільки там лишили  
Братів та друзів (о, важенна путь!)...  
І не згасають зорі на могилах...  
І райдути над зорями встають...

1955

\* \* \* \* \*

Здрастуй, пташечко маленька,  
Звідкіля ти, звідкіля?  
Що хова твоє гніздечко —  
Чи травиця, чи гілля?

Де ти, де ти намостила  
Теплий захисток пташкам  
І стулила теплі крила,  
Сон замкнувши малюкам?

Не займу я твого щастя,  
Діточок не сполошу,  
Тільки пісеньку, як вдасться,  
Я від тебе запишу.

У малому похідному,  
У моїм записнику,  
Хай знайому, хай відому,  
Але милую таку!

Бо я чув, її співала  
Ти на тому явірку,  
Під яким колись стояла  
Чорнобривка у вінку.

1956



Біля пам'ятника.  
М. Стельмах, П. Усенко,  
Л. Новиченко та ін.  
Вінниця, 1972 р.

\* \* \* \* \*

Що ж ти наробила,  
моя юна сило,  
Три дуби схилила —  
три квітки злюбила:

Одну нагідкову —  
зорю задніпрову,  
Неписану другу —  
з досвітнього лугу,  
А третьою квітку —  
з край-лісу лелітку.

З одною — ні згадки,  
з другою — мов братки,  
А з третьою в муці,  
в проклятій розлуці.

І на ж тобі, сило,  
тебе ізвалило!..  
Навіщо ж ти, серце,  
отак полюбило?

1956

\* \* \* \* \*

Віє вітер, віє,  
віє, низовіє.  
Милий не цілує,  
мабуть, не уміє.

А коли зуміє  
він поцілувати,  
Стану ж я немовби  
тікати до хати.

Любить, пригортає,  
накидає оком...  
Згодна цілуватись,  
либонь, ненароком.

1956

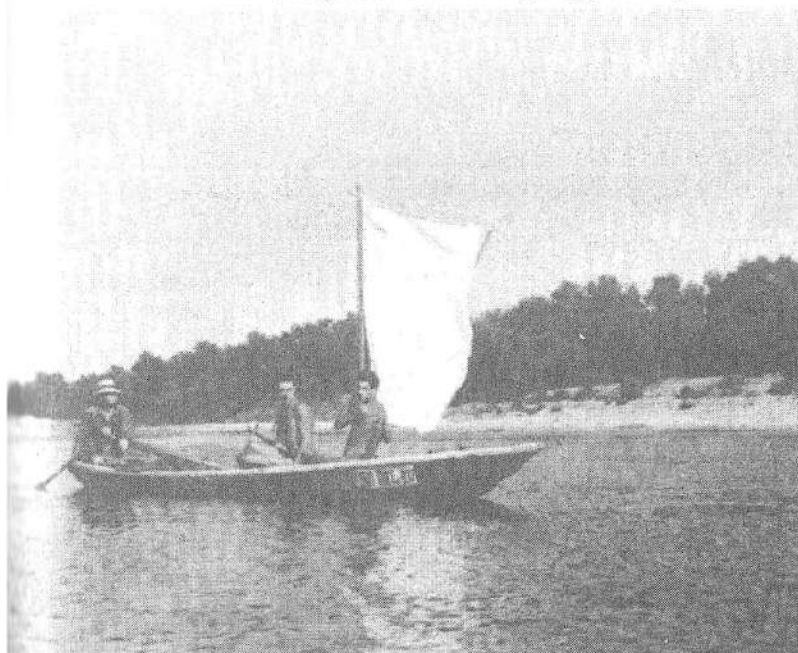


\* \* \* \* \*

... В літа майбутнії плодами  
Та добрим коренем іди,  
Щоб те, що з'явиться за нами,  
Було жаданим, молодим,  
Новим, чаруючим, хорошим  
І неповторним у віках, —  
Таким, що справді заворожить  
Прийдешніх юнку й юнака,  
Таким, що дасть натхнення людям  
В майбутній сонячній порі  
Й продовженням насправжнім буде  
Всіх наших поривів і мрій!

1956

*Подорож із сином по Дніпру. 1953 р.*



\* \* \* \* \*

Під горою крем'яною  
зелений гай;  
В'ється стежечка тудою —  
не питай.

Скільки там перестраджало  
серце те,  
Що любило, що кохало —  
й досі жде.

Скільки там перетомилось  
в ніч воно,  
Кажуть, так ще не любилося  
ні одно.

А яка ж тому розрада?  
Тільки "ох!" —  
Ні в садочку, ні у хаті  
не удвох.

А яка ж тому причина?  
Не питай.  
В смутках дівчина-рибчина —  
не питай.

Не сказали лози досі,  
ні верба...  
Прощумить колись під осінь  
клен хіба.

\* \* \* \* \*

Так воно мається,  
так воно є —  
Милі кохаються,  
хтось не дає.

Ось би побралися,  
ось би взялись —  
На ж тобі, сталося, —  
вже й розішлись.

Серце торкнулося  
серця тії,  
І колихнулися  
в маї гаї...

Треба ж осичині  
шум було знять,  
Серденька дівчини —  
чуєш — питать.

Шелест небажаний  
пташку спурхнув.  
Хто з нас ображений  
в гай не вернув?

Ліс заворожений  
досі шумить,  
Стежка несходжена  
в'ється, біжить.

\* \* \* \* \*

Скільки оком, брате, глянеш,  
то й Верховина,  
Та яка ж зелена, мила  
серденьку вона.

З гір потоки плинуть, рвуться,  
струмені бринять,  
Тихим леготом смереки  
по скелях шумлять.

Ой смереко, смеречино,  
дівчино моя,  
Будем слухати з тобою  
в парі солов'я.

Всі рулади переллемо  
в серденька свої,  
Все життя вчуватись будуть  
тоті солов'ї.

Може, ми і розійдемося —  
всякому бувають, —  
Верховинський соловейко ж  
нас буде єднать.

1956

\* \* \* \* \*

Пахне земля, пахне рілля...  
Осінь-степовичка...  
З батьківщини — здаля, здаля —  
Сонце, наче річка,  
Тече, тече, витікає  
То по долах лине...  
Отак і я — гаю, гаю,  
Синяя долино!  
Дуб піднявся, клен підвівся,  
Нива зеленіє...  
Світ на radoцax розцвівся,  
Аж на сонці мліє...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Мир тобі, вбога хижко, невидна,  
Плід і задум турботний отця!  
Мир тобі, всіма вікнами рідна,  
В ранах давніх негод, у рубцях.  
Скільки раз в цьому віці ти січена  
Лихом в дах — саме в той очерет,  
Що отець в болотах накопичував,  
Щоб негоди всі виніс поет.  
(Себто: я... Та признатись

по щирості,  
Хто там думав — відкрию секрет, —  
Що із мене в майбутньому виросте  
Не орач, не коваль, а — поет?)  
Ох, і пізно я, надто вже пізно  
Свого серця приношу дари...  
Ти прости мене, хижко...

Залізні  
Тебе рвали й рубали вітри.  
А я був на позиціях інших,  
По окопах далеких країв,  
І я знав, що ні миру, ні тиші  
Я не випрошу, ні, в ворогів!  
Тільки думав не раз перед боєм:  
Ось як прийде кінець боротьбі —  
Очеретяний дах над тобою  
Заміню на бляшаний тобі...  
Все дитинство моє мені сниться,  
І садок, і хатина моя...  
Ти ж у цьому гарячому віці  
Прожила півстоліття, як я.  
Гуркотіли над нами гармати,  
Підбирався вогонь палія...  
Ми обидва з тобою — солдати,  
Вбога хижко, колиско моя...



## О ГОРИ СРІБНІ...

... І здаються синіми  
Далями осінніми  
В даліні літа...

З недописаного

О гори срібні, в синіх далях,  
В розквітлих рамках золотих,  
З туману раптом ви постали...  
Мені ви юність нагадали  
Появою вершин своїх...

Туман пройшов і розійшовся,  
А ви в блакиті — як весна,  
А ви, як спомин вічний нам —  
Дарунком-згадкою назовсім...

Я йшов і йшов в літах суворих  
Шляхами осені й весни...  
О гори дальні, срібні гори,  
Вставайте вічно з даліни...

1956



П. Усенко вписує своє ім'я в книгу відвідувачів музею  
Т. Г. Шевченка в м. Палермо (Канада). Грудень 1968 р.

\* \* \* \* \*

Ожини, ліщини  
в пеленоньку брати  
Послала під вечір  
дочку свою мати.

— Іди у ліс, доню,  
гляди, не барися,  
Усяко буває  
у темному лісі.

Звірина там різна  
та й різнії люди,  
Не гайся допізна,  
чекати я буду.

Ожицу, ліщину  
в лісок набирати  
Пішла та дівонька —  
хвилюється мати.

Уже й звечоріло,  
і смеркло надворі,  
Вгорі зазоріли  
на поливі зорі...

А доні не чути,  
а доні немає, —  
Чому ж забарилась,  
причина яка?

Та ось недалечко,  
з-за гаю-лісочка,  
Вже чується пісня  
на два голосочки.

— Чи я ж тебе, доню,  
гулять посилала?  
Чи я ж не казала,  
щоб рано вертала?



— Ой мамо, ожина  
в гаю переспіла,  
А ти ж мені брати  
в пелінку веліла.

Корила матуся  
докорами дочку —  
Убрала в ожину  
дочка пеленочку.

1956

\* \* \* \* \*

Відпочили мої очі  
На чудових ваших строях —  
До темнесенької ночі  
Я дивився.

“Гó-я, гó-я...” —  
Повторяли піжні хори,  
Колискову колихали,  
Доки в небі темні гори  
Своїх скель не заховали.

Запалив хтось зірку-люльку —  
Над Покуттям даленіла...  
Про гуцулку, про гуцулку  
Пісня з серцем говорила.

Все поволі затихало,  
Ночі мороком вгорнулось,  
Тільки линуло, зринало —  
“Го-я, го-я...” —  
довго чулось.

1956

\* \* \* \* \*

Які б удари горові  
Не шматовали твоє тіло, —  
Неправду правдою не зви,  
Не називай ти чорне білим,  
Не йди на поступки дурні,  
Що душу здрібнюють і кришуть, —  
Ти йди, де сонця промені,  
Ти рвись в небес ясні узвишся,  
І хай в житті тебе ніщо  
Не поламає і не схилить,  
Ти чесно шлях пройди свій, щоб,  
Коли вже дійде до могили,  
Сказали люди: “Як не жив —  
Але неправді не служив!”

1956

\* \* \* \* \*

Не співай печальної:  
Й так на серці тінь,  
Десь з дороги дальньої  
Поспішає він.  
    До руля схиляється,  
    Пісеньку співа.  
    Хто з нас помиляється —  
    Бідна голова.  
Стало, певне, модою, —  
Пісенька не та, —  
То кудись прямує він,  
То сюди зверта.  
    Вже в колиці купленій  
    Сина колишу,  
    А чи вірно любить він,  
    Того й не скажу.

1956

## КЛЕНИ ОСІНЬ УКВІТЧАЛИ...

Клени осінь уквітчали  
В лазуровій млі.  
Деся далеко заячали  
Гуси, журавлі.

Відлітають, відлітають,  
Тоне, тоне путь...  
Синім цвітом доцвітають  
Квіти у степу.

Синім цвітом доцвітають,  
Допивають даль...  
Думи линуть і вертають,  
І за чимось жаль.

За літами, серце каже,  
Вічно буде сум,  
Навіть сонце не розваже  
Цих зажурних дум.

За літами, за літами...  
Тужать журавлі.  
... І сліди їх в сонці тануть,  
В синій тануть млі.

1956



## ЖОВТОЦВІТ ОДЦВІВ...

Жовтоцвіт одцвів,  
Вогник-мак згорів,  
Ні тебе не чуть,  
Ні твоїх листів.

Напиши, пришли  
Ти хоч інколи,  
Ізгадай в листі,  
Як удвох були.

Як удвох були —  
Наче й не жили...  
А кругом, кругом  
Нам квітки цвіли.

Вже й дощі ідуть.  
А листів не чуть,  
Мабуть, їм покручено  
Шлях-дорогу, путь.

Може, заблудилися,  
Вгору йти стомилися,  
Та скажу, скажу я —  
Те і снилося.

Що було — зцвіло,  
Вітром обнесло,  
Як гілля двом яблуням,  
Руки розвело.

Жовтоцвіт одцвів,  
Вогник-мак згорів,  
Ні тебе не чуть,  
Ні твоїх листів.

## ПЕРЕДВЕЧІР'Я

Передвечір'я, передвечір'я...  
 Чи ти з зазір'я, чи ти з загір'я?  
 Ідеш до мене, говориш до мене  
 І кличеш, кличеш в поле зелене.  
 А я хотів би в цей час блукати  
 На полонинах; не дорікати  
 Ні сам собі, ні серцю твоєму,  
 Все зайве кинуть з наших взаємин  
 У небуття, в давнє минуле,  
 Що непробудним дремом заснуло.

Залишимо світле собі, хороше,  
 Що наші груди сповняло гоже,  
 Що знало трепет і серця дрожі  
 Крізь зимні стужі, крізь запороші,  
 Що поривало на світлі луки,  
 Мов дві тополі, мов дві голубки.  
 Тебе зустрівши, не дорікати —  
 Я хочу, серце, іти, співати,  
 З квітів волошок вінок сплітати...

Зовеш у сіни, кличеш до хати?

1956

*П. Усенко та М. Прокопчук (секретар  
 МОУК). Торонто, 1968 р.*



*П. Усенко та П. Кравчук.  
 Торонто, 1968 р.*



\* \* \* \* \*

Пада цвіт, пада цвіт.  
Синій день.  
Через марева літ,  
Через юність пісень,

Через гори, кряжі  
Невідомі, чужі  
Напиши, напиши,  
Де ти є.

Напиши, напиши.  
Даль, гаї...  
Я ж адресу лишив  
Десь у серці твоїм?

1956

\* \* \* \* \*

Вже спадає цвіт на вишні,  
В'януть пелюстки.  
Як і ми, пісні колишні  
Згадують садки.

І з тобою ми згадаєм  
Цвіт, вишневий цвіт,  
Що нам серце пориває  
В буревіях літ.

1956

\* \* \* \* \*

Мов спинила подих.  
До грудей рука.  
... Десь в дорогу потяг,  
Вийшовши, гука.

Станція розлуки.  
Станція надій.  
Квіти. Віадуки.  
Неба зоревій.

Простягає руки.  
Мій.

1956

## РАНО-ПОРАНУ ЗОЗУЛЯ

Рано-порану зозуля  
Принесла своє “ку-ку”...  
І згадалося минуле,  
Пережите на віку.

І згадалося колишнє,  
Давнє, дальнє, молоде...  
Чом таке все воно ніжнє,  
І хороше, й золоте?

Проминуло. Гей, минуло!  
Так минаються в путі  
Усі лиха, болі й кулі...  
І вже далі легше йти.

А що згадка нас навіда, —  
Ми їй раді, згадці тій.

Наче пташки щебет з літа  
Десь в дорозі степовій.

Пригадалося минуле,  
Пережите на віку...  
Рано-порану зозуля  
З гаю, з лісу нам:  
“Ку-ку!”

1956

Березень,  
1958 р.



\* \* \* \* \*

Пелюсточки-вії,  
Світло оченят...  
Небо зоревіє,  
Вечоріє сад.  
Не кажи, не мови  
Анічого ти,  
Будемо без слова,  
Без думок іти.  
Бачиться вечірня  
Перед нами даль,  
Зіронька ізірне —  
Зіронька-кришталь.  
Греблю ми перейдем  
І в жита, в жита...  
Аж отут, де грейдер,  
Ти про все питай:  
І чому так довго  
У дорозі був,  
І чому цю стежку  
У свій край забув,  
І чому барився —  
Все, усе питай...  
Тільки чом спинився,  
В очі задивився,  
Люба, не питай.

1956





## ДІБРОВА

Ой діброво — темний гаю!

Т. Шевченко

.....  
Ой діброво — темний гаю,  
чи шумиш ти, чи в мовчанні,  
Де б не був, тебе згадаю,  
особливо ж на світанні.  
Ми розстались в ті хвилини,  
не стрічаючи нікого,  
Тільки тихо сосон тіні  
проводжали нас в дорогу.  
Тільки срібні нам ялиці  
“До побачення” казали...  
В світлих ранках білолиця  
сном розтанула... не стало.  
.....  
Проминуло, пролетіло  
літ багато, літ багато...  
Скільки чорних бур шуміло,  
блискавиць знялось крилатих!  
І ось знову я в діброві,  
сосон легіт милий знову,  
Ось і знову чую мову,  
тиху мову ялинкову.  
Щось і берест мені каже,  
щось і дуб мені шепоче —  
Все про зустріч начеб нашу  
того літа, тії ночі...  
Чи привиділось, приснилось —  
білі тіні дві майнули...  
Тихо віти нахилились,  
ще тихіше колихнулись.  
То одна моя — тодішня,  
друга — то її колишня;  
Може, й згадка маловтішна,  
та розквітла ж, мов та вишня.  
Ой діброво — темний гаю,  
чи шумиш ти, чи в мовчанні,  
Де б не був, тебе згадаю,  
особливо ж на світанні.

## ОСІНЬ НАС ТІШИТЬ...

Осінь нас тішить начинням, надбанням,  
 Весна нам годину і квіти приносить,  
 А Літо палає своїм дозріванням,  
 Шумить, і співає, і щастя колосить.  
 А чим же ти, Зимо, порадуєш око,  
 Якими ділами чи мислями, може,  
 Ти ж ріки замкнула широкі й глибокі,  
 І начеб ти в діло ніяке не гожа.  
 Лиш вадиш бригадам — то сніг

позмітаєш,

То раптом морозами лютими вдариш;  
 Скажи, що ти маєш, шукаєш, що дбаєш,  
 Коли ти насправді і друг, і товариш.

І стала хвалитись Зима добрим ділом,  
 Ось тільки послухай, що сивая скаже:  
 — Густі заметілі — кожух то на ріллі,  
 Степи я засніжу, ліси я прикрашу,  
 Усе на спочинок, а я у роботу —  
 Держу на морозах гаї і діброви,  
 Усе вивіряю на сталість, аж годі!  
 І каменю твердість, і рік білі скви.  
 Те наче й не диво б, а діло не просте —  
 Що виміря силу мого лише гарту,  
 Те здасться для плоду і здасться

для зросту.

Те буде надії й життя буде варте.  
 Собі я не дбаю нічого у скрині,  
 Для себе й сніжинку не вирву з метілі,  
 А прийде нового врочиста година —  
 Я тихо й безмовно згорну білі крила.  
 Зроблю я Весні навесні передачу,  
 Нічого, ні краплі собі не залишу,  
 І жайворон крикне, і качка закряче,  
 Розбудиться поле, й гаї заколише  
 Пустотливий вітер весняного лету,  
 Закоханий, певне, найдужче собою.  
 І може, щось з того й у тебе, поете,  
 Коли й ти удачі, як бачу, такої.

## Я З ЗЕМЛЕЮ НЕ РОЗСТАНУСЬ...

Я з землею не розстанусь —  
Ні і ні, в усіх віках,  
Чим не буду, чим не стану —  
В росах буду, у хмарках,  
В дужім молоті з заліза,  
В древнім дубі, в полині,  
Із ґрунтів ітиму, знизу,  
Не розстанусь з нею, ні.

Я з землею не розстанусь —  
Чим же був би я тоді?  
Ні сніжком би я не станув,  
Не шепнув би я устами  
І словечка молодій...  
Не згорів би в жовтні листом,  
Не прогув би на зорі  
І луною в кременистій  
Не відбився б я горі.

Я з землею не розстанусь —  
Скільки сил я в ній пізнав!  
Скільки сяєв первозданих,  
Скільки шумів, скільки трав!..  
Скільки рухів потаємних,  
Серцем збурених хвилин,  
Скільки світлих, скільки темних  
Діамантів і перлин.

Я з землею не розстанусь —  
В хвильнім просторі вона  
То імлиста на світанні,  
То під сонцем чарівна,  
Вся і в лихах, і в стражданнях,  
В грозах збурена до мет,  
А ті ж грози-поривання —  
Крил моїх то лет вперед.

.....

\* \* \* \* \*

Ти кажеш: недоречні  
Слова оці пишу...  
Та хай рядки сердечні  
Без гонору кажу.  
І що воно й до чого —  
Полова чи зерно,  
Чи віється ж до того,  
Чи падає на дно.  
.....

Та, бач, буває ж в мові  
Завжди воно отак:  
То злота шмат чудовий,  
То гирявий п'ятак.  
Отець мій знав цю мудрість  
Й мене остерігав,  
А я ж частенько тес,  
На лихо, забував.  
А вже в такому ділі  
(Це висповки мої)  
То шани тобі вділять,  
То трапиш під кий.  
По мірі все, скажи ти,  
Все маєш по трудах:  
Робити — так робити,  
Косити — так косити,  
З косою будь в ладах!  
Такого не осудять  
Громада і сім'я,  
Близькі й далекі люди,  
Уся рідня твоя.  
За добре привітають,  
Сплетуть хвали вінок,  
Дівчата наспівають  
Сердечних пісеньок.  
Та все ж отим не бався,  
Держи у муках суд,  
Виважуй, чим кохався,  
Собі суворим будь.

## НЕ БЕРЕЖИ, НЕ СТЕРЕЖИ...

Не бережи, не стережи —  
Винось ти пісню дужу —  
Вона від серця, від душі,  
Нікому не байдужа.  
Вона твоя і не твоя —  
З глибин народних взята,  
Нехай іде луна в гаях  
У дні труда і свята.  
Нехай обходить, порива  
Ковшем весільним в крузі,  
А схибить хто — нехай слова  
Картають по заслугі.  
І б'ють вони нехай як слід —  
Хіба того не знав ти,  
Що слів мета — по правді жить,  
Влучати по неправді.  
Докорами нехай встають  
Тому, хто совість згубить,  
Коли Вітчизну хто свою  
Хоч би на мить розлюбить.  
Картай ще дурнів і базік,  
Що тільки слави ради  
Здіймають репет, гамір, крик  
Серед трудів громади.  
Біжать, бува, навпереймі,  
Коли йти кроком треба,  
Навчають інших, а самі,  
Як ховрашки, без неба.  
Винось вперед душі пісні,  
Як вал, як хвилю — море,  
Що б'є у скелі навісні,  
Що всі негоди боре.  
Вогню не зменшуй, знай — креши,  
Залиш скіпці і межі —  
Не бережи, не стережи  
Того, що всім належить.

\* \* \* \* \*

Жолобок листка зелений,  
Що ти пив, скажи?  
Вітру-хмелю тільки жменю —  
Бач, і закруживсь.

Жолобок листка прив'ялий,  
Що ти пив, скажи?  
З хмарки крапелька упала —  
Бач, і закруживсь.

Жолобок листка прижовклий,  
Ще що пив, скажи?  
Ковшик меду прямо з леду,  
Аж беруть ножі!..

То ти ж, бачу, знаєш чарку —  
Всмак тобі пиття.  
Осінь шле повістку-хмарку...  
Вип'єм за життя!

1956

## ВСЯ ДОЛИНА ЗЕЛЕНАВА...

Вся долина зеленава  
В квітах-зорях, в майських травах.  
Вся долина аж медова —  
Пив би й пив напій чудовий,  
Що вітрець його ледь точить,  
А серденько мовить — хочу.

Хочу, хочу — не нап'юся!  
Каже хтось — не надивлюся!

Хтось співає, хтось шепоче...

Чи не серденько дівоче?

1956

\* \* \* \* \*

Пташечко, синичко,  
Прилетіла й ти  
Вити кубелечко  
Під густі листи.

Що ж, роби, трудися —  
Нам обом весна! —  
Квіти розцвілися,  
В сонці далина...

Хай шумлять горою  
Шуми всіх дібров,  
Бо знайшли з тобою  
Ми свою любов.

1956

\* \* \* \* \*

Як було шістнадцять їй,  
А мені сімнадцять,  
Стрілись ми на стежці тій,  
Що лягла по кладці.

Стрілись... тут би й розійтись.  
Ні ж, — даремна й гадка, —  
Хто вузькі збива мости —  
У дві дошки кладка?

І зустрілись ми якраз  
На отій стежині,  
І спинилися ж якраз  
Ой, на мостовині...

Та вже й ні, не розійшлись.  
Над стрімким потічком  
Стоїмо ми, обнялись.

Вже зайшла і нічка.

1956



## ГОРЛИЦЯ ТУРКОЧЕ...

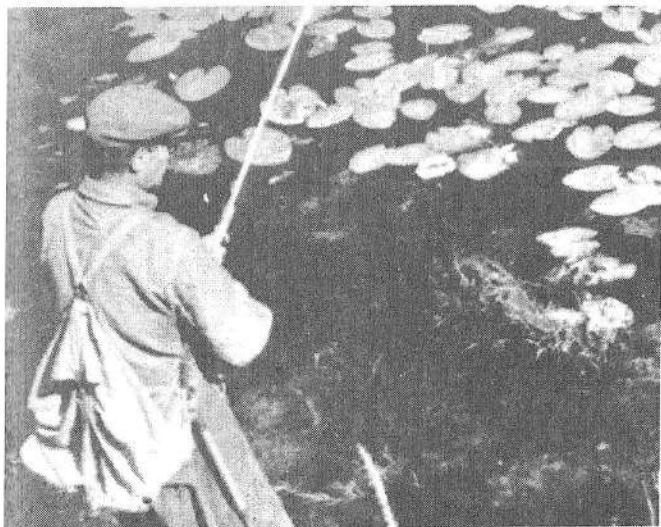
Горлиця туркоче,  
Як було колись,  
Щастя начеб точить —  
Ми ж не напились,  
Ні, не напились.

Тільки в серце тее  
Згадкою взяли, —  
Де ми тільки з нею  
В світі не були!  
Де ми не були!

Дні усі і ночі  
З нею — в лет, у вись...  
Горлиця туркоче,  
Як було колись.  
Справді, як колись.

1956

*На рідній Орелі. Заочіпське, 1955 р.*



\* \* \* \* \*

Десь далеко з-за діброви  
лине "кру!",  
Десь там з сонцем перемога  
серця струн.  
За хмариною хмарина  
в вишині,  
Пропливають лебедині  
сон-пісні.  
Ви про що, про віщо, друзі,  
журу-гру,  
В замороженому лузі —  
"кру!".  
... Летимо за сині хвилі  
в дальній край,  
Несемо на білих крилах  
згадку-май.  
Несемо на білих крилах  
за моря,  
Не розгубим все, що миле,  
на вітрах.  
Не упустимо у море,  
в глибину —  
Пронесем через простори  
й чужину.  
Щоб нас спомин, серцю милий,  
вічно брав,  
Щоб додому наші крила  
поривав...  
Де тумани даль колише —  
небокрай,  
Хай нам серце наше тішить  
згадка-май.  
За хмариною-хмарина  
в вишині.  
Замовкають лебедині  
сон-пісні.  
І востаннє з-за діброви  
тане "кру!".  
Десь осіння перемога  
синіх струн.

## НА ПЛОЦІ ПІСЛЯ КАРНАВАЛУ

Там, де молодість буяла,  
Спить мовчання, ходить тиша —  
Хори буйні карнавалу  
Даль піснями не колишуть.  
Де ти, де ти, що стрічав я  
В білоруському уборі? —  
Як зспівалися дівчата  
У однім чудовім хорі!  
Молодую молодому  
Ні, не можна не уздріти,  
Та і ще хоч би і тому,  
Що одна у цілім світі!  
Більш другої і не може  
Отакої в світі бути,  
Не тому, що всі несхожі,  
Всі, як є, на світі люди,  
А тому...

та що й казати —  
Хтось хіба про те питає,  
Що віддавна мусить знати?  
А не знає, так узнає.  
... Площі зцілене мовчання,  
Не лунають дивні хори.  
Де ти, та, що зустрів я  
В білоруському уборі?

1956

\* \* \* \* \*

Ти скоріш поспіши, приїзди,  
Доки листя в лісах не опало.  
Як горять, пламеніють листи...  
Карнавали дерев, карнавали...

В мовчазному буйній гаї.  
Ім ні крику, ні сміху не треба —  
Тільки тихі шептання твої,  
Тільки тихі шептання мої...  
І таке ж зачудоване небо.  
І таке ж, як колись,  
зачудоване небо.

1956

## НАСЛУХАТИСЬ, НАБАЧИТИСЬ...

Наслухатись, набачитись  
І сонцем засіять,  
На день пісень настачити —  
Яка це благодать.

З весни — по-солов'їному  
Всю нічку гомоніть,  
А з літа — в тополиному  
У леготі шуміть.

Безсмертником та рутами  
Під грозами рости.  
І з трепетом набутого  
У осінь увійти.

В труді палать й на холоді,  
Горіти — не згорать  
І все набуте молоді  
Досповна передать.

Чи зорано, засіяно,  
Як треба, на гаразд!  
Буть дівчині замріяній  
Порадником не раз.

І з серцем, повним радості,  
У світ красу нести,  
І з серцем, повним радості,  
Мостить життя мости.

\* \* \* \* \*

Кладка, гребелька, місток.  
Річенька вузенька.  
Пада з вишеньки листок  
Прямо на серденько.  
Біла хмарка набіга,  
Осінь йде лісами —  
Десь хтось сонечка блага —  
Ще побудь із нами.  
За ті хмари не заходь,  
Світ що заступають,  
За ті темні, що з негод  
Чорно виринають.  
Ти з-під білої іди,  
Що легка і сердцю, —  
Поливає нам сади  
З срібного відерця.  
Що на райдугах-вітрах  
Мрією здається,  
Наче хліб на рушниках  
Гостеві несеться.  
А з долини у вінку  
Вийде й та, що ждеться,  
На калиновім містку  
Серденьку всміхнеться.  
І заграє все кругом,  
Любо заспіває,  
І піду я тим містком,  
І куди — не знаю.

1956

Гребля на р. Очіп.  
Фото В. П. Усенка,  
1955 р.



## ОЙ РУСАЯ КОСО...

Ой русая косо,  
Ой бісове око,  
Та ви ж мені рану  
Затяли глибоку.

Та прямо у серце,  
Та прямо у груди —  
Горять, аж печуться,  
І що тепер буде...

Не знаю, не знаю —  
Та й знати не хочу,  
Ходжу, проклинаю  
Красу ту дівочу.

Ходжу проклинаю,  
Та й знову вертаю,  
І знов її сліду  
Шукаю, питаю...

А сліду й не видно,  
Не чуть голосочка,  
Ні з лісу, ні з поля,  
Ні з гаю-садочка.

Ой русая косо,  
Ой бісове око,  
Горять мої рани  
Гарячі, глибокі.

1956



*Матвій Матвійович  
Усенко, батько поета.  
30-і роки, Харків*

## СЕСТРИ

Ще землю трусять землетруси,  
Ще десь там кратери димлять,  
Ще мовить матері: “Боюся” —  
Мале дитя, ідучи спать.  
Іще і нам з тобою, сестро,  
Не із усіх кутків добро,  
Буває гра й сумних оркестрів  
(Печаллю згуки б'ють до скронь).  
Усе буває, не минає...  
Але ж буває і таке,  
Що все в тобі цвіте, співає,  
Аж зупиняй, бо пориває —  
Зовуче, світле і легке.  
То сила та, життя стосила,  
Що нею сповнені украй  
Вогню й напруги наші крила  
З метою вищою — долай!  
Ми летимо, і хто зупинить?  
Гроза чи тьма? Крило пругке!  
Люби ту даль у вічних змінах,  
Життя пісенне й гомінке.  
Життя, трудами оповите  
І нами викуте з труда;  
Люби і знай, отак і жити —  
Це вічна істина й свята.

1956



Сестра поета  
Віра Матвіївна





\* \* \* \* \*

Коло берізки я і ти.  
Здасться, без мети.  
Прийшли. Навідали ми знов —  
Чи не любов, чи не любов?..

Чи не вона знайшла сліди  
І привела обох сюди?  
Чи не вона обом нам тут  
Влаштує допити і суд?..

Не винен я, скажу тобі,  
Всім поклянуся при вербі,  
І хай те чує ліс кругом,  
Що не хотів я сам цього,

Сюди боявся я іти,  
Бо знав, що будеш тут і ти...  
І я кружляв, кружляв, кружляв...  
Аж доки під берізку став.

Таке щось випало й тобі —  
Оця берізка на горбі...  
Прийшли до неї, бачиш, знов  
Чи не любов, чи не любов?..

1956

\* \* \* \* \*

За весною весна,  
І зі мною вона  
Випливає в безмежжя на чівні —  
Далина, далина...  
Синіх рік глибина...  
Серце радістю світлою повне...

1956

\* \* \* \* \*

Хмари-марева туманом  
На всі туги налягли...  
Заболіли мої рани,  
Старі рани запекли...  
Ах, не легко, ні, солдату  
Ні в окопі, ні отут:  
На передній — б'ють снаряди,  
Потім серце рани п'ють...  
Ох ви рани мої рани,  
Та доріженьки круті!..

Умирають ветерани  
Десь отам — на півпугі.  
... Хмари-марева туманом  
На всі туги налягли...  
Заболіли мої рани,  
Старі рани запекли...  
А війни ж давно немає,  
Миром повниться весна...  
А солдати умирають...  
Не кінчається війна.

1956

*Зустріч "Молодняка" Білорусії  
з "Молодняком" України. 1928 р.*



\* \* \* \* \*

Неначе жури, трішки жури —  
Прийшла до тебе у маю...  
Під небовидим абажуром  
Схилила голову свою.  
І що казати, коли все знане,  
Коли обом усе оте  
Сплило нездійсненим бажанням,  
Мов листя кленів золоте...  
Сплило, розвіялось... Ніколи  
Уже не вернеш — ні! — його,  
Хоч ти шукай, мов вітра в полі,  
Хоч обганяй весь світ кругом, —  
Його не буде, бо й немає —  
Чого нема, того нема...  
Прийшла до тебе й не питаю,  
Питати, знаєш сам, — дарма...

... Неначе жури, трішки жури —  
Прийшла до тебе у маю...  
Під небовидим абажуром  
Схилила голову свою...

1956

\* \* \* \* \*

Лле сонце і лле на Батиєву гору  
Високі потоки гарячого літа,  
І, може, мов морем, залле її скоро —  
І будуть лиш сонячні хвилі шуміти.  
Світило осяє себе ореолом,  
І в дивному сяйві ходитимуть люди...  
Ми ввечері станемо під Оріоном  
І Космосу музику слухати будем...

1956

## ДДОВА РОЗПОВІДЬ НА ОЗЕРІ

— Там живе віддавна  
Краля-світезянка,  
Що вловила серце  
Сітями світанку.  
Серденько юнацьке  
Дівчина вловила  
І навіки хвацько  
Душу полонила.  
Серце хлопця б'ється  
В глибині холодній,  
Б'ється та сміється  
В чарівній безодні.  
Дивні там палаци,  
Чарівні долини —  
Десь колись він бачив  
Їх на Україні,  
Як Дніпром ходили  
Хлопці-плотогони  
І його, малого,  
Брали в сині гони...

... Давнього дитинства  
Марення чарівні..  
Де ви тільки ділись?..  
Що є в світі рівне,  
Щоб зрівнятись з вами?..  
Певне ж, що нічого..  
... Взяли хвилі в браму  
Хлопця молодого...



## НАПРОВЕСНІ

Ой не дзвени в дзвіночки, дзвоне —  
 Невидний жайворон вгорі, —  
 Послухай, там, на оболоні,  
 Чи журавлі, чи кобзарі  
 Перебирають струни лірні  
 І йдуть сюди, до нас ідуть,  
 Пісні захмарні і загірні  
 Весни і радостей несуть.  
 Послухай ту, що найсолодша  
 Струною срібною брищить —  
 Неначе грає, наче хоче  
 Собою всевіт полонить.

Нащо спиняєш, чоловіче,  
 Весни співаннячко моє —  
 Все, що буя, лунає, кличе, —  
 То ж

я  
 і  
 є,  
 то ж  
 я  
 і  
 є...

1957

\* \* \* \* \*

Жайворон, жайворон  
 Дзвонить, дзвенить.  
 Здалеку гайворон  
 Полем летить.

Вороне, вороне,  
 Згинь, пром이니.  
 Грай, жайворонку,  
 Сонцем дзвени!

1957

## ЧЕРВНЕВІ ЗАМРІЯНІ ДАЛІ...

Червневі замріяні дали  
і літньої ночі зірки...  
Це ті, що з тобою збирали —  
пригадуєш — човен хиткий? —  
В Орелі струмистій їх повно,  
красноперів начеб, в'язів...  
А скільки співалось любовних —  
хіба ізгадаєш усі!  
Ось та, що з-за лісу, — зірниця!  
Ось та, найясніша — лови!  
(Причина ж така прихилиться,  
що, мабуть, уже й не присниться!)  
О злам блискавичний брови!..  
І, може, між тими зірками,  
тремтливими в хвилях, як спів,  
прослалось майбутнє вогнями...  
То, певне, супутник над нами,  
над щастям обох пролетів.

1957

\* \* \* \* \*

Солов'ї всю ніч співали,  
дітям спати не давали —  
колихали.

Солов'ї всю ніч співали,  
юним спати не давали —  
мало, мало..

Солов'ї всю ніч співали,  
літнім спати не давали —  
натомляли.

Натомляли, бо згадалось,  
Як, бувало, колихали,  
Як бувало — мало, мало...

Як бувало.

1957

\* \* \* \* \*

Недовипити росного —  
Ні, не можна мені  
Між березами й соснами,  
В голубій далині.  
Там, де дівчина з чарами, —  
На сльозі, на росі,  
З оченятами карими,  
З цвітом мальв у косі.  
Там, де листя осичини  
В тиші вічно шумить,  
І вона, закосичена,  
Нерухома стоїть.  
Одинока. Заждалася.  
Я лечу.  
Всіх питалася, все питалася —  
Хто, де чув?

.....  
Між березами й соснами,  
В голубій далині  
Недовипити росного —  
Ні, не можна мені.

1957

\* \* \* \* \*

Досвітнє, наспіване, ніжне  
Я чую крізь вербну імлінь.  
Ще вчора — засніжене, сніжне.  
Сьогодні — безмежна синь,

Хорошее всім, повесіннє,  
Далеке і близьке по край..  
Розсіяним в землю насінням  
На цвіт, на добро, на врожай.

1957



\* \* \* \* \*

В парках майські вогні —  
І гармоній розлив,  
Там і сміх, і пісні,  
Хорів зведених спів.

Обійду, обмину  
Карусель звіддаля,  
Бо згадав я одну,  
Що вже тут не гуля.

Не танцює ні з ким,  
В красній парі не йде,  
І не знаю я де,  
Чи сама, чи з другим?

1957

\* \* \* \* \*

Конвалії орільські —  
Любесенькі разки  
Мої,  
не раз — о, скільки! —  
Про вас думки-думки...  
Дивлюсь і зараз — мрія —  
Ви не реальний цвіт,  
Ви пісня про Марію,  
Ви згадка давніх літ,  
Ви спалене писання,  
Що раз приснилось сном  
На полум'ї кохання  
Колись давно, давно.  
Конвалії орільські —  
Цвіт марень і надій, —  
Я бачив ваші слізки,  
Пригадую, тоді...

Ви, мабуть, вже ніколи,  
Такі мої, до болю,  
Не з'явитесь в житті.

1957

\* \* \* \* \*

Останні ласкаві проталини снігу,  
Берізки похилої жура над ним, —  
Ще б трішки радіти,  
ще б трішки весніти,  
А там уже й літо, і жито,  
і спека, і дим...

Останні насотані сонцем жоржини,  
І гомін громів над солодкістю літ. —  
Той цвіт та ще б пити,  
пожити б, пожити,  
Бот там уже осінь, і просинь  
холодна, як лід.

Останнє у полум'ї осені листя  
Тремтінням жагуче, болінням живс...  
Ще б нести й донести  
ябуте і чисте,  
А там уже й хвища —  
хай рве і рве.

1957

\* \* \* \* \*

Під вогнем метелиць,  
в білих снах снігів,  
Шлях-доріжка стелиться  
для моїх підків.

Цокотять по бруку,  
шелестять в пісках.  
Ще ж іти і луками,  
ще й кресать в горах.

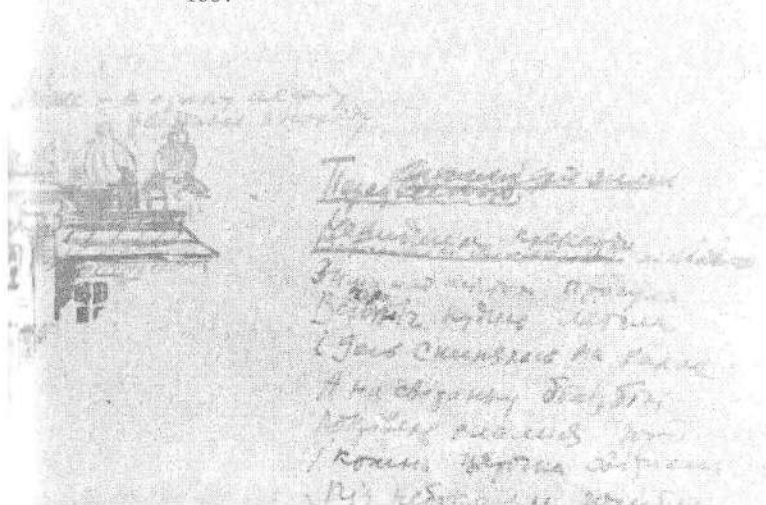
Видиться безмежжя —  
вітер, даль, зима...  
Та не скоро скрещуться —  
зносу їм нема.

1957

## ЗЕРНО ЯЧМІННЕЄ

Чи те я бачив, чи не те,  
 Але я бачив те, що бачив...  
 Воно просте, не золоте  
 (І ряба справді кудкудаче).  
 Я вгледів істини зерно  
 Ячміннеє — і теж не з злота,  
 Я бачив, сялось воно —  
 Простісінька робота.  
 Перлинка та життям жива,  
 Посій — вона і сходить,  
 Пролеться хмарка дощова,  
 І — врожаями родить!  
 Добра дає для всіх, як є,  
 Нікому не шкодує —  
 Той кашу їсть, той пиво п'є,  
 Та й цап не голодує.  
 — Любися й ти в отім зерні,  
 Кохайсь, — чи не казали!  
 І стала мудрість та мені  
 Основою й началом.  
 Люблю, як сіється воно  
 Із рук моїх — о весно! —  
 Моє ячміннеє зерно  
 Живим життям чудесне.

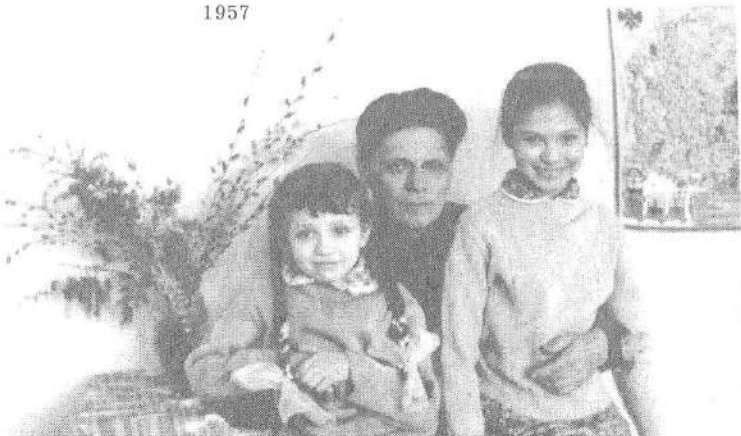
1957



## НА ДОБРО!

Одним-одно, малесеньке,  
Забулилось зерно.  
Але ж бо не легесеньке —  
На сто пудів воно.  
Розсіялось, розвіялось,  
Заярилось — зійшло!  
Тепер його й не зміряєш —  
Круг світу обійшло.  
То зелениться нивою,  
То в очі злотом б'є,  
То мов з-під сонця зливою  
Всю землю обдає.  
То розумом-надбаннями  
Чарує люд увесь  
І вгору пориваннями  
Здіймає грози десь.  
Та й знову сіє, сіється —  
Отак із року в рік,  
Даремно не розвіється,  
Не звіється повік.  
І кожному прислужиться —  
Одним лише добром!  
Прислужить і подружиться —  
Одним лише добром!

1957



## СИНОВІ

... А тоді всього не вхопиш,  
Мати час для всього треба —  
Все, що похапцем ізробиш,  
Йде у брак, у непотребу.  
Ти напругу сил розміряй  
І за планом йди до ладу,  
Щоб до діла все й уміло  
З-під руки ішло в громаду.  
Буде з того користь добра,  
Всяк заглядиться на тебе —  
Сила та не є хоробра,  
Що стрибає аж до неба.  
Будь ти мудрим і в малому,  
У такому — начеб жменька,  
Але змістом золотому,  
Що, як глянеш — серце тенька.  
Може, й нудно цеє слухать —  
А ти слухай, слухай, сину,  
Хай твої збирають вуха  
Знань і досвіду перлини.  
Хай того й маленькі краплі,  
Та золотять змалку руки,  
Радуйсь тому, що потрапить  
З всенародної науки.  
Й, певне, скажеш ще й спасибі,  
Як до всього, сину, дійдеш,  
Превелике — добрим хлібом  
Вродить добре,  
якщо зійде.

1957

## КРЕДО

Кредо не кредо,  
А так — неначеб...  
Бути ж поету  
В битвах гарячих.  
За ідеальне  
І за правдиве,  
За натуральне,  
Не шолудиве.  
За любововне,  
Світле, рожеве,  
І, безумовно,  
Ні, не дешево.  
За самоцвітне —  
Кольорів неба,  
Ні, не тендітне,  
А те, що й треба!  
Мужне, тужаве,  
Грізне і ніжне,  
Ні, не іржаве,  
Давне, колишне.  
Справді ж, сучасне,  
Справді ж, огнисте,  
Втілене красно  
В добрую пісню.  
Висловивсь повно —  
Краще й не треба.  
Та безумовно —  
Робити треба.

## І ДОСІ...

Це було на узліссі весною —  
Ясен-красен в любові хваливсь  
До берізки в лісу молоді...  
Прощумів про любов тую ліс.

І все літечко, літо кохання, —  
Як один неповторений день.  
Скільки ти наспівала востаннє  
Тих йому незабутніх пісень.

Та осіння густа заволока  
Налягла на діброву ураз...  
А там стума, і осінь глибока,  
І дощів сіра нить полилась.

За дощами — як сон, сніговії,  
Замело, заморозило ліс...  
І не чуть, і немає надії  
Те вернути, що зналось колись.

А берізка і досі у косах  
Під завої метелиць стоїть,  
А берізка і досі, і досі  
Про те саме шумить і шумить...

1957

*С. Тельнюк і П. Усенко. 28 вересня 1967 р.*



## НЕ СІЙ СЛОВА...

Не сій слова порожні й зайві,  
Коли нам проба лиш вогні;  
Краса вся, виблиски і сяйва  
У діамантовім зерні.  
Але зерно те, пі, не мертво!  
Йому ж бо проростать з ріллі,  
Йому ламати кори чёрстві  
Й добро виносить із землі.  
Йому виносить на показ все  
До зору пильного й долонь,  
Зійти й дозріти точно в часі,  
Щоб справді здійснить свій закон.  
Недорости чи переспіти  
Йому, як всьому, не дано —  
Бо то вже звійки, пустоцвіти,  
А не коштовнее зерно.

1957

ЩЕ СВІТ НЕ ЗНАВ  
БЕЗДУМНОГО ПОЕТА...

Ще світ не знав бездумного поета,  
Поет не був байдужим до життя,  
І доки плине, не спиняючись, планета —  
Нас хвилюватиме павколишне буття.  
В усіх його відмінах і відтінках,  
В усіх найменших порухах його —  
І гроз порив, і білий лет сніжинки,  
І революцій праведний вогонь.  
Усе, усе, чим людство досі мріло,  
Чим в поступі своїм жило,  
Яким вогнем на кострищах горіло,  
В якому пеклі на землі було, —  
Ніщо, ніяк не обійшло поета  
І не обходить аж ніяк й на мить,  
Бо він і сам, немов комета, —  
Летить і сяє, світить і горить.

1957



\* \* \* \* \*

Спрага — невгасимого попиту,  
Чари — непроникнених див —  
Буде май твого стиглого розквіту,  
Буде серпень дозрілих плодів.  
Буде осінь зів'ялого листу,  
Похоронних процесій кортеж —  
Та в затиснутім одягом змісті  
Ти дозріння вікам збережеш.  
Так в горіховій тій шкаралуці —  
Корінь, проріст, цвітіння і лист,  
Шум лісів і гаїв всемогутчих,  
Перетворень накреслених зміст...  
О натхнення живе лаборанта,  
Світової ракети політ...  
О дванадцятій годині курантів,  
Усього живодайного цвіт.  
Хай же кожна цілюща частинка,  
Кожен атом життя і буття  
Буде в образі світлому жінки,  
В чарівному стремлінні життя,  
В голубому морським колиханні  
Хвилі тої, що човен несе,  
У жагучім, солодкім пізнанні,  
В пориваннях над все, над усе...  
І в любові, в любові, в любові,  
У жагучій такій — за вогонь!  
Що приносять вітри задніпрові  
У херсонських степів оболонь.  
І в творінні прекраснім і дужім,  
Що вінчається мудрістю літ,  
Що встає світлосяйним окружжям  
Й перед нами розвиднює світ.

## ДОРОГОЮ В СТЕПУ

*Когда волнуется  
желтеющая нива...*

*М. Лермонтов*

Ось вона, переджнивная нива,  
Обважнілая в тілі своїм —  
На порі вся, відчутно щаслива, —  
Хто не бачив такою її!

Повнозерна тече, повнохвила,  
І ні краю нема, ні кінця,  
Не убогая, ні, не похила,  
Ой же милая серденьку, мила.  
Ще й як сонце щаслива з лиця!

І не дай же, природо, тієї  
Злої хмари, що грозами б'є,  
Що живе тільки злістю своєю,  
Що несе тільки лихо своє.

Що на те лиш одроду придатна,  
Щоб лишати печаль по собі  
Та кохатися в війнах нещадних,  
Все трощити сокирами бід.

Ні, не дай ти, природо, тієї  
Злої хмари, що грозами б'є,  
Що живе тільки злістю своєю,  
Що несе тільки лихо своє.

Ось вона, переджнивная нива,  
Обважнілая в тілі своїм —  
На порі вся, відчутно щаслива, —  
Хто такою не бачив її!

То все далі України моєї,  
Друже близький, далекий, — дивись!  
Скільки неба, то все і для неї,  
Скільки сонця — бери, золотись!



## ЯК НАСУНУТЬ ОСІННІ ДОЩІ

Як насунуть осінні дощі,  
Як ударять негоди північні,  
Сядеш ти за стола свого звично,  
Все забувши — про щуки й лящі.  
Інші прийдуть до тебе турботи —  
Неслухняного вірша рядки  
(Це тобі не з Дніпра витягатъ судаки —  
Дещо важча це, брате, робота!).  
І пірнеш ти тоді з головою  
У задимлений працею труд —  
Свого друга зустрінеш з забою  
І навідаєш ти гідробуд.  
Сотні пліч і облич знов побачиш,  
Як порадник ти їм і як друг,  
Як найліпший, вірніший товариш  
У часи перемаршів, зав'юг.  
На дорогах трудних побуваєш,  
На далекій заставі в гаю,  
І того свого друга згадаєш.  
Що поліг у нерівнім бою.  
Скільки їх, найсердечніших, пройде,  
Незнайомих, знайомих тобі —  
Та чи й справді стрічав, далєбі,  
Ти ось стільки обранців народу?  
Хай же славиться день той і час  
Добрих зустрічей, праці ясної,  
Що хвилюють, і збуджують нас,  
І зволожують душу росою.  
А та згадка про щуки й лящі  
Лише звичка (в рядку) сатирична.  
... Як насунуть осінні дощі,  
Як ударять негоди північні.

## ХМАРКУ СОНЦЕ ЗОЛОТИЛО...

Хмарку сонце золотило,  
Хмарка начеб у вогні...  
І світилася, й горіла,  
І казала щось мені.  
Тільки, мабуть, я в ту пору  
Неуважним дещо був —  
Подивився, глянув вгору,  
Та потому і забув.  
І своїм турботам волю,  
Як в житті буває, дав —  
То мовчав, то кликав долю,  
То за чимось сумував.  
А в цю мить таке творилось  
В піднебесній даліні...  
Хмарку сонце золотило,  
Хмарка в полум'ї, в огні,  
І світилася, й горіла,  
І казала щось мені.

1957

\* \* \* \* \*

Весни пора. Цвітіння абрикос.  
Гілок — без шелесту — гойдання...  
А я чекав...  
Як так чекав когось,  
Мов заворожений,  
в рожевому світанні...  
Але й по сонцю ждана не прийшла...  
І я стояв, збентежений, під віттям...  
А абрикоса!  
Як вона цвіла!  
Неначе вперше в цім тисячолітті!

1957



\* \* \* \* \*

Тополь задумані колони —  
В числі могутньому — сто сот...  
Каштанів світлі лампіони  
На сходах київських висот...

І ти земною й неземною  
Була...

Я знаю — так було...  
І серце кликало й вело,  
І ти йшла, йшла зі мною.

Підвладні радісній меті,  
В горінні, юними серцями  
Летіли ми на схили ті,  
Що їх обвіяно вітрами.

Летіли ми на схили ті,  
Що їх огорнено сонцями  
Й де сонцебризними струмками  
Троянди квітли золоті.

Такі ще юні ми, і з нами  
Шумлять надії молоді  
Гаїв — кленовими листками,  
Дібров — дубовими гілками...  
Як і колись... Як і тоді...

Ах, день який! Мов мед із сот...  
Софії злочені корони...  
Каштанів світлі лампіони  
На сходах київських висот...

1957

## ЗАОЧПСЬКЕ ЛІТО

Це було неймовірно давно —  
Тисячі, тисячі літ...  
Зір розсіяне в вічність зерно  
Починало ледь-ледь зеленіть.  
І ті сходи засіяних нив,  
Тих небесних чертогів кришталь,  
Тих нейсних світанків розлив  
Я лиш першим вогнем полюбив,  
Полюбив неокраюну даль...

1957

\* \* \* \* \*

Красиві в селах вечори  
І ранки пречудові —  
Врочистість Гострої гори,  
Замріяні діброви,  
І синьохвиля даль ріки,  
І з далей — спів Наталки,  
На кльовах --- плинні поплавки,  
Надія вся рибалки,  
Далекий гомін у степу —  
Здається, трактористи...  
Колись і я в тім колі був,  
Навідуючись з міста...  
Колись і я туманом снів,  
Рожевим сном досвітнім,  
І першим виблиском роси,  
Джерельця співом спіднім...  
Було колись... А ось тепер —  
За даллю літ сховалось:  
І той вівторок, той четвер,  
Коли ми цілувались  
Під шелюгами, де баштан  
Розкинувсь кавунами...  
Нема Наталки... Мріє лан  
Невиспанними снами...

1957







\* \* \* \* \*

Полуниця сниться,  
 ще й ота травиця,  
 Що її топтала  
 Варка білолиця,  
 І ота стежина,  
 що по ній ходила  
 В ліс — не по ожину, —  
 а щоб стріть Данила.  
 — Відхилися, гілко!  
 Де ж ти, мій Данилко?  
 — Оступися, хмарко!  
 Де ж ти, моя Варко?  
 Покололись ноги,  
 бо колючі вітя.  
 Чом стежки-дороги  
 розійшлися в світі?  
 Вітер гілку хилить —  
 тільки не осилить...  
 Хмарку не розгонить...  
 Дівка сльози ронить...

1957



Сестра поета  
Дуля

\* \* \* \* \*

Усе було — межа й безмежжя...  
Йдучи писав, писав і лежав...  
Усяк було... І так було...  
Лиш не писалось за столом.  
Все поривало в даль кудись,  
Де в хмарах райдуги сплелись,  
Де за лісами знов ліси,  
Де грім можливої грози,  
Де бірюзовий виднокруг,  
Де мій колишній, давній друг  
Настріч мене з доріг іде  
Та ще й того коня веде,  
Що з ним літали ми в світи...  
Які шляхи, які мости —  
Хоч раз би ще їх перейти!  
Було — гули під копитом  
В три громовиці над Дніпром  
І в небо йшли — кудись, кудись,  
Де мрії, й даль, й Дніпро злились,  
Де України світла даль,  
Де радість, щастя і печаль  
І несходиме майбуття! —  
О, ти моє, моє життя!..

1957



Сестра поета  
Ганна

\* \* \* \* \*

Прощаючись з Шулічиним Кутком,  
На південь кібці одлітали,  
Стріпнувши радісно крилом,  
Про щось у мене мов питали...  
Вони, напевне, пригадали,  
Коли я був ще пастухом,  
Ходив по рідних, милих далях,  
Ловив окунчиків на Палях\*  
І годував їх тим добром...  
Та, кажуть, згадками не жити  
(Ні птахам-кібцям, ні мені)...  
І, як колись, я знов ловити  
Почав ті коники малі,  
Щоб приманити рибку ними,  
А рибку птахові оддати...  
А кібці все летять, летять...  
А з лугу --- там, де сіножать, ---  
Дитинство дивиться незримо  
І щось гука — не розібрать...

1957

\* \* \* \* \*

Пересіє сніговиця  
Всі сніжиночки — геть-чисто! —  
Позамітає ялиці,  
Позаносить тополиці  
Й побілує в біле місто.  
Йй усі тепер дороги,  
Йй усі тепер облоги —  
Що й казати — працює ревно.  
Стало наше біле місто  
І срібliste,  
І врочисте...  
Це прийшла зима — напевно!

1957

\* Палі — так називався колись чарівний куточок на Орелі, на місці колишніх водяних млинів позалишалися палі, а вода там продовжувала бурупити, приманюючи прудкоперних окунців. (Прим. автора).

\* \* \* \* \*

Он отам, у тому вирії,  
Сонце серце мені вигріє,  
За тими гірмі далекими  
Я зустрівуся з лелеками,  
Я зустрівуся з лебідками,  
Із моїми однолітками.  
Загука одна — і крилами:  
— Гей, ставайте, милі з милими,  
А немилі із немилими  
Не ставайте — ми не силуєм! —  
Загука друга — і крилами:  
— Поцілуйтесь, милі з милими,  
А не смилі із немилими  
Не цілуйтесь — ми не силуєм! —  
Загука і третя — й крилами:  
-- Поберіться, милі з милими,  
А немилі із немилими  
Не беріться — ми не силуєм! —  
Усі милі — всі побралися,  
А немилі — так zostалися...  
Не лстять вони до вирію,  
Все печалються вони:  
Нема друга, друга вірного,  
Нема любої жони...

1957

\* \* \* \* \*

... А життя отим і славне,  
Що новим зрина віддавна,  
Що несе, як море, хвилі,  
То позлбчені, то білі,  
З шумом котить передвість,  
Днів наступних добрий зміст.  
Буря буде, а чи шторм,  
Та відступить рев від корм —  
І настане тиша тиш,  
Шати звівши до узвиш...

1957

## ОСІННІ МОТИВИ

Листи горять поодинокі  
На вітах стомлених дерев...  
Йде осінь — пізня та глибока,  
Й холоне сад, природа мре...  
З глибин небесної задуми  
Не плине сонце, як було,  
В обіймах присмерків і стуми  
Навіть воно не ожило,  
А десь поринуло у хвилі  
І ось нема — який вже день...  
Дощі блакить усю скосили,  
Хмурніє стéрень тло руде.  
І полетіли в струнних кроквах  
Ансамблі співних журавлів...  
Ждучи зірок, пташки замовкли,  
Десь притулившись до землі...

Чому люблю я так племінні  
Природи зміни вікові —  
В постійних вибухах незмінні,  
В красі і вічній, і новій?  
Небес похмурі водії  
Ідуть з блакитних неба трапів...  
... Годин осінніх тихі зваби,  
Суворість днів сумних її.

1957



П. Тичина, П. Усенко, П. Овчинніков (художник)  
серед учасників літературного вечора.  
Дніпродзержинськ, 14.XI.1940 р.

\* \* \* \* \*

Спить у морозі дивному сад,  
Шелестять біло-білі сніжинки.  
Це було кілька років назад,  
Купувала ти синю ялинку...  
Пам'ятаю той вечір і сад,  
Новорічну святкову ялинку...

Невеличка лісничка була...  
І, сплативши за неї належне,  
Пам'ятаю, ти з нею ішла...  
Сипавсь, сипавсь сніжок обережно...  
Ти несла, ту лісничку несла —  
Кришталеву немов — обережно..

Кажуть: в дальній ти вже стороні,  
Кажуть люди мені: постаріла...  
Я ж на те їм відказую: ні!  
Ти у серці — мов мрія стокрила...  
Ти до мене приходиш у сні —  
Загадкова, омріяна, мила...

Ти у серці — і радість, і сум,  
Що згасає й зринає бентежно...  
Твою ніжну і строгу красу  
Не розвіяти в днях безберезних...  
Мов ліснички, твій образ несу —  
Кришталевий немов, — обережно...

1957

\* \* \* \* \*

А дерева — голі, голі —  
Підіймають руки д'горі,  
Снігом пахне свіжо в полі  
На безмежному просторі...

50-і роки



## СТЕПОВА ПІСНЯ

Чебрець...

Безсмертник...

Деревій...

Тужавий вітер-степовій...

Блакиті цвіт, долин далінь

і хмарки мерехтлива тінь...

Згадав я заповідь твою —

“В своїм краю —

як у раю”.

Згадав я пісню солов'я,

що не вщухала у гаях.

Згадав про себе я і те,

що вже для нас не розцвіте,

що тільки в згадці вже для нас.

О, де ти, неповторний час?

О, де ти, юність грозова, —

дві шаблі навхрест, сон-трава...

І очі чорнії її...

І знов бої, і знов бої...

Тужавий вітер-степовій,

чебрець... Безсмертник...

Деревій...

1958

\* \* \* \* \*

Трішки задумана,

трішки замріяна,

зморена трішки —

Дивишся, дивишся в даль,

де завіяно

Хмар неогребні острішки.

Що ти там бачиш,

брови розвівши,

Що ти там чуєш,

мов занімівши?

Прошу тебе, похвалисьь.

Ми ще там будем колись.

Ми ще там будем колись.

Не журись.

1958



\* \* \* \* \*

На бірюзовім неба тлі  
Дим білої берізки.  
Якісь позначки на корі,  
Якогось болю лишки...  
А може, це мені здалось —  
Примарилось, привиділось,  
Що там не знаний мною хтось  
Бував, співав, читав, писав...  
Примарилось, привиділось.  
Ти ж, добре знаю, не була  
Після розлуки (сніжки!),  
Ти ж вдруге, знаю, не пила  
Сік білої берізки.  
І втретє, вп'яте не пила  
Вина весни — кохання.  
Невже забулась — не прийшла  
Моя досвітня, рання?

Лише позначки на корі,  
Лише розлуки сніжки...  
Та в бірюзовім неба тлі  
Дим білої берізки.

1958

\* \* \* \* \*

До вінка чудового  
Чом би не вплести  
Чубик чорнобрового,  
Що любила ти.  
Та печаль не згадують,  
У вінок не в'ють —  
Серця тим не радують, —  
Болю додають.

Чубик чорнобрового  
Сниться вже другій...

До вінка чудового  
В'ється, та не тій.

1958

\* \* \* \* \*

Все хороше по-хорошому —  
Буду я і будеш ти  
В гості осені запрошені  
Під засвічені листи.  
Під листи, що опадаючим  
В землю сиплються дощем —  
Пломенистим, незгасаючим,  
Злotosяючим плащем.  
Хай нас краля, вишиваючи,  
В свій узор вбере, ввітче,  
Візьме світла, долю дбаючи,  
Лиш з твоїх, моїх очей.  
І те буде найпрекраснішим  
У прекрасному бутті,  
І майбутнє разом з давнішнім  
Буде радісним в житті.

1958

\* \* \* \* \*

Проймануло літ багато  
Блискавицями у даль...  
Літ багато, днів багато,  
І когось немовби жаль.  
А кого? — питає серце.  
І воно ж мені — мовчи!  
Вже ніхто не озоветься,  
Чи гукай, у світ кричи,  
Чи волай в далеке небо,  
Чи сиди і виглядай,  
Тільки зіронька до тебе  
Блисне й, мабуть, нагада,  
Як співав ти "Гаю-гаю..."  
І виходила вона  
Прямо з маю, із розмаю —  
В квітах, видом чарівна,  
І ви йшли немов до раю —  
Мріяла тихо далина...  
Прямо з маю, із розмаю —  
У віночку, чарівна.

1958

\* \* \* \* \*

Це той шум, що я люблю,  
шум лісів поліських...  
Наче мрію, наче сплю  
в снах понадорільських.

Колискової мені  
матінка співає...  
Так буває тільки  
в сні —  
справді ж не буває.

— Лю-лі, лю-лі...  
баю-бай...  
Сіночку, синічку...  
Соловейку, починай  
тихо співаночку.

Хай моя і хай твоя  
пісеньки зіллються,  
хай лунають у гаях,  
до світанку в'ються.

Соловейко заспівав,  
тьохкає в калині.

— Лю-лі, лю-лі...  
баю-бай, —  
чути материне.

1958

\* \* \* \* \*

Співав я пісню солов'ю,  
А він собі й без мене  
Свою наспівував, свою  
В шатрах весни зелених.

Моя, скажу: сухий папір, —  
Як не трудивсь до ночі.  
А соловейко, ти повір,  
Аж серце мені точить.

Оце й тобі цю річ мою  
Я поведу — на вухо:  
Не заважай ти солов'ю, —  
Святішим буде — слухай.

1958

\* \* \* \* \*

Буває, себе запроториш в нікчеми  
(Як висновок критики чи самокритики),  
І врозтіч всі кинуться — образи, теми,  
Немовби з машини посиплються гвинтики

Бува, пересолиш: навіщо я здався,  
Піввіку в громаді, а толку якого?  
Коли було б знати, ніколи б не брався  
До справи такої, до діла трудного.

Але ці хвилини (щоправда, частенько,  
Бува, набігають) ти розумом зважиш...  
А серце забилося, а серденько тенька,  
Хіба те кому і розкажеш!

Та це воно й добре, отак воно й треба, —  
Бо що за людина без мет, без сумління?  
Такі, може, й варті для вічного неба,  
Але не для щастя мого покоління.

1958

\* \* \* \* \*

Це буде високо й далеко  
Від матіоли, від землі.  
Який там буде весен клекіт,  
Чи йтимуть в кроквах журавлі?  
Які там будуть зміни року —  
Весна, чи осінь, чи зима?  
Коли б поглянути хоч оком,  
Який там сніг, який туман...  
Які закони, дні незвичні  
На мене злинуть з небуття,  
Куди я здам свої ліричні,  
Свої гарячі почуття?  
І з чим прощатись доведеться  
За неоземлених умов,  
Коли пульсує в токах серця  
Занесена людська кров?  
... Нашевне, все, як є, до краю  
Не так там буде і не те,  
І навіть вишенька, я знаю,  
Чи схоже щось не процвіте.  
Але в одне я вірю твердо,  
Живе свідомість ця в мені,  
Що сни там сниться будуть вперто  
Лише тутешні, лиш земні.  
Тяжіння сили не поборе  
Закон Галактик, ні того,  
Чим зарядив у дні суворі  
Людські серця земний вогонь.

\* \* \* \* \*

Земля моя, чорноземля,  
Любив тебе ой як!  
Чи ти лежала в озимах,  
В імлі осінніх мряк.  
Чи ти вбиралась колосом,  
О пишна, під вінок!  
Чи і тоді, як колесом  
Бог воєн тебе товк.  
Але тоді не звичною  
Любов'ю я любив —  
Ні-ні, не романтичною,  
Не тою предковічною,  
Чи, скажем, пересічною, —  
Тобою весь я жив.  
Любив.

1958

\* \* \* \* \*

Вологодських мережив  
досвітня роса.  
Чом серце обмежив —  
писать не писав?  
Чи пізно, чи рано —  
сказать не зумів;  
Та в очі поглянув —  
і все зрозумів.  
Усе в них побачив —  
світ дальніх планет,  
Хмаринок неначе  
підзоряний лет.  
Лиш бути відвертим,  
сказав собі я —  
І вже тільки твердив:  
моя ти,  
моя.

1958



\* \* \* \* \*

Синій, сизий дим-туманець  
По бору прославсь.  
Ранній осені багрянець  
Спалахнув, зайнявсь.

І усе, як сон по долах,  
Тоне, то зрина —  
І жалі, і перші болі —  
Згадка-давнина...

Все якимось перецвітом,  
Цвітом молодим —  
Як було те літом, літом  
Ще отим, отим...

Що було, у радість бралось  
Що було, цвіло.  
Та світилось, та вбиралось,  
Та любилося — прялось, прялось...  
Юністю жило.

Спілим ланом, гожим літом  
Ще отим, отим...  
... Дивом, димом, перецвітом  
Синім, голубим.

1958

*Бюро Лубенського окружкому КСМУ.  
Другий зліва П. Усенко. 1923 р.*



## ЧОТИРИ

Під журливою вербою  
Нас чотири сумувало —  
Той, що був колись з тобою,  
Той, що мріяв бути з тобою,  
Третій з думкою якоюсь,  
Я четвертий — ти й не знала.

Ти приходила з відерцем  
До верби по срібну воду —  
З ясним видом, з добрим серцем —  
Ну яка ж бо ти й на вроду!

Шаленіло серце в того,  
Що ходив з тобою в літо,  
А в другого — ой, в другого, —  
Щоб отак... та більш ні в кого!  
Аж не знати, що й робити.

Щодо третього — доволі! —  
Бо у нього, як і в мене,  
То палало, то хололо  
Серце, серденько шалене.

Є у світі таємниці,  
Тільки ж, певне, не для серця,  
Ой, світилися ж нам лиця,  
Коли стукали відерця.

Коли йшла ти по стежині  
Під вінки дерев зелені  
І то жостір, то калина  
Тебе кликали з-за кленів...

Та якось якогось літа  
Сталось те, чого й не ждалось, —  
Похилились дужче віти,  
Як чотири нас прощались.

Перший мовив: “Гаять часу  
Нам не личить, друзі милі...”  
Те ж і другий: “У Донбасі  
Стану скоро я при ділі”.

Третій мислив.

Тільки ж знали  
Його мислі всі й без слова...  
Вже нікому не співали  
Ті відерця малинові.  
.....

Скільки раз, та ще горою,  
Серце в край у той вертало,  
Де було колись весною,  
Під журливою вербою,  
Нас чотири сумувало.

1958

Павло Усенко  
з болгарськими партизанами. 1944 р.



\* \* \* \* \*

Коли куля вилетіла з гільзи  
І убила наповал людину,  
Гільза впала на траву прим'яту  
І в траві від ока загубилась.  
А чи ту людину поховали,  
Чи склovalo хижі гайвороння —  
Тільки гільза тут лежать лишилась  
Непомітним давнім знаком смерті.  
Я її натрапив випадково —  
Зеленавість гільзу вже покрила,  
Зеленавість часу брала мідь помалу.  
І стояв я довго у задумі,  
І в блакитну далину дивився,  
І зі мною тихо розмовляли  
Квіти щастя й чорна гільза смерті.

1958

## В НЕБІ ГОЛУБОМУ

Голуб і голубка  
В небі голубому —  
Любо, мило, любо  
Серцю молодому.  
Злинули тумани,  
Звіявсь ночі сон —  
Вітер степу ранній  
З неозорних лон.  
Ні черкне крайнеба  
Блискавка крайком,  
Ні чорнить про тебе  
Недруг язиком.  
Тільки світле, чисте,  
Аж до зір ясне,  
Бач-бо, урочисте  
Не мина й мене.  
Весь я, весь у ньому,  
Сонце у вічу —  
В небі голубому  
Голубом лечу.

1958

## ПЕРЕД ПАПЕРОВИМИ КВІТАМИ

А нащо вони мені —  
Я люблю троянди,  
В хмарах марев промені —  
Сонця діаманти.

А нащо вони здались —  
Цвіт люблю конвалій,  
І тепер їх, як колись,  
Жду з блакитних далей.

Жду у росяних разках —  
Біло, біло, білі...  
Що в перелісках, лісках  
Синьої Орілі.

Що в замріяних лісках,  
В росяних долинах,  
З тихим сном на пелюстках,  
На листочках синіх.

Та які ж вони-бо всі,  
Наче у намисті,  
Наче в сльозах, у росі —  
Все пречисто-чисті.

З ними вибуду біду,  
Хай і... змолодію,  
З ними в літо увійду  
І не похмарню.

## В КРАЮ ЗОЛОТОМУ

В краю золотому, в краю над Дніпром  
Стоїть моя хата до сонця вікном.  
І ластівка б'ється у шибку у ту,  
Що любить вечірню зорю молоду.

Зорю, що звелася та й сяє вже вся,  
І сяє, злотиться від неї роса.  
З вікна того видно далекого дим,  
І наче я знову їду молодим...

То марева встали, то степ аж підвівсь,  
І я в невидиме кудись задививсь.  
І серцем прямую, і рвуся вперед —  
А там моя пісня, а там моя й смерть.

— Не кидайсь, не рвися, моє соколя, —  
Я чую, до мене хтось так промовля, —  
Завузь свою стежку, істиш і ходу —  
Не бачиш?.. Я бачу прокляту біду.

Я голосу мовлю тому: — Не страши —  
Ти краще про вірність, про чесність кажи.  
Ти краще на добре мене привітай,  
На добре, на сміле в дорогу нарай.

І я чую голос: — Ну що ж, хлопче, йди!  
А все ж було б краще біду обійти...

Нема її начеб і начеб не жде,  
Та мовити мушу тобі я про те...  
А що воно буде, а що воно там —  
Скажу, не скажу я, дізнаєшся сам...

І чую я знову, вже пісня мені  
Співає про дива несходжених днів,  
І тчуться дороги в далекі світи,  
І наче я знову їду молодим  
Із хати тієї, що до сонця вікном,  
В краю золотому, в краю над Дніпром.

## СОКІЛКА. СОКІЛЬСЬКІ ДІВЧАТА...

Сокілка... Сокільські дівчата,  
Хороші, як в райдугах день.  
Та що там, скажу я, й казати,  
Співати б, і тільки співати б  
Про юність, про щастя пісень.  
.....

Сокілка... Сокільські дівчата,  
Хороші, як маковий цвіт,  
Та що там, скажу я, й казати,  
Із ким і до кого рівняти —  
Не знає таких цілий світ!  
.....

Сокілка... Сокільські дівчата,  
Як влітку красолі вогонь.  
Та що там, скажу я, й казати,  
Кого не зчарує краса та —  
Й не знати, чи дійсність, чи сон!  
.....

...Сокілка... Сокільські дівчата,  
Хороші, як сонячний день.

1958

*“Вулиця мого дитинства...”  
Село Заочіпське*



\* \* \* \* \*

Я знав тебе,  
шукав тебе,  
відколи серце маю.  
Я знав тебе,  
шукав тебе  
і досі ще шукаю.  
Шукаю день,  
шукаю ніч,  
щоб десь-таки спіткати...  
А ти все пріч,  
від мене пріч.  
Чого б, хоч запитати?..  
Судилось,  
бачу я, мені  
з тобою не зустрітись,  
І тільки, мабуть, з далини  
чи, може, в снах,  
в солодкім сні  
На образ твій дивитись...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Дві латки снігу ще лежать  
В лісу дрімучому сосновім, —  
Та вже струмочки ген біжать  
На взліссі синьоялиновім.  
В цей час, в цю мить, у цю хвилину  
Я, заморожений, стою...  
Що нагадала ця картина?  
Далеку молодість мою...  
Що нашептала ця картина?  
Що в звуках далей пізнаю?  
В весни ледь чутнім шумовинні  
Я чую молодість свою...

1958



## БУЛЬВАР ШЕВЧЕНКА В КИЄВІ

Мов арка, перекинувся бульвар,  
Що той “большак” з безмежжя степового,  
Чумацький шлях з роздолля дніпрового,  
Що йде крізь зорі  
у Волосожар...

1958

\* \* \* \* \*

Чи вже втомилось серце,  
Чи вже нема вогню,  
Щоб так як треба, з перцем  
На струганих весельцях  
Та — гей! — настрічу дню!?  
Щоб у нове, як в хвилі,  
Врізатися човном,  
Або ж на цілі милі,  
На сотні миль — бігом!  
По-молодецьки, дужо,  
По-парубоцьки так.  
... А старість хай потужить:  
Не здожене ніяк!

1958

*На відкритті пам'ятника М. Вовчку в Нальчику*



## НА ЛИПКІВСЬКИХ ПОЛЯХ

*Пам'яті Миколи Шпака*

Ні романів, ні пісень, ні драм,  
Ні лірних задумів — нічого...  
Невже шумить лише вітрам  
Серед роздолля степового?  
Невже на обширах усіх  
Кругом одна лиха година,  
Невже замовкли жарт і сміх —  
І ніч гуляє горобина?..  
О ні, соколики, о ні,  
Пісень хороших наспіваєм,  
Ось тільки хай кінець війні —  
Жалі погребні та сумні  
Розвіються — і згряя  
Круків ворожої орди  
Навіки в ночі розлетиться...  
... А зараз — кров. А зараз — дим...  
І людям мир ще тільки сниться...  
А зараз — на курку рука,  
І грізні зорі сходять тяжко,  
Й нема письменника Шпака —  
Є партизан Пилип Комашка!\*

\* \* \* \* \*

Ледь розквітлого кохання  
перший сон надії,  
Березневі сподівання  
і квітневі мрії.  
Рано-рано, ледь примерхло  
в небі вечоровім —  
І зірки в глибинах дзеркал,  
і річки, й діброви...

1958

\* Партизанський псевдонім Миколи Шпака.  
(Прим. упорядників).

\* \* \* \* \*

Де зійшлись високогори  
Валом сивого туману, —  
Скелі товпляться над морем,  
Над допливом океану,  
Наче кожна хоче в ньому  
Тінь знайти свою, пізнати,  
Наче кожна хоче в хвилях  
Щось таємне прочитати.  
Але море, хоч шумус, —  
Та нічого — ні! — не каже...  
Ось за нього й розкажу я —  
Спільні ж думи були наші.  
Я сидів у самотині,  
Але море, дужче море,  
Підіймало хвилі пінні...  
Чую: шле мені докóri.  
Чую, чую моря мову:  
— Що ж ти — хочеш мене зрадить?  
Чи ж забув хіба до́мову —  
Що мені шуміти, грати,  
А тобі складати пісню  
І сміятися, і плакати.  
Хай робота наша різна,  
Але силою однака.  
Що ж, хай різна, та по суті  
Ми удвох одного волим.  
Не здавай і ти можуть  
Ні на краплю аніколи! —  
... І гудуть, вгорнувшись, гори  
Валом сивого туману...  
Скелі товпляться над морем,  
Над допливом океану...

\* \* \* \* \*

Переступила, нагасавшись,  
Межу своїх дівочих літ,  
І одного навек обравши,  
Як кажуть, зав'язавши світ,  
З дівочтвом скінчила назавше...  
Та вже й пора, — казали люди, —  
Ба, вік дівочий — мов проліт!  
Ось ти вся юнь, зелена рута,  
Ось ти уже — мов маків цвіт...  
А ось уже й разочки тихі  
У чорних косах — сивини...  
І не від горя, не від лиха,  
А так собі, для дивини,  
Бач, і взялися десь вони...  
  
А я все бачу луг достиглий,  
Ранкові роси поміж трав —  
Коли із кісками ти бігла  
І я тебе наздоганяв...

1958

\* \* \* \* \*

Так не кидають очима,  
Так не грають, любя, ними —  
Я сполоханий — ти бачиш? —  
Ліків серцю не настачиш.  
Ні одна аптека в світі  
Ні, не знається в тих ліках...  
І куди той біль подіти?  
Може, викинуть навіки?  
Як я серце приневолю,  
Щоб позбутись цього болю?  
Як воно не хоче й чути,  
Йде услід за болем лютим?  
Ну, скажи, чому не чуєш,  
Ти ж мене, скажу, катуєш!  
... Та якщо катує любя,  
То тоді солодка й згуба...

1958

\* \* \* \* \*

В небо сине цвіт піднявши,  
Ти про що учора снала?  
І про що ти мрієш завше,  
Цвіт первісного, рослино?  
З голубими вітерцями  
Як і я, ти завше в зладі,  
Ти і днями, і ночами  
Коло мене не в заваді.  
Ти і квітнеш, ти і зрієш  
З корінця й до насінини,  
Тільки ти мене умієш  
Кликать в гори та долини.  
Тільки ти зі мною в лузі  
Все ведеш розмову влітку...  
Певно, ми з тобою друзі  
Звіку-зроду, люба квітко!  
Звіку-зроду — і донині  
Вічні стрічі та розлуки...  
Лину, лину в луки сині,  
В темні доли, перелуки —  
На твої солодкі співи.  
На твої зелені гуки.  
Лину, лину у діброви  
На твої зелені гуки —  
Мов дитя — на колискові,  
На гойдливі нені руки...

1958

\* \* \* \* \*

Нехай могутнє серце Данко  
Дарує сил мені в бою,  
Щоб я зустрів у полі ранком  
Веселу молодість мою,  
І любий цвіт, з дитинства звабний,  
І колосків шумкий прибій,  
І вечір серпня зорепадний  
В Диканьці радісній моїй,  
І воронця червоні чаші,  
Налиті вщерть вином густим,  
Щоб випив я за долю нашу —  
За те, щоб бути молодим!

50-і роки

\* \* \* \* \*

Багато почато — закінчено мало,  
Одне не до діла, а друге — невдало...  
Чи ще хто терзається так над собою,  
Як я, нерозумний, з своєю журбою?  
.....

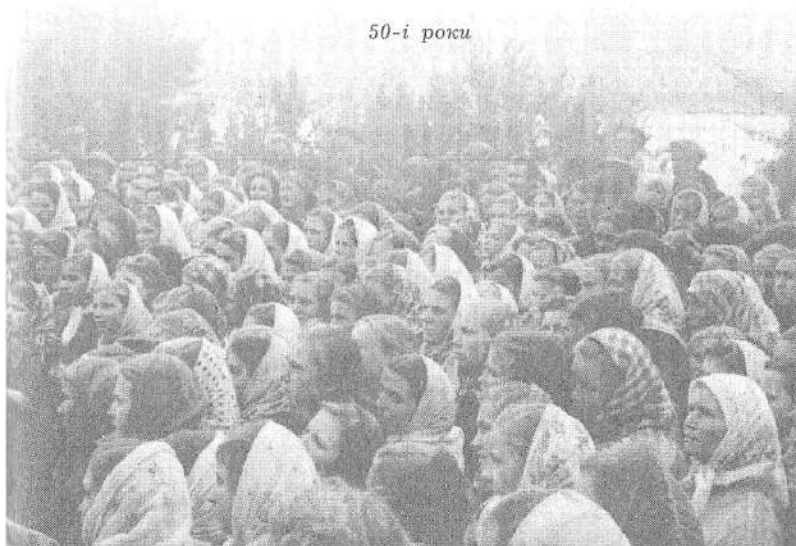
Життя ж, наче птиця, — летить навмання!  
Дурне ізживеться, розумне злиня,  
І радощів кожному хочеться взнать,  
Щоб десь там, колись там було що згадати.  
І тільки письменницька пристрась моя  
У грудях щодня і щоночі буя,  
Мене до сердечних пісень порива,  
І хочеться правду в'язати в слова, —  
Такі, щоб їх кожен до серця приймав:  
Одним переказував, інших навчав...  
Хотіння хотінням, та діло трудне.  
Лунав я каміння, аж гнуло мене,  
Орав я, трудився, ночами не спав,  
В дорозі я падав і знову вставав,  
І мучилось серце, й ночами горів.  
І душу терзали ночей пазурі...  
.....

І все ж не змінюю я долю свою,  
Невдачу у праці, поразки в бою  
На щось безтурботне, порожнє, пусте,  
Що декому щастям здається, проте.  
Бо щастя — вершити найважчі діла,  
Щоб кожна хвилинка до діла була.  
Як маєш ти силу, як маєш талант —  
Вагу всього людства тримай, як Атлант!

50-і роки

\* \* \* \* \*

Сопілка з Орелі —  
Солодка з води,  
Сумна чи весела,  
Склика молодих:  
І піє, і грає,  
Ой гра-виграє,  
Веселку купає  
На щастя твоє.  
А ми тее чуєм  
Та й заздriamo їй.  
— Сопілко! — кричу я, —  
Купаться мерщій! —  
І я вже в Орелі,  
І дівчина та  
На сонячній релі  
У душу вліта.  
А серцеві жарко —  
Водою хлюпну!  
Моя ти русалко,  
Давай дожену!  
Ой, серцеві дзвінко!  
Куди ж ти, куди?!  
Орельська сопілка...  
Солодка з води...

*50-і роки*

## ВЕРБА

Вона жила до мене й при мені  
І жити буде й після мене,  
Були і в неї всякі дні,  
Сумні та радісні пісні,  
Жаркі, й холодні, і злиденні.

Але ж були й такі, були,  
Що ради їхнього багатства  
Ми всі безумства віддали б  
Святого нашого юнацтва.

І вже скажу, коли б пішло на те,  
Я б сам віддавав все серце до останку,  
Коли б її побачить хоч на день,  
Віддав би серце молоде  
На першім-ліпшій полустанку.

Але не трапилось цього,  
Не сталося, не відбулось, кохання  
Кудись, кудись далеко відійшло  
В своєму вербному убранні.  
А я лишився...

1958

\* \* \* \* \*

Гуде в ковадло літо —  
Таке вже літо йде,  
Що наче в напівсвіта  
В три молоти гуде.  
Кують перепелиці  
Та коники кують,  
Та ще в чотири криці  
Лелеки додають.  
Та ще до того колос  
Наструнено дзвенить,  
Та ще до того й голос  
Веде сріблясту нить...  
І чується довкола, —  
І зблизька, й віддалі:  
Гуде, гуде над полем  
Симфонія землі...

50-і роки



\* \* \* \* \*

Пісня за піснею —  
        так уже в нас  
Здавна ведеться  
        в будь-який час.  
Чи заколисує ненька  
                                синка,  
Чи свою доню  
        веде до вінка,  
Чи товариство зійшлося  
                        до порога,  
Чи проводжають солдата  
                        в дорогу —  
Чув я зажурену пісню  
                        не раз,  
Чув і таку,  
        що аж хата тряслась.  
Чув я ласкаву  
        і чув колискову,  
Ранньо-вечірню  
        пісню-замову...  
... Вже й постарівся,  
                        а чується й нині  
Та колисанка  
        калина-каліні...

1958

## ДО СТЕБЛА ТРАВИ

Серед буйного галасу  
Не помітить ніхто  
Твого тихого голосу,  
Що ледь чути ото.  
Але я тебе чутиму,  
Хоч би й як — звідсіля,  
І з тобою ми будемо,  
Як вода і земля.  
Завше разом, навічно ми —  
І у гомін, і в тиш,  
Мій зелений промінчику,  
Що у серці горить...

1958

\* \* \* \* \*

Бач який ти, світе-ранку,  
Я й не думав, як вставав,  
Що таким тебе на ганку  
Привітаю, — я й не знав.  
А ти весь до мене сонцем,  
Співом пташим, вітерцем,  
Юним серцем комсомольця,  
Світлим дівчини лицем.  
І духмяною рільлею  
Поля рідного мого,  
І щасливою землею,  
Що у гомоні кругом.  
І перекликом заводів,  
І перегуком гудків,  
Що у злагоді, у згоді  
Свій виносять перший спів.  
О мій світлий, рідний краю,  
Мого серця яснота!  
Вже нікого й не питаю,  
Звідки музика ота.  
Звідки пісня солов'їна,  
Звідки далей гожий день —  
Це моя ти, Україно,  
Повна сонця і пісень.

1959

*На Шевченківське свято до Канева.  
П. Усенко, П. Шабатин, В. Минко*



\* \* \* \* \*

Падіння жолудя лунке,  
Весною — квітки проріст,  
Життя надійне і стрімке  
Переступає кволість.  
Його невтишена хода  
Не знала ще зупинки,  
Його освячено в плодах,  
В натужних родах жінки.  
Воно круге буває й зле,  
Але і тим хороше,  
Бо так стряса тебе й бере,  
Що аж проймають дрожі.  
З сердець вогонь видобува  
На заміри щоденні —  
Хіба те можна називать  
“Проста, гірка буденність”?

Люблю його, життя стрімке, —  
Твою священну повість.  
... Падіння жолудя дзвінке,  
Весною — квітки проріст.

1959

На могилі Т. Шевченка  
в Каневі. 1964 р.



\* \* \* \* \*

Як люблю я гай осичий —  
 Вічно в юність мене кличе  
 Його шум отой невтишний,  
 Серцеві моєму втішний.  
 Втішний тому, що малому  
 Коло батьківського дому  
 Він співав, було, до грому,  
 Після грому і потому —  
 Слухав довго я той гомін.

Як люблю я гай осичий,  
 Голоси співочі птичі  
 Над задумою Орелі,  
 Солов'їв солодкі трелі,  
 Що, розбуджені весною,  
 Розливались наді мною  
 І десь далі, стороною,  
 Вирували над горою  
 Й за горою за крутою...  
 Все життя вони зі мною.

Як люблю я гай осичий —  
 В колі юному обличчя  
 Я уздрів, побачив — сонце!  
 І здалося мені — сон це.  
 То ж була дівчисько-юнка!  
 Забриніла вербна струнка,  
 Й заховалась краля в'юнка...  
 О печалей страдні трунки,  
 Серць невладнані стосунки,  
 Ви лишили образ юнки.  
 . . . . .

Як люблю я гай осичий —  
 Вічно в юність мене кличе,  
 Давнім спомином дарує...  
 Аж в душі вогнем вирує...  
 Не мені його забути —  
 Та чи й треба, добрі люди, —  
 Пісню першу всюди чути!  
 Вічно в юність вона кличе —  
 Як люблю я гай осичий!

\* \* \* \* \*

Я радий, дуже радий,  
Але й не зовсім, ні,  
Бо, мабуть, старуватий,  
І щось болить мені.  
Яких бісів у пельку  
Йому боліти ще!  
Люблю топтати земельку,  
Ходити під дощем —  
У сквири, в люту хвищу,  
У сніговицю й млу,  
Хай дощ мене періще,  
А я їти люблю.  
Дорогою грузькою  
Чи й стежечкою десь,  
В гаю, поза горою, —  
Горою, так горою!  
Хоч блискавка там — кресь!  
Іду — а грім в сухину  
Дубову рраз... і раз!..  
Немовби гатить в спину,  
Штовхає зла напасть.

Та то лише масажі,  
Вціліла б голова!  
Люблю, як чорт у сажі  
Ляка тебе, бува.  
Люблю негоди, броди,  
О люди, як люблю  
Всі порухи природи,  
Пунктир зелений — сходи,  
Зволочену ріллю...

Невже коли ще буде —  
Очей згорять вогні?..  
Й без мене все це буде  
Зимою й повесні.  
А як же тоді буде,  
Скажіть мені ви, люди,  
Скажіть, скажіть мені?!

\* \* \* \* \*

Раз приснився сон мені:  
я на чужині.  
І приснився мені сон:  
б'є мене вогонь.  
Та ще лютий, ще який —  
смертний, фронтовий!  
Гострі кулі впереміш,  
і багнета ніж,  
І невщухлий рев гармат —  
по мені снаряд...

Ще приснився сон мені:  
... бій подаленів...  
Затишає смертний бій  
у долині тій,  
Де стікає густо кров  
травами в Дніпро  
Й догорають ватри рани  
гостро на світанні.

Ще один приснився сон:  
... сонце до вікон!  
Що несуть мене з долини,  
ні, не в домовині!  
В ранах, болях в лазарет —  
тільки не на смерть!  
Пахне тирсою рілля.  
Сестри іздаля.

Й чути "гулі" голубів...  
Десь далекий спів.  
Гомін хвиль мого Дніпра...  
Рідний край.

## В ДРЕЗДЕНСЬКІЙ ГАЛЕРЕЇ

Рембрандт, Джорджоне, Рафаель...  
Творіння дивні над віками.  
... І я згадав твою шинель,  
Пробиту кулями й дощами.  
Ту саму сіру і в пилу,  
В слідах осінньої багнюки,  
Ту, що з-під неї в ковилу,  
Було, виймали серце круки...  
А полк ішов — вперед, вперед!  
Солдати йшли — окопи, доти...  
І скрізь в боях солдатська смерть  
Була звичайним епізодом.

Шинель твою я пригадав  
Було в ній холодно і жарко.  
Та хто її тоді не ждав? —  
З побожністю стара болгарка  
Вітала стомлених солдат  
Із-за дунайських виднокругів,  
В тіснинах Альп лунало "брат!"  
І потиск рук... І крик з-за ґрат  
До визволителя і друга.  
В концентраційних таборах  
Світилось мертвим воскресіння,  
І тьми розвіювала прах  
Шоломів, ген, зоря промінна.  
Ти врятував з розвалля скель  
Від передсмертної наруги —  
... Рембрандт, Джорджоне, Рафаель...—  
Кому життя дається вдруге!  
За Ельби даль, в чужім краю,  
Ти йшов в безсмертя над віками.  
... І я згадав шинель твою,  
Пробиту кулями й дощами.

\* \* \* \* \*

Він сад садив і дівчину кохав,  
Він мріяв, як мине ось кілька років —  
І зацвіте весною дивний сад,  
Сад, що його посаджений любов'ю.  
... І — не дожив до цього. У бою  
Упав — за сотні верст — від України.  
А сад все ріс. А сад все підіймався,  
І от зацвів він — щедро, многоцвітно!  
І садом тим вона ішла — в цвіту,  
У білім, чистім платті. І дерева  
Сміялися в цвіту, бо чулось їм:  
Вона прийшла до нього, до любові  
Його, яка живе, хоч він помер, —  
Живе, буяє у цвітінні саду...

50-і роки

## ЕСКІЗ

Рисунок. Креслення. Сніжок...  
Люблю зими живі картини.

Ті верби згадую, лісок,  
Що з круч спускаються в долину.

Витку доріжку в полозках,  
Мов звиви серпантину,

І десь далеко на стіжках  
Застиглу тінь орлину.

Та хмарку ніжну лебедину,  
Що десь пливе з-за Хорішок...

Рисунок. Креслення. Сніжок.  
Зими ледь запорошені картини.

1959



## ВОГНЕМ ПОПИСАНО ДУБИ...

Вогнем пописано дуби,  
Берез смертельні злами.  
Тут був двобій, на смерть двобій  
Останній з ворогами.

Отут два табори зійшлись,  
Отут вони змагались,  
І впали тут — не розійшлись,  
В знеможі не розстались.  
Лежать під покривом трави,  
Їх скільки, — і не знаю.  
І голова до голови,  
Як те у сні буває.

Йдуть місяць й сонце уторі,  
Сповито гай мовчанням.  
Ждуть не діждуться матері,  
Уже й не ждуть кохані.  
Ні чуток, звісток, ні листів...  
Ні слова, ні півслова.  
О даль степів, полтавця спів,  
О калужанця мова!..

Лежать під покривом трави,  
І скільки їх... не знаю.  
І голова до голови,  
Як те у сні буває.  
І тільки ворон про двобій  
Десь криче над лісами.  
... Вогнем пописано дуби,  
Берез смертельні злами.

## МОРЮ

Море, море, — і тобі  
вколихать мене вдалося?!  
То невже ж я в боротьбі  
був незламним тільки досі?!  
І невже оце звідділь  
щось приспить мене й прокине,  
І до мене хвиля хвиль  
найчарівніша прилине?..  
А прилинувши, — навік  
приголубить, причарує...  
Жив на світі чоловік,  
Був на світі чоловік  
й на ж — уже не козакує!

Що зробилося із ним?  
(Себто кажучи, зі мною?)  
Моря даль і моря дим  
запинає даль імлою,  
колихає, колихає...  
хвиля в хвилю набіга...  
тихо-тихо — притиха...  
Ха-ха!...  
прокотилось в бурунах,  
в хмарах громом залунало...  
Ні, блакитне, не спиняй,  
Ти мене не вколихало.

1959



## НА ТРИВОЖНИХ ДОРОГАХ...

На тривожних дорогах,  
на безмежних шляхах  
І ворожі облоги,  
й дні і ночі в боях...  
Наша юність сувора,  
наша ніжна любов —  
Де ті грозяні пори,  
що згадалися знов?  
Друзі літ незабутніх,  
де ви, де ви, мої?  
Все життя многотрудне,  
все — походи, бої.  
Може, зустрічі ждали —  
ні, не буде, не жду,  
Роки-коні промчали  
по кленовім мосту.  
По лункому настилу,  
що дзвенить і гуде...  
Гей, нового невтишена сила  
по сліду романтичному йде  
Із любов'ю, із трепетом ніжним  
вся, як май, як весна, —  
На порозі, мов вишенька-вишня,  
у прийдешнього днях.  
Наша юність сувора,  
ніжна наша любов...  
Давні грозяні пори  
пригадалися знов.

1959

\* \* \* \* \*

Той каже — згадай же ти юність,  
Той просить — про сонце, любов...  
І, певне, оця многострунність  
І буде — основа основ.  
Життя многолике, чарівне,  
Воно невимовно трудне,  
То звабне, то вічно нерівне,  
То пристрасно-горде, поривне,  
То навіть, скажу я, чудне.  
А ти свого серця не жалуй,  
А все до жаринок віддай,  
І з того гарячого шалу —  
Берися, іди, осявай!..  
І з того гарячого шалу  
Ти вип'єш найліпшого  
жадібно,  
спрагло,  
І буде здаватися мало —  
те знай!

1959

*І. Гончаренко, П. Усенко, К. Гордієнко.  
Тиждень української літератури  
на Полтавщині. 1974 р.*



## В СТЕПУ

Струни вітру невидимі —  
Це ж в степу я на роздоллі!  
Не спиняйте! Йтиму, йтиму,  
Як колись, було, до школи.

Грудям вільно — не спиняйте! —  
Скільки ж простору і світла!..  
Струни настрою, співайте,  
Струни, грайте в шумах вітру.

Даль далека оболоні  
І квітками вбране поле...  
Ген, там рвуться, наче коні,  
Гривозбурені тополі.

Чи то вітер на отари  
Кинув тіль легкої хмарки,  
А з тієї хмарки хмари  
Вже запалюють огарки.

Мабуть, буря буде, буря —  
Небо сварить грозовито,  
І землі орган — бандура  
Заспівала серед літа.

Ластівки аж діл чекають,  
З трав аж вогники зелені...  
Не пускають, не пускають  
І снують, снують круг мене.

Не спиняйте... я ітиму,  
Як колись, було до школи...  
Грайте, струни невидимі —  
Це ж в степу я на роздоллі!

## РІДНИЙ КРАЙ

Ти мене питаєш, друже,  
Чом живу я не байдужим,  
Чом люблю я край свій палко  
І душею, й серцем змалку,  
І чому ніколи в світі  
Нам вже нарізно не жити,  
ти питаєш.

Мабуть, тому, мабуть, тому,  
Що багато сонця в ньому,  
Що там мила квіти рвала,  
Про любов мені співала,  
Що там матері могила,  
Про яку забуть несила.  
Неньчин голос завжди чую,  
По світах де не мандрую,  
Де по людях не ходжу я —  
Я Вітчизни голос чую,  
Мов ту пісню, що знайома,  
Мов розмову ниви й грому.  
Де не йду, в краю якому,  
Я душею коло дому...

Мабуть, тому, мабуть, тому.

1959



Мати поета

\* \* \* \* \*

Тихий морозець. Світла зима.  
Віє й не віє — вітру нема.

Білі стежини стеляться вдаль —  
Як голубіє неба кришталь!

Начебто справжній і дивний митець  
Вивершив чудо, та й ще не кінець —

Твориться в русі у вічнім воно,  
Десь започате красою давно,

Вічною знадою миле мені —  
А сніговиця шумить вдалині...

Скоро надійде вона і сюди,  
Буде шуміти, немов без мети.

Тільки ж насправді... Як я люблю  
Шелест той, шепіт — аж не зловлю —

Він же в сніжинках тих сонце несе,  
Все, що захоплює, сонячне все —

Шепіт і щебет далеких дібров,  
Музику зладнену збратаних мов.

1959



Онука Олена  
з правнучкою  
Іринкою

\* \* \* \* \*

Мова — струн золотих перемова —  
В ній і подвиги, й слава, і труд.  
Ніжне слово, гартоване слово,  
Серцю юному піснею будь!

Прийдуть справи буденні і звичні,  
Та ніколи за далями літ  
Не погаснуть вогні романтичні —  
Вогневої поезії цвіт.

Збережи її рисочку кожну,  
По дорогах із нею іди —  
Й для зустрічних усіх подорожніх  
Будеш сам тоді піснею ти.

1959

\* \* \* \* \*

Листя липне до панелі,  
Тихі осепі сліди...  
Тиха пісенька Орелі  
Долітає і сюди.  
Там лишив я казку літа —  
Не доказана була,  
Вся у райдуги одіта,  
Вся цвіла, не одцвіла.  
Все леліє, золотіє,  
Даленіє уві млі,  
Щось сказати не насміє —  
Ще і досі на селі.  
Не улюблена, не вгодна,  
По фігурі не така,  
Тільки ж серцем благородна,  
А душею — ой яка!  
Я люблю ту казку-мрію,  
І не іншую, таку,  
Що леліє, даленіє,  
Щось сказати не насміє...

Милу, суджену, в вінку...

1959



\* \* \* \* \*

На пероні еН вокзалу  
стрілись, як в гаю...  
Змаювали, відгуляли  
юність ми свою.

Певне, там дерева й досі  
мрійно шелестять  
Про твої ліани-коси,  
очі-виноград.

І про ті рясні тумани,  
що, як сон в гаях,  
Нас вітали на світанні  
в тихих берегах.

І про ті зелені віти,  
що шептали нам:  
Будуть діти, наші діти —  
клопітно батькам.

Мов отямилась. Дорога.  
Поїзди гудуть.  
Не забулось, анітрохи —  
будь щасливим, будь.

На пероні еН вокзалу  
стрілись, як в гаю...  
Змаювали, відгуляли  
молодість свою.

## НАМ НІЧОГО ГАЯТИСЬ...

Коли сірее небо  
і хмари не сходять —  
Над полем, над лугом висять,  
І скоро походи, і скоро дороги,  
Ти хоч на часинку присядь.

Присядьмо всі разом за звичаєм давнім,  
Батьки так робили й діди,  
Коли починали щось діяти славне,  
Чи путь їм лягала в світи.

Присядьмо і ми із тобою, мій друже,  
І нам у незвідане шлях,  
І нам розставання оце не байдуже —  
Гука не байдуже он птах.

Ми рідне лишаєм, прощаємось з милим,  
А те, що нас кличе, ще треба здобуть;  
І скільки ще треба і розуму, й сили,  
Ще бурі, ще грози нас ждуть!..

І сірее небо, і хмари не сходять —  
Над полем, над лугом висять...  
Та вже у дорогу! В походи, походи!  
Нам нічого гаятись, треба рушати.

## Я НЕ ХИЛЮСЬ...

Я не хилюсь і не схилюсь,  
Хоч як ти будеш гнути,  
На біса й снилась ти комусь,  
Непрохана марудо.  
У модний вбралася кожух —  
Невже шануєш моду?  
Як підіймусь, то з тебе й дух,  
То з тебе й пір'я — годі!  
Поки ще хворого мене  
Ти з лапищ не пускаєш,  
Доки мене недуга гне,  
То ще ти силу маєш...  
Мене у ділі не чпай,  
Я не сплошав ще в ділі,  
І нитці суканій не край,  
Та ще й основа ціла!  
Й навіщо снилась ти комусь,  
Стара, суха огудо, —  
Я не хилюсь і не схилюсь,  
Хоч як ти станеш гнути...

1959

## ЛАСТІВКИ

Тоголітні, чудові мої, —  
Де вас знову побачу, зустріну?  
Чи повернете в любі краї,  
В нашу хату — стару і гостинну?  
Жду вас з далей, хороші, ой, жду!  
Вам не легко вертатися, знаю, —  
Та проте я дивлюся, дивлюсь, виглядаю,  
Вам назустріч думками іду...

Й наче знаю, що знову діжду...

50-і роки



\* \* \* \* \*

Нелюбов моя,  
чим зараджу я?  
Серцем — ні,  
словом — ні,  
правдонька твоя.

Не усе, що мав,  
я тобі віддав,  
Для другої ще  
щось носив і дбав.

Ти прости мене,  
не картай мене,  
Що було між нас,  
хай навік засне.

Хай навік засне  
і забудеться,  
Інший хай тобі  
ще полюбиться.

1959

\* \* \* \* \*

Осінь шумить... осінь шумить...  
Серце мов теж — яворове...  
Листям тріпоче, птахом летить,  
З віттям шукає розмови...  
Серце мов теж — яворове...  
Осінь шумить... осінь шумить...  
В шумах гаї та діброви...  
Важко без милого серденьку жить,  
Важко без тебе, любове...  
В шумах гаї і діброви...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Ввійти в лісок —  
яке це щастя,  
Та ще тоді, коли сніжок,  
Та ще тоді, коли удасться  
Начутись леготу пташок —  
Чи снігурів,  
чи синичок...  
Ввійти в лісок —  
яке це щастя...

1959

\* \* \* \* \*

А ліс шумить — не нашумиться,  
Понадорільський темний ліс,  
В яким, бувало, кожна птиця  
Стрічала щебетом колись...  
А ліс шумить — не нашумиться,  
А ліс — на сотні переструнь!..  
І де й не видиться, не сниться  
Іде моїх онуків юнь...

50-і роки

\* \* \* \* \*

Та поталань же ти мені,  
Судьбино бісова, лихая,  
Пересвіти ще раз вогні  
Тих незабутніх перших днів,  
Що ліхтарями загасають!

Пересвіти, пересвіти,  
Любові першої горіння,  
І без пилюльок гіркоти  
Обдай мене, мов злива, ти,  
Зніми всі смутки із сумління.

1959

## І СОНЦЕ, І ХМАРИ...

І сонце, і хмари,  
І бризки дощу,  
І грому удари —  
І чуть, і не чуть...

Це ж роки дитячі —  
Серпневі поля,  
Хтось здалеку начеб  
Співа, промовля.  
І бризки — дві краплі  
З хмаринки немов,  
Іздалеку чаплі  
Летять з-за дібров.  
Одна он зміючку  
У дзьобі несе,  
А друга, мов ключка, —  
Малят стереже.  
А тії малята  
У батьковій хаті  
І матері раді,  
І сонечку раді,  
І пробують крила —  
Яка ж бо вже й сила!

Сопілка десь грає,  
Співа за Оріллю.  
Співай, сопілчино-  
Осокорино,  
Як в полі співала  
Костівська Марина.  
... Співає і досі —  
Вона, не вона?  
І видяться коси,  
І снить далина.  
Голубина...

І сонце, і хмари,  
І бризки дощу,  
І грому удари —  
І чуть, і не чуть...

\* \* \* \* \*

Ну які про розставання  
ти придумаєш рядки —  
то шептання, то мовчання,  
листу-шелесту хвильки...

І нічого... ну, нічого,  
ані пари з милих вуст.  
... відпливає тихо човен,  
соловей співа комусь...

Сріблом бризнуло весельце.  
Може й стука чиєсь серце,  
та не чути... Лиш: — Петрусь!  
десь немов в кущах почувлось  
і замовкло в тую ж мить.

Тиша. Місяць. Все мовчить.  
Тільки ще щось сколихнулось...

Чи шептання, чи мовчання,  
чи латаття, чи хвильки...

Ну які про розставання  
ти придумаєш рядки?

1959

\* \* \* \* \*

Качки над туманом,  
виднокруг в імлі,  
Тане, тихо тане  
сонце на Сулі...  
Я іду стежками  
там, де дзвін криниць, —  
То попід дубами,  
там, де шерех птиць.  
Фантастично віти  
марять про своє...  
І над білим світом  
темінь устає.

1959



## АБРИКОСА ЦВІТЕ...

Абрикоса цвіте.  
Сипій, дальній димок...  
Тільки степ, тільки степ  
Та весінній садок —  
Голубий холодок.

Ти у думці прийшла.  
Ти як згадка, як тінь,  
Із мого ти села,  
Що за тисячу гін.

Що за тисячу гін,  
Що за тисячу літ —  
Несполоханий цвіт...  
Ти у думці прийшла.

1960

## КРАЙ ГОРИ

Край гори одним одна  
День і ніч шумить сосна.

Втихни, сосонко, засни,  
Хай тобі присняться сні.

Хай тобі присняться сні,  
Що ти в шумах знов із ним.

З ним, із ним, із ним, із ним —  
В шумах ранньої весни.

Може, шум той і мені  
Щось навіє уві сні,

Може, в синій далині  
Жде нас зустріч повесні.

Хто повідає?

Хто зна?

... День і ніч шумить сосна.

1960

## РАЙДУГА

Пишнотою грає  
Серденько моє —  
Барви добирає,  
Кольори дає.  
Райдуга з Підсмужжя  
Косу виклепа —  
То ледь-ледь, то дужо  
З далей проступа.  
Пішки б під такою  
У світи піти б,  
Стежкою крутою  
До життя мети.  
І з такою б в далі  
Літаком летить,  
В дугах аномалій  
Скарбища розкрить.  
Й своє серце власне  
В щирості віддать —  
Ті ж серця не гаснуть,  
Що палають в лад.  
Хай по виднокругу  
Розстилає цвіт  
І в орбітах-дугах  
Всім, що є, горить.  
Хай по виднокругу  
Над усім пала —  
З другом і за друга  
На ясні діла!

1960

## І ТИ ЗГАДАВ...

І ти згадав красу її —  
Пориви юності своєї...  
І рейок дзвін, і солов'ї,  
І знов бої, і знов бої  
Із станом білої Вандеї.

Мистецтва чистого шукать  
Тоді тобі не довелося —  
Революційних днів плакат  
Вбирав і піт, і кров, і сльози,

І кликав мовою вогню  
На смертні, відчайдушні битви.  
Не ресторанних блюд меню,  
Не хорів зладжених молитви,

Не спокій виточених брам  
Над холодками супокою,  
А меч і присуд ворогам  
У безнастанному двобої!

І грозовитої пори  
Зелені хвилі-блискавиці.  
Такими йшли, такі були —  
Вогні світилися в смаглих лицях...

І ти згадав красу її,  
Подруги юності своєї,  
І рейок дзвін, і солов'ї,  
І знов бої, і знов бої  
За світле небо над землею.

## ПОМЕРЕЖАНЕ ЗІРКАМИ...

Помережане зірками  
сине небо України,  
Як за давніми роками  
осіянне, світле нині.  
Я тебе люблю за лист той,  
що шумує, що тріпоче...  
І такий солодкий змістом  
шум той, легіт серед ночі.  
Я тебе люблю й за хмари,  
що розійдуться хмарками  
Та й гуляють, то у парі,  
то за руки, й вервечками...  
І все ходять, ходять, ходять,  
щось виношують кохаче,  
Як той вітер, колобродять,  
від любові п'яні, п'яні.  
Так і нічка в щасті пройде,  
і на сході день задниться —  
Мов десь хлопець йде з походу  
й просить в дівчини напитися.  
А ота йому відерце:  
— Пий, юначе, пий  
крижану...—  
Б'ється серце, стука серце,  
лиш юнак з-під чуба гляне,  
І од погляду й кохання  
день і нічка розійшлися...  
Гаснуть зіроньки останні,  
а я ще й не надивився...  
Помережане зірками  
сине небо України,  
Як за давніми роками  
осіянне, любе й нині.

## ПЕРЕМОВИ ГРОМІВ...

Перемови громів.  
    Переблиск блискавиць.  
Гул ночей, гомін днів.  
    Карі очі криниць.

Як любив я той край,  
    як світив він мені  
В солов'їний розмай,  
    в темні ночі війни!

Й хоч якими були  
    смертні дні і часи,  
Та лунали з долин  
    гromовиць голоси.

Їх дніпровський розлив —  
    мого серця печаль,  
І той спів, той мотив,  
    що десь линув у даль.

Віддалявсь, віддалявсь,  
    йшов кудись, віддалявсь...  
А я падав, вслухавсь...  
    умирав, а вслухавсь...

... Коли б пісня твоя  
    не жила в тих краях,  
Не повірив би я  
    і у спів солов'я.

Коли б слово твоє  
    не звучало, як є,  
То нащо ті й літа,  
    що зозуля кує.

І ніколи б я з трав  
    в тім краю не устав,  
І ніколи б отам  
    не сказали б уста:

Перемови громів.  
    Переблиск блискавиць.  
Гул ночей, гомін днів.  
    Карі очі криниць.

## ТА НЕМА ДЕ ЛУЧЧЕ, ЯК НА ПОЛОНИНІ...

Весняного ранку, золотого ранку  
Сходила з погір'я дівчина-чабанка.  
Брала овечата та й на рученята,  
На горбах спиняла чорні оченята.  
Йдіть, пасіться, вівці, по траві-долівці,  
Кружать та ворожать в синім небі кібці.  
Йдіть, пасіться, вівці, по траві-мураві,  
Я вас не покину ні пізно, ні рано.  
Будуть нам котиться овечки, ягниці,  
На добро, на щастя отара плодиться.  
Пожену отару до гаю в кошару,  
Пожену на тирло в холодок під хмару.  
Гей, на полонині ходять тіні сині,  
Та нема де лучче, як на полонині.

1960

\* \* \* \* \*

О квіти, квіти прилісні,  
Червоні, сині, жовті квіти...  
Дружив я з вами повесні —  
Ви завели мене у літо.  
В таку всевладну гущину,  
Природи дивне лоно,  
Що вже й не згадую весну,  
Бо весь я ващ, до дна в полоні  
Нових турбот і хвилювань  
Нового непокою,  
Дерзань, захоплень і шукань,  
Наснаги молоді.  
Ви завели мене в полон —  
Не треба ж повороту!  
Гори, дозрілості вогонь,  
Бери всього в роботу.  
Веди на звершення нові,  
На спільні досягання,  
Щоб ні осінній вітровій,  
Ні смутки розставання  
Не відчахнули гілки, ні!  
Щоб літо в ній шуміло,  
Щоб дні наснаги, творчі дні  
По далині гриміли.

1960

## НА РОЗМЕЖЖІ ДОРІГ...

На розмежжі доріг  
Чорний дуб не шумить,  
Вітер спить в ковилах,  
І навколо все спить.  
Там солдат, там лежить —  
Мов легенда — солдат,  
Над ним сонце горить,  
Неба зорі горять.  
Що не рік, навесні  
Туди люди ідуть,  
І дівчата квітки  
На могилу кладуть.  
І приходять одна  
Серед подруг сумна —  
Їй пісні не пісні  
І весна не весна.  
Там лежить той, що в май  
Їй нав'яв — кохай!  
І сказав, як опік:  
Куля вб'є — ізгадай.  
Там лежить той, що вів  
За собою загін,  
Що від нього тікав  
Німчура не один.  
Там навіки герой  
Собі місце обрав  
І навіки поліг  
В долину серед трав.  
... Що не рік, навесні  
Туди люди ідуть,  
І дівчата квітки  
На могилу кладуть.  
І приходять одна  
Серед подруг сумна —  
Їй пісні не пісні  
І весна не весна.

## МАЛЬВА

Мальва перед хатою  
чари налива,  
Хто ж у хаті пташкою,  
хто, скажіть, співа?

Кожна квітка зіркою  
з гільця процвіта,  
Та чи пташка вилетить,  
гостя привіта?

Гість чека, хвилюється,  
на воротах жде,  
А співачка гається,  
ну, ніяк не йде...

Мальва наливається,  
мальва аж горить.  
Вийди, вийди, дівчино,  
догорає цвіт.

1960

\* \* \* \* \*

Дороги, першії дороги  
У світ,  
на люди,  
край землі, —  
Ви не потьмарились нітрохи!  
І синь долин,  
і гір відроги,  
Ви милі й любі звіддалі.  
... А скільки раз збивав я ноги,  
А скільки бурі рвали злі  
Й зринали привиди в імлі!..

Дороги, першії дороги —  
У світ,  
на люди,  
край землі...

1960



## ЩЕ ПАДАВ СНІГ...

“... А вже весна,  
а вже красна...”

Народна пісня

Ще падав сніг,  
а вже весна десь хитро  
Усміхнена з-за лісу йшла,  
Уже цілована десь там  
південним вітром,  
Всі зваби й радощі свої несла.  
І, як було це їй  
уже не вперше,  
Всіх полонила й тут,  
усіх...  
Всі юні сподівання перевершив  
Її прозорий і закличний сміх.  
Під снігом прокидалися любистки,  
І дзвоники дзвеніли із-під стріх.  
І небо — мов краса  
узорів петриківських...  
А ще була зима...  
Ще падав сніг...

1961



О. Юценко, П. Усенко  
в Ніжинському  
педінституті  
ім. Гоголя.  
Вересень 1958 р.

\* \* \* \* \*

Не кажи мені, серце, нічого  
І в тривогах сумних не боли, —  
Хай лягає щаслива дорога,  
Хай надії зринають з імлі —  
Все новіші, й новіші, й повніші,  
Як та хвиля за хвилею, — йдуть,  
І долю хай кличуть,  
і серце хай тішать,  
І щастя й надії несуть...

1960

\* \* \* \* \*

З-під ясеня, з-під кореня  
Джерела б'ють остужені,  
Іди сюди, наморений,  
Спинись отут, натруджений,

Напийсь води керничної —  
І знов де сила зродиться,  
І серце присолодиться,  
Й душа захороводиться.

Напийсь води керничної —  
І заспівай розлогої,  
І звичної, і вічної  
Над вічною дорогою...

1961

*Зустріч з прикордонниками.  
Волгоград*



\* \* \* \* \*

Одлистується листами...  
Перемучиться ночами...  
Та й затихне.

За далекими літами  
Чи згадається хоч снами  
Оте їхне?

Як удвох було ходили,  
Як любились, говорили  
В тихі пори.

Зорі любі, очі милі,  
І дніпрові гори-хвилі,  
Сині гори.

Як шепталось — гаю-гаю...  
І пливли, мов по Дунаю,  
В невідоме.

Як питалося — кохаєш?  
А вчувалося — не знаю...  
Сон, потома.

Гай, перейдено десь кладку,  
Й тільки згадка, тільки згадка  
Душу точить,

Що не спряла нитки прядка,  
І розбили грози гатку  
Серед ночі.

За далекими літами  
Чи згадається хоч снами  
Оте їхне?

Одлистуються листами,  
Перемучаться ночами...  
Та й затихнуть?



## НЕ ШКОДУЙ

Ні, не шкодуй теплого, доброго слова,  
Будь щиросердним, юначе, на нього,  
будь!

Хай, може, й лишок буде в тій ласці,  
Та не погине той лишок — придасться,  
хай.

Може, тим лишком якраз і внадіш —  
Ти комусь смутків частину розвієш,  
ти.

1961

## З ПУЧКОМ КОНВАЛІЇ...

З пучком конвалії самотнє  
Стояло в білому дівча,  
Як павутиннячко, тендітнє,  
Та ще й, бач, слізки у очах.

І думав я, з якого лиха  
Красу столочують жалі...  
Я все б віддав, щоб тільки втіха  
Далася в ручки ці малі.

Я все б віддав, щоб сміх і радість  
Були для юності завжди.  
Щоб вічна юності принадність  
Жалів не знала і біди.

1961

## РОЗМОВА З СЕРЦЕМ

Я не знаю, що там в тебе —  
Компенсація, декомпенсація...  
А мені робити треба,  
Спочивать немає рації.  
.....

Втома, серце, річ звичайная,  
Ми без неї не обійдемося,  
Ми без неї заскучаємо,  
Личить чесно їй навідатися

До людини працьовитої,  
Веручкої, на все гожої,  
Змалку в труднощах сповитої,  
Що й під гору суне з ношею,

Що живе в труді захватному,  
Добрим наміром настроєна, —  
Не вгинаться ж в ділі ратному  
І не скніти ж в заспокоєнні!

Хай там нудять собі фендрики,  
Обумовлення вигадують,  
А ми будьмо, серце, щедрими,  
Лиш такими, що світ радують.

Будьмо, серце, щиросердними —  
Справ хороших не обміряти!  
І хай жменею, та зернами ж,  
Тільки добре будем сіяти.  
.....

І до біса, певне, вернеться  
Вся ота декомпенсація. —  
Ні, ще жить з тобою, серце, нам,  
Спочивать немає рації.

## ГРОЗА ВЛІТКУ

Над гречками, над річками  
Рвалась, билась блискавками,  
Рвалась, билася об камінь,  
Припадала,  
Обнімала  
Всі шляхи, як є,  
Руками,  
Та шалено піднімалась  
Знову вгору,  
Знову вгору,  
Розчахнулась,  
Розридалась  
У найтяжчу сквиру-пору...

1961

\* \* \* \* \*

По-осінньому, певне, востаннє  
Журавлиний десь губиться крик,  
Замітає лушпиння каштанів  
Золотою мітлою двірник.  
І мете, і мете... Тротуари  
Вже не тими здаються мені,  
І проходять задумані пари —  
Ні, не так, як ото повесні.  
Щось якоюсь невидною ниттю  
Повело холодочки і тінь,  
Наші, мабуть, уже многоліття  
Вичахають від знад, і болінь, і хотінь...  
Може, все це для згадки й негоже  
І за краще було б нам — мовчать,  
Але ж душі щось наші тривожить  
І печаллю щось стало в очах.  
По-осінньому, певне, востаннє  
Журавлиний десь губиться крик,  
Замітає лушпиння каштанів  
Золотою мітлою двірник.

1961

\* \* \* \* \*

Війна, війна...

Криваві рани

І міст, і сіл вогнем горять...

І чорно-димним ураганом

Шумують обрії, гримлять...

Життя толочиться страхіттям,

Що ходить-бродить з краю в край,

В огні горить зелене віття,

Любов і мрії гинуть миттю,

І чорний ворон криче: кр-р-ра...

Війна, війна...

Червоні крила...

Снарядів смертні пазурі.

І за могилою могила...

І за могилою могила...

І безліч круків угорі...

І все неначе остовпіло,

Заклякла в стумі далина...

З-за згарищ сонце вирина...

І за могилою могила,

І за могилою могила...

Війна...

60-і роки

\* \* \* \* \*

Ждала з битов молодиця

Свого мужа-чорнобривця.

Виглядала його зрання,

Цілий день і до смеркання,

Доки сонечко не ляже,

Цілу нічку — до світання...

Що то — серця сподівання! —

Не питайте — не розкаже...

Ждала літо, ждала осінь,

Ждала зими, ждала весни...

Мо', вернётся,

Мо', воскресне?..

... Не вертається і досі...

60-і роки



\* \* \* \* \*

*“Как много девушек хороших...”*

З пісні

Я на Кубані був у сорок другім,  
Коли прорвались німці на Дону  
І полились рудавим диким морем  
На Сталінград і на Кавказ...

Тоді,

В дні відступу, о, стільки вас, хороших,  
Дівчат, жінок побачить довелось...

О, як болить і досі моє серце,  
Що не зумів я захистити вас,  
Що не здолав я вас оборонити  
Від ворога... У Сталінграді вже  
Мені розповідали: в Краснодарі  
Везли дівчат до рову. В душогубці.  
Й шофер — падлюка, зрадник — вів  
машину

І так собі наспівував під ніс:

“Как много девушек хороших...”

Досі

Не можу чути пісню цю... І нині  
Ввижаються мені оті дівчата,  
Жінки і діти в душогубці тій,  
Останні крики їхні, смертні муки  
І чорний рів...

Ні, пісня ця не винна,  
Ні в чім не винна пісня...

Тільки в мене

Волосся й досі дибки устає,  
Як чую пісню про дівчат хороших  
Та про ласкаві їхні імена...

\* \* \* \* \*

Осінній день нечутно йде на спад...  
Над обрій — смуги малинові...  
На спад, на тихий листопад,  
На вогнища кленові —  
Іду, іду...  
Я сам...

Іду — кудись...  
Молодика тонюня прорість...  
В душі — така далека вись...  
В душі — така прозорість...

60-і роки

\* \* \* \* \*

... А ти шумиш, а ти шумиш,  
Моя зелена тополе, —  
Мов чую я свій давній вірш,  
Повитий радістю і болем.  
Колись, у ранки голубі,  
Я прошептав його тобі,  
І я не знав, що ти почула  
І не забула, не забула...  
І давній спогад підступив  
Під саме серце в мить печальну...  
І пісню слухають степи  
В своїм застиглому мовчанні...

60-і роки

\* \* \* \* \*

... Ну, як мені забути ту ходу  
Серед квіток і барв ясного літа?  
Вітало сонце пару молоду,  
Вінками вбрану, радістю повиту.

Веселка з Ворскли воду ще пила,  
Ще грім догрімував, задумливий,  
далекий...

А ти мене під райдуги вела,  
Де цокотіли радісно лелеки...

1962

\* \* \* \* \*

Літує серпень,  
сонце любить,  
Айстри палають,  
серце квітує.  
Милому — щастя,  
радісті — милій...  
В серці хлюпочуть  
вічності хвилі...  
Ти пам'ятаєш —  
луки і плавні?..  
Зустрічі давні,  
стрічі прадавні?..  
Ти пам'ятаєш  
квітчане поле,  
Серпень гарячий  
сяяв довкола?  
Билося радістю  
серце гаряче...  
Ти шепотіла  
пісню неначе:  
“Літує серпень,  
сонце любить,  
Айстри палають,  
серце квітує...”

1962

## О РАНКИ ВЕРЕСНЯ ЧУДЕСНІ...

О ранки вересня чудесні,  
Прозоро-світла голубінь...  
Коли б не ті далекі весни  
І не полон жадань, хотінь,

Я не бажав би більш нічого,  
Я в тиші б вашій зупинивсь  
І тільки б з вашого порога  
На все, що в світі є, дививсь.

Але ж не можу іншим бути!  
І серед ваших гожих чар  
Все порива мене на люди —  
Я хочу бути, всюди бути,  
Кудись іти, чогось набути,  
І пити мед і сльози хмар.

І все оте, що давні весни  
В дорогу винесли мені,  
І все оте, що милі весни  
Вплели замріяно в пісні,  
І все оте...

О ранки вересня чудесні.

1962

\* \* \* \* \*

В ясен-в́есен передб́ерезень  
Ти нікуди не ходи —  
Ми зустрінемо у б́ерезі  
Шум прибулої води.

Хай обніме, хай огорне нас  
Той поранній гомін-шум,  
І глибини будуть чорними,  
І прозорим — світлий сум...

60-і роки

## СМЕРЕЧИНА

Доручили смеречині  
заспівати пісню.  
Заспівала. Ходить пісня,  
райдугою висне.

Доручили смеречині  
казку розказати.  
Розказала. Диво казка —  
й не переказати.

Доручили смеречині  
хлопця полюбити. —  
Отакого, люди добрі,  
не було ще в світі.

Але сталось. Легеника  
любила, кохала.  
Згорювала над личеньком  
та й сохнути стала.

1962

\* \* \* \* \*

Де побував, там і наслухавсь,  
Начувсь пісень, думок і справ...  
І наче справді — повні вуха  
І повне серце їх набрав.

Іду з цебром, що та доярка,  
В обідній час серед отав, —  
І та колишня, давня хмарка  
Мене ще здалеку віта.

Усе подіями, надіями  
Ущерть наповнило мене...  
І йду врочисто, не розвіяно,  
Захоплений прийдешнім днем...

60-і роки

\* \* \* \* \*

Неначе птиця летить-вогніться,  
 Неначе мила під ранок сниться,  
 Неначе хвиля порану котить,  
 Плисти далеко тебе охотить...  
 І все довкола співа неначе...  
 Одна лиц тільки пташина плаче.  
 Її я чую і рано й пізно —  
 І разом з нею сумує пісня.  
 Маленька пташка, найменша, може...  
 Ніхто їй в горі не допоможе...

60-і роки

\* \* \* \* \*

Весна... Пахуща фронтова весна!  
 Ще не цвіли сади, ще лиш травичка  
 Пробылася зелена...  
 Він сидів  
 На сволокові, зірваному з хати,  
 Й писав листа додому... Олівцем...  
 А зайчик сонця грався на обличчі —  
 Це під ногами хлюпалась калюжа.  
 Він умочав у неї олівця  
 Чорнильного — й виводив букви: “Мила,  
 Моя кохана, ось тобі привіт!  
 Вітаю із весною... Бач, живий я...”  
 ... І де вона взялася, вража куля?  
 Таке було затишшя, так світило  
 Ласкаве сонце!

Де вона взялась?!

І він упав у сонце, що блищало  
 В калюжці срібній...

Потім я ішов —

І бачив, що вона уже червона,  
 А в ній — листок і сині букви: “Мила,  
 Моя кохана, ось тобі привіт!  
 Вітаю із весною... Бач, живий я...”

60-і роки

\* \* \* \* \*

Які були в Верхньодніпровську весни!  
Таж ми всі дні сиділи у човнах,  
І все, немов Венеція, було,  
Човни по вулицях пливли, немов гондоли,  
А наоколя буйно підіймались  
Ліси, вже зеленаві, та гаї,  
Сади цвіли і в воду осипались,  
І хвилі пелюстками ряботіли,  
І буйна жовто-зеленава кашка  
На береги й на воду опадала.  
Весна ішла так буйно і прекрасно,  
Що ми їй всі спустошення прощали,  
Які нам повинь завдавала... Диво —  
Води і неба, сонця і весни!  
... А потім — по воді — приходив травень,  
І починались наддніпровські грози!  
Хіба що Гоголь чи Тарас Шевченко  
Здолали б наші грози описать!  
Що то були за грози. Блискавиці!  
Громи! Озони!.. Мовби хтось Дніпро  
Підняв на небо, там перевернув  
І вихлюпнув на світ!..

Я злив таких,  
Таких громів і блискавиць подібних  
Більш не стрічав ніде... Хіба що раптом  
У сні тобі привидиться таке —  
І ти прокинешся — і так жалкуєш,  
Що знову не побув й тій грозі...

\* \* \* \* \*

У кватирку влетіла пушинка  
Осики травневої,  
Та й упала на стіл, на папір...  
— Десь ти мала прорости;  
А тепер ти і проростеш  
У моєму вірші.

Бачиш, закрила собою  
Ти слова поета —  
Живи у вірші замість слова —  
Довго-довго живи!

Тебе не спиляють на дрова,  
Буря тебе не зломить,  
Червоточина тебе не з'їсть;  
На зрізі твого кружала  
Визначати роки не будуть...  
Живи моїм довголіттям,  
Рости!

60-і роки



На вечорі, присвяченому 95-річчю від дня народження П. Усенка. Ганна Чубач



## ЛІТА

Летять вірли та соколи,  
Без вороття летять —  
Над долами, потоками,  
Над горами високими,  
Під хмарами ячать...

Вернітєся, вернітєся,  
Соколики, вірли!  
Не битися — миритися  
Літа мої прийшли!

... Не чують, не вертаються —  
За обрієм імла...  
Лиш юність усміхається,  
Прощається, прощається  
З-під сизого крила...

60-і роки



На вечорі, присвяченому 95-річчю від дня народження П. Усенка. Леонід Вишеславський

\* \* \* \* \*

Чи знаєте ви, як перед весіллям  
Місили в наших селах коровай?  
Його місити — це почесне право,  
Й не кожній жінці доручали це.  
Місити право мала тільки та,  
Яка не розлучалася із мужем,  
Чи не була вдовою; у якої  
Померлої дитини не було,  
Яка була весела і здорова,  
Співуча, і красива, і щаслива,  
Щоб її щастя, пісня і краса  
Здоров'я, і веселість, і плодючість  
Передались родині молодій...  
Хазяйка лиш опару учиняла,  
А інші всі несли на коровай:  
Та — борошно, та — яйця, третя — масло,  
Четверта — молоко... Ще й п'ята, й шоста  
Несли своє — і все в одну діжу...  
Здавалося: ну, що із того вийде?  
А бач — виходило! Одна місила,  
А інші всі співали. Без перерви,  
Весь час співали, доки коровай  
Місився... Так — година, ще — година,  
І ще, і ще... під пісню — і кінця,  
Здавалось, не було пісням веселим...  
... І що то був тоді за коровай!  
Це був не коровай, а чисте диво...  
У ньому мов змісились пісня, й жарт,  
І мрія про любов та вічне щастя,  
І односельців дружба, й чистота  
Душі, і тіла, й помислів, і праці...  
Йй-богу ж, та ніякий хлібзавод,  
Ніяка кібернетика сучасна  
Не здатні отаке створити диво,  
Як давній наддніпрянський коровай,  
Який творили з мрією та співом...

\* \* \* \* \*

Ми випадково стрілися тоді.  
Я вулицею йшов. І раптом бачу —  
Ти! Я тебе за руку взяв, затримав —  
І почалась розмова... А тим часом  
Став дощик накрапати — ледве-ледь.  
Ми стали під каштаном. Я дивився  
В твоє лице відкрите й дивні очі,  
Що тайну зберігали... Вже йшов,  
Довкола біг, мов діти кришталеві, —  
Прозоро-білий і сріблястий дощ!  
А ми удвох стояли й розмовляли  
І жадібно дивилися ув очі,  
Я — у твої, а ти — в мої... Гроза  
Забралася у місто, замінивши  
Собою гуркіт вулиць, шум людей;  
Вона одна владарювала в місті,  
І ми, мов у палаці кришталевім,  
Дивилися ув очі й говорили...  
І так хотілось нам удвох тоді  
Сказати одне одному: кохаю!  
Чому ж життя так склалося, що ми  
Сказати слово це не маєм права?!  
.....

Ой, як давно було це! Літ під сорок  
Минуло із тих пір... А як гроза  
Мене застане якось серед міста,  
Я під каштан стаю... І жду... Ах, юні  
Мої літа далекі!.. Б'є гроза,  
А я між блискавок, громів і шуму  
Все чую непромовлене: "Люблю!"

60-і роки

\* \* \* \* \*

На сяйних плесах,  
на білих косах  
Ходять лелеки біля Дніпра...  
Ти мені мовиш,  
ти мене просиш:  
Ходімо, серце, в незнаний край.  
А я вагаюсь,  
а я не знаю:  
Що ж то чекає — своє, чуже?!  
А серце кличе,  
а серце грає  
І кінь-товариш ірже-ірже...  
Помчімо, друже,  
під орлій клекіт,  
Між дальні зорі, де іскор гра...  
Та бачить буду в світах далеких:  
Стоять лелеки біля Дніпра...

1966

\* \* \* \* \*

Не кажи своєму серцю: годі!  
Не спиняй на гілці солов'я —  
У вечірнім синім небозводі  
Запалає зіронька твоя.  
Запалає, дужо розгориться,  
Зачарує полум'ям ясним...  
Ми з тобою будемо дивиться —  
І тоді привидиться-насниться,  
Що зробився кожен молодим,  
Що на світі старості немає,  
Що довкола — тільки цвіт і цвіт.

Ми згасаєм — зірка не згасає,  
Ми старієм, — не старіє світ.

60-і роки

\* \* \* \* \*

В години небувалих потрясінь,  
Коли тобі здавалось — світ весь білий  
Заступлено, зачорнено навек, —  
Розрадою, підтримкою, зорею  
Була вона... Сестра! Дружина! Мати!  
Кохана! Хто — Вона? Вона була  
Перед очима кожного солдата...  
... Мені розповідав один із тих,  
Хто трапив ув оточення німецьке  
У сорок першим році... Він ішов  
Сплюндрованим Поділлям. Був наказ,  
Наказ фашистської комендатури:  
Нікого не пускати на ночівлю —  
Інакше — розстріл... Він ішов і йшов,  
Знесилений, голодний та обмерзлий  
(Вже грудень був)... Біля якоїсь хати  
Побачив пень, і сів на нього він,  
І задрімав... Над світом падав сніг.  
І нескінченна чорна ніч дрімала...  
І затишно, і тепло йому стало.  
І бачить він: до нього ненька йде,  
Схиляється над ним і шепче: “Сину!  
Иди! Не спи! В тепло, у хату йди...”  
І він прокинувся. І побачив раптом:  
Як нахилилась жінка незнайома  
Над ним, оці шепочучи слова...  
Він ледь підвівся і пішов за нею  
У темну хату... Вперш за кілька тижнів  
Він ліг у теплу постіль. І заплакав,  
Немов розмерзлись всі заляклі сльози...  
“Поплач, солдате! — так сказала жінка. —  
Оце ж я спала — і мені приснилось:  
Мій син іде через зав'югу й ніч —  
Він теж солдат у мене... Я проснулась —  
І до вікна. І бачу: ти сидиш...”  
... О мати, мати... У страшну годину,  
Коли уже здавалось — білий світ  
Заступлено, зачорнено навекі —  
Розрадою, підтримкою, зорею,  
Богинею була ти нам... Була — ти...  
І вічно будеш... Мій уклін прийми,  
Уклін доземний від усіх солдатів,  
Що рятували світ наш од чуми...

\* \* \* \* \*

Алея... Осінь... Чиста, золота...  
І пара йде — стареньких-престареньких.  
Ідуть під руки, мовчки розмовляють,  
Ідуть потроху... Нікуди спішить.  
Я вслід дививсь — ішли вони все далі,  
Він і вона — у зблисках золотих,  
І от вони в одну злилися крапку,  
А далі крапка ця у далині  
Й розтанула... А я стояв і думав...  
Алея... Осінь... Чиста, золота...  
І люди йшли — з життям таким великим...  
Проїшли — й нема... Злотавий листопад...

1974

\* \* \* \* \*

Весна.  
Бринить натягнута струна,  
Із синіх далей вирина...  
Ізнов вервечка журавлина  
У наші душі співом лине —  
Весна...

1975

\* \* \* \* \*

Окрайці райдуги в Дніпрі,  
Окрайці райдуги в Орелі.  
Останній червень на порі  
Мені дорогу ревно стеле.

Чи поспішать — не поспішать,  
Ні, не од мене це залежить,  
Схиляє голову мій сад,  
А мудрий птах он з дуба стежить.

Я з ним уже презирнувсь,  
Ми розуміємо обое,  
В яку дорогу перевзувсь,  
Куди несуть солдата з бою.

1975

\* \* \* \* \*

Моя осико, моя висока,  
Пила ти, брала Орілі соки,  
Її джерела, криниці темні  
Ти знала краще завжди за мене...

У ці печальні, у ці хвилини  
Твій шелест кличе у ті долини.  
В твоєму шумі — моє дитинство,  
Далека юність, як вічна пісня...

Твій шум, твій шелест — в мені довіку,  
Моя висока, моя осико...

16 липня 1975 року

\* \* \* \* \*

Не корю, не нарікаю,  
Прикрих слів не говорю,  
Тільки серце своє краю,  
Вже почувши дальнє “кру...”  
В ніч і дощ... І в ніч, і в дощ  
Рух підземних чую товщ...  
Дощ минає... За вікном  
Бачу — місяць капле сном.  
Капле, капле... мо', й засну...  
Мо', зустріну ще весну,  
Ту, що серце вшелестить, —  
Жить! —  
Що метеликом летить, —  
Жить! —  
Що любов'ю охмелить, —  
Жить! —  
Що все винесе на світ,  
Всі джерела крізь граніт,  
З глибу пити, пити, пить!  
Жить!

1975





\* \* \* \* \*

Хмари мої, хмари,  
хмари-світозари,  
Не спішіть од мене,  
бачите — я марю.  
Хочу все обняти,  
серце обігріти,  
Чую поклик м'яти,  
чую поклик вітру.  
Далі барвінкові  
у літах не тануть...  
Чую — коні, коні,  
крешуть копитами...  
Ось ми з ними гримнем —  
ввись летім, Ікари!  
А у коней гриви —  
хмари мої, хмари!  
Простір — за плечами...  
А у серці сили!..  
... Що ж ви в даль помчали  
а мене лишили?!

1975

*Учасники вечора, присвяченого 95-річчю  
від дня народження Павла Усенка*





Борис Олійник. З Україною під лівим крилом... — 5

### Розділ 1

- Ідуть — 8  
 Весняне — 9  
 Осінь моя — 10  
 Стінгазета — 11  
     Юхим Добрушим. Спогади — 12  
 “Мою душу з шостої борозни...” — 13  
 Хлопчик стежив за аеропланом — 14  
     Михайло Дерезус. Спогади — 14  
 Заспів — 16  
 “Навкруги сон-луги...” — 17  
 Лист — 18  
 Романтика часу — 19  
 Зі щоденника — 20  
 Пісня — 22  
 “Па не забудь лиши мені левкої...” — 23  
 Вечірній малюнок — 23  
 Перший стрибок — 24  
 “Ой ти, вітре-полувітре...” — 24  
 Коло незнайдених могил — 25  
 “З рікою в березі берези...” — 26  
 “Лист... Сувої...” — 26  
 “Ти зайдеш до мене і скажеш...” — 27  
 “Переспіли стиглі грона...” — 28  
     Анатолій Крашаниця. Спогади — 28  
 “Спокій — підґрунтя труда...” — 29  
 “Уже війни кривава тівь...” — 30  
     Грета Усемко. Спогади — 30  
 Що мені треба?... — 31  
 Села і хутори (Уривки з роману “Повіт” — 32

### Розділ 2

- “Не занімів Дніпро, о ні!” — 44  
     Із щоденникових записів. Записник перший — 44  
 “Ти згадай мене в ті дні...” — 45  
 “Печальні дні, сумні години...” — 46  
 “Ти скажеш слово — і світ летить...” — 47  
 Попіл — 48  
 Це ти, Україно! — 50  
     Записник другий — 50  
 Прощання — 52  
 В неволю — 54  
 Напровесні — 55  
 Матері — 56  
     Записник третій — 56  
 На сході сонця — 57  
 Другові на полі — 58  
 “Україна-земля...” — 60  
 “Неба гожі шати...” — 61  
 “Картино-вишня...” — 62  
     Записник четвертий — 62  
 “Вечір вечоріс...” — 64  
 Недавній спогад — 65  
 “Стільки образів печальних...” — 66  
     Записник п'ятий — 66

- Слова, рядки, нотатки — 68  
 З польового блокнота — 70  
 “Не буде мене ні сумного, ні злого...” — 72  
 “І жоржини, і розжі, і кров...” — 72  
 Чи загину, чи вернуся — 74  
 Мальви — 76  
     Записник шостий — 76  
 “Красить мак долину...” — 78  
 До музи — 79  
 “Не кидають мислі...” -- 80  
 Думи між боями — 81  
 Шпитальній Афродіті — 82  
 Тобі — 83  
 Могила — 84  
 Після перемоги -- 86

## Розділ 3

- Зозуля — 88  
 Перед весною — 89  
 Вечір — 89  
 Васильки — 90  
     Ярослав Гримайло. Спогади — 90  
 Листок — 91  
 Давно... — 92  
 “Дінець Донеччини моєї...” — 93  
 “Жито над убитим...” — 94  
 “Слова кривавих днів солдата...” — 95  
 “Люблю я пору золоту...” — 96  
 “Так, я не жду ні тиші, ні спокою...” — 97  
 “Роки, життя мого дати...” — 97  
 “Бувало, співалося — аж в небо луна!...” -- 98  
 Напровесні — 99  
     Сергій Григор'єв. Спогади — 99  
 “Хотів би я, щоб ти жила...” — 100  
 “Пливають хмарки під небом синім...” — 101  
 “Позолочений обідок...” — 102  
 “Я доживу ще до віків незнаних...” — 102  
 Мати — 103  
 “Идуть хмарки у зелену долину...” — 104  
 “Пригадай, кохана...” — 104  
 “Розквіттам спінені сади...” — 105  
 Коли б... — 105  
 “Кінчається цей рік...” -- 106  
 Не ремесло мені війна — 107  
 Зима — 108  
 “День погас... І згасла квітка...” — 108  
 “— Добрий ранок! — чути з долу...” — 109  
 “Туча в тучу б'є грозою...” -- 110  
 Моя весна — 111  
 Про майстра синові — 112  
 “Цвіт — моя долино...” -- 113  
 Колискова — 114  
 “Дня зимнього мало...” — 114  
 Поети — 115  
 “Серцем із лісу несуч...” — 115  
 “Спогади і мрії...” — 115

- Де Оріль з Берестовою... — 116  
Поет — 117  
Автобіографічне — 118  
Сосна — 120  
Миколі Шпаку — 121  
Хмарка — 121  
“Теплим-теплим повіває вітром...” — 121  
“То спалахну, то знов притухну...” — 122  
“Київ. Ніч. Долини й гори...” — 123  
“Печаль у серці навісна...” — 123  
Серпень — 124  
Микола — 125  
Іван Глуценко. Спогади — 125  
“В години атаки...” — 126  
Біля Скадовська — 127  
“Ти ж шуміло, море...” — 127  
“Не хмарам чорним і зловісним...” — 128  
Біля могили воїна — 129  
“У маю, коли розквітнуть...” — 130  
“Коли акація цвіла...” — 131  
“І вже тоді, коли відмовиш...” — 132  
“В дорозі ще мазко...” — 133  
“Весня! Первоцвіти...” — 133  
“Хмари встали над горбом...” — 134  
“А природа есть природа!” — 134  
“Гори, хмари, море...” — 135  
“Сумщино моя зелена...” — 135  
“О, коли б знову на Оріль...” — 136  
“Прийшли жнива...” — 137  
“Так буває в юності, буває...” — 137  
“Осінь вчора, і сьогодні осінь...” — 138  
“А серце мук не перемиря...” — 139  
“Як запахло чебрецями...” — 139  
“Два мідні гудзики в траві...” — 140  
“Пісню моя, мати...” — 140  
Вишивала по канві... — 141  
“... Таких садів я не стрічав ще, ні!” — 141  
Муляр — 142  
“Прагнень юності щоденних...” — 142  
“Не туманься, тумане...” — 143  
“Візьми, як майстер, оброби...” — 144  
“Почали шуміти бурі...” — 144  
“Закучерявилися діброви...” — 145  
“Я люблю зими зав’юги...” — 146  
“Випав сніг, випав сніг...” — 147  
“П’ятнадцять літ і вишень цвіт...” — 148  
Я надиханий тобою — 149  
Труд і пісня — 150  
“Збанок смутку...” — 151  
“Я все зібрав би...” — 152  
“Я вас ще не бачив...” — 153  
“Сонце з виру молодого...” — 154  
Григорій Полянкер. Спогади — 154  
Солов’ю моїх дібров — 155  
“З різнограв’я чудового...” — 156  
“Яблуні чорне і голе галузя...” — 158

- Літне — 158  
“Стану коло хати...” — 159  
“В синій оболоні...” — 159  
Не віддали мене... — 160  
“Розквітла квітка-непримітка...” — 161  
“І листочки, й пелюсточки...” — 162  
“Ще раз вернулася зима...” — 163  
“Коли взяти, що ти нива...” — 164  
“Ідуть літа... А спогади не гаснуть...” — 164  
“Здрастуй, пташечко маленька...” — 165  
“Що ж ти наробила...” — 166  
“Віє вітер, віє...” — 166  
“... В літа майбутні плодами...” — 167  
“Під горою крем'яною...” — 168  
“Так воно маєтьс...” — 169  
“Скільки оком, брате, глянеш...” — 170  
“Пахне земля, пахне рілля...” — 170  
“Мир тобі, вбога хижко, невидна...” — 171  
Надвечір'я — 172  
“Даль вечірня, темно-синя...” — 172  
“Дощик тільки починається...” — 172  
О гори срібні... — 173  
“Ожини, ліщини в пеленоньку брати...” — 174  
“Відпочили мої очі...” — 175  
“Які б удари грозові...” — 176  
“Не співай печальної...” — 176  
Клени осінь уквітчали... — 177  
Жовтоцвіт одцвів... — 178  
Передвечір'я — 179  
“Пада цвіт, пада цвіт...” — 180  
“Вже спадає цвіт на вишні...” — 180  
“Мов спинила подих...” — 180  
Рапо-поруку зозуля — 181  
“Пелюсточки-віі...” — 182  
“— Снились мені, — мовить дівчина...” — 183  
Діброва — 184  
Осінь нас тишить... — 185  
Я з землею не розстанусь... — 186  
“Ти кажеш...” — 187  
Не бережи, не стережи... — 188  
“Жолобок листка зелений...” — 189  
Вся долина зеленіла... — 189  
“Пташечко, синичко...” — 190  
“Як було шістнадцять їй...” — 190  
Горлиця туркоче... — 191  
“Деє далеко з-за діброви...” — 192  
На площі після карнавалу — 193  
“Ти скоріш поспіши, приїзди...” — 193  
Наслухатись, набачитись... — 194  
“Кладка, гребелька, місток...” — 195  
Ой русая косо... — 196  
Сестрі — 197  
Злагода — 198  
“Коло берізки я і ти...” — 199  
“За весною весна...” — 199  
“Хмари-марева туманом...” — 200

- "Неначе жури, трішки жури..." — 201  
"Ліс сонце і ліс на Батієву гору..." — 201  
Дідова розповідь на озері — 202  
Дніпропетровський історичний музей... — 203  
"... І небо високе найвищим здається..." — 203  
Напровесні — 204  
"Жайворон, жайворон..." — 204  
Червкві замріяні далі... — 205  
"Солов'ї всю ніч співали..." — 205  
"Недовипити росного..." — 206  
"Досвіттє, наспіване, ніжне..." — 206  
"В парках майські вогні..." — 207  
"Конвалії орільські..." — 207  
"Останні ласкаві проталини снігу..." — 208  
"Під вогнем метелиць..." — 208  
Зерно ячмінне — 209  
На добро! — 210  
Сивові — 211  
Кредо — 212  
І досі... — 213  
Не сій слова... — 214  
Ще світ не знав бездумного поета... — 214  
"Спрага — негасимого попиту..." — 215  
Дорогою в степу — 216  
"Я лишивсь з своєю квіткою..." — 217  
Як насунуть осінні дощі — 218  
Хмарку сонце золотило... — 219  
"Весни пора. Цвітіння абрикос..." — 219  
"Блакить і далі все життя..." — 220  
"Гополь задумані колони..." — 221  
Заочіпське літо — 222  
"Красиві в селах вечори..." — 222  
"Цвіте льнонок, немов димок..." — 223  
"Дугою барвною веселка..." — 223  
"Чи це добре, чи це ні..." — 224  
"Я чув, як наближався дощ..." — 224  
"Полуниця сниться..." — 225  
"Усе було — межа й безмежжя..." — 226  
"Прощаючись з Шулічиним Кутком..." — 227  
"Пересіє сніговиця..." — 227  
"Он отам, у тому вирії..." — 228  
"А життя отим і славне..." — 228  
Осінні мотиви — 229  
"Спить у мороці дивному сад..." — 230  
"А дерева — голі, голі..." — 230  
Степова пісня — 231  
"Трішки задумана..." — 231  
"Позолоченими хмарками..." — 232  
"На бірюзовім неба тлі..." — 233  
"До вінка чудового..." — 233  
"Все хороше по-хорошому..." — 234  
"Промайнуло літ багато..." — 234  
"Це той шум, що я люблю..." — 235  
"Співав я пісню солов'ю..." — 236  
"Буває, себе запроториш в нікчеми..." — 236  
"Це буде високо й далеко..." — 237

- “Земля моя, черноземля...” — 238  
“Вологодських мережив досвіття роса...” — 238  
“Синій, сизий дим-туманець...” — 239  
Чотири — 240  
“Коли куля вилетіла з гільзи...” — 242  
В небі голубому — 242  
Перед паперовими квітами — 243  
В краю золотому — 244  
Сокілка. Сокільські дівчата — 245  
“Я знав тебе, шукав тебе...” — 246  
“Дві латки снігу ще лежать...” — 246  
Бульвар Шевченка в Києві — 247  
“Чи вже втомилось серце...” — 247  
На Липківських полях — 248  
“Ледь розквітлого кохання...” — 248  
“Де зійшлись високогори...” — 249  
“Переступила, нагасавшись...” — 250  
“Так не кидають очима...” — 250  
“В небо сине цвіт піднявши...” — 251  
“Нехай могутнє серце Данко...” — 251  
“Багато почато — закінчено мало...” — 252  
“Сотілка з Орелі...” — 253  
Верба — 254  
“Гуде в ковадло літо...” — 254  
“Пісня за піснею...” — 255  
До стебла трави — 255  
“Бач який ти, світс-ранку...” — 256  
“Падіння жолудя лунке...” — 257  
“Як люблю я гай осичий...” — 258  
“Я радий, дуже радий...” — 259  
“Раз приснився сон мені...” — 260  
В Дрезденській галереї — 261  
Він сад садив і дівчину кохав — 262  
Ескіз — 262  
Вогнем полисано дуби... — 263  
Морю — 264  
На тривожних дорогах... — 265  
“Той каже — згадай же ти юність...” — 266  
В степу — 267  
Рідний край — 268  
Тихий морозець. Світла зима...” — 269  
“Мова — струн золотих перемова...” — 270  
“Листя липне до панелі...” — 270  
“На пероні «Н вокзалу...” — 271  
Нам нічого гаятись... — 272  
Я не хилюсь... — 273  
Ластівки — 273  
Вбрались в осінь гаї... — 274  
“Нелюбів моя...” — 275  
“Осінь шумить...” — 275  
“Ввійти в лісок...” — 276  
“А ліс шумить — не нашумиться...” — 276  
“Та поталань же ти мені...” — 276  
І сонце, і хмари... — 277  
“Ну які про розставання ти придумаєш рядки...” — 278  
“Качки пад туманом...” — 278



- Абрикоса цвіте... — 279  
Край гори — 279  
Райдуга — 280  
І ти згадав... — 281  
Помережане зірками... — 282  
Перемови громів... — 283  
Та нема де лучче, як на половині... — 284  
“О квіти, квіти прилісні...” — 284  
На розмежжі доріг — 285  
Мальва — 286  
“Дороги, перші дороги...” — 286  
Ще падав сніг... — 287  
“Не кажи мені, серце, нічого...” — 288  
“З-під ясеня, з-під корня...” — 288  
“Одлистується листами...” — 289  
“Весна в квартиру...” — 290  
Я мачок полишила, не сполола... — 290  
“— Може, втома?” — 290  
Не шкодує — 291  
З пучком конвалії... — 291  
Розмова з серцем — 292  
Гроза влітку — 293  
“По-осінньому, певне, востаннє...” — 293  
“Війна, війна... Криваві рани...” — 294  
“Ждала з битов молодиця...” — 294  
“Я на Кубані був у сорок другим...” — 295  
“Осінній день нечутно йде на спад...” — 296  
“А ти шумиш...” — 296  
“... Ну, як мені забути ту ходу...” — 297  
“Літує серпень...” — 297  
О ранки вересня чудесні... — 298  
“В ясен-весен передберезень...” — 298  
Смерчина — 299  
“Де побував, там і наслухавсь...” — 299  
“Неначе птиця летить-вогнитись...” — 300  
“Весна... Пахуца фронтова весна!” — 300  
“Які були в Верхньодніпровську весни!” — 301  
“У квартиру влетіла пушинка...” — 302  
Ліга — 303  
“Чи знасте ви, як перед весіллям...” — 304  
“Ми випадково стрілися тоді...” — 305  
“На сійних плесах...” — 306  
“Не кажи своєму серцю: годі!” — 306  
“В години небувалих потрясінь...” — 307  
“Алея... Осінь... Чиста, золота...” — 308  
“Весна...” — 308  
“Окрайці райдуги в Дніпрі...” — 308  
“Моя осико, моя висока...” — 309  
“Не корю, не нарікаю...” — 309  
“Мені б, мені — холодної води...” — 310  
І посрібляшали хмарки — 310  
“Пливуть, пливуть у небі Кончі-Заспи...” — 310  
“Хмари мої, хмари...” — 311  
“Синам й онукам передам...” — 312  
“До вас востаннє простягаю руки...” — 312  
“Небо! Знову — небо...” — 312

Літературно-художнє видання

УСЕНКО  
Павло Матвійович

Дві пристрасті,  
дві любові...

Вибране

Упорядник М. П. Усенко

У виданні використано  
фотоматеріали Центрального  
державного архіву-музею  
літератури і мистецтв України,  
фото та рисунки із сімейного  
архіву Павла Усенка.  
На обкладинці — портрет  
роботи А. Різниченка

Редактор С. В. Цушко  
Художнє оформлення та макет  
Н. В. М'яковської, О. Я. Остапова  
Верстка О. Я. Остапова  
Коректор С. М. Кирпа  
Палітурні роботи виконали  
Н. В. Гнатюк, Т. Ю. Замішайло

Підписано до друку 25.10.2001р. Формат 84×100/32. Гарнітура  
“Журнальна”. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 15,6.  
Обл.-вид. арк. 14,95. Наклад 3000 прим. Зам. 01-31.

Університетське видавництво “Пульсари”. Адреса видавництва та друкарні: 04071, Київ-71, вул. Межгірська, 7/16 Д.  
Тел. (044) 416-1275 Е-mail: mail@pulsary.com.ua  
<http://www.pulsary.com.ua>

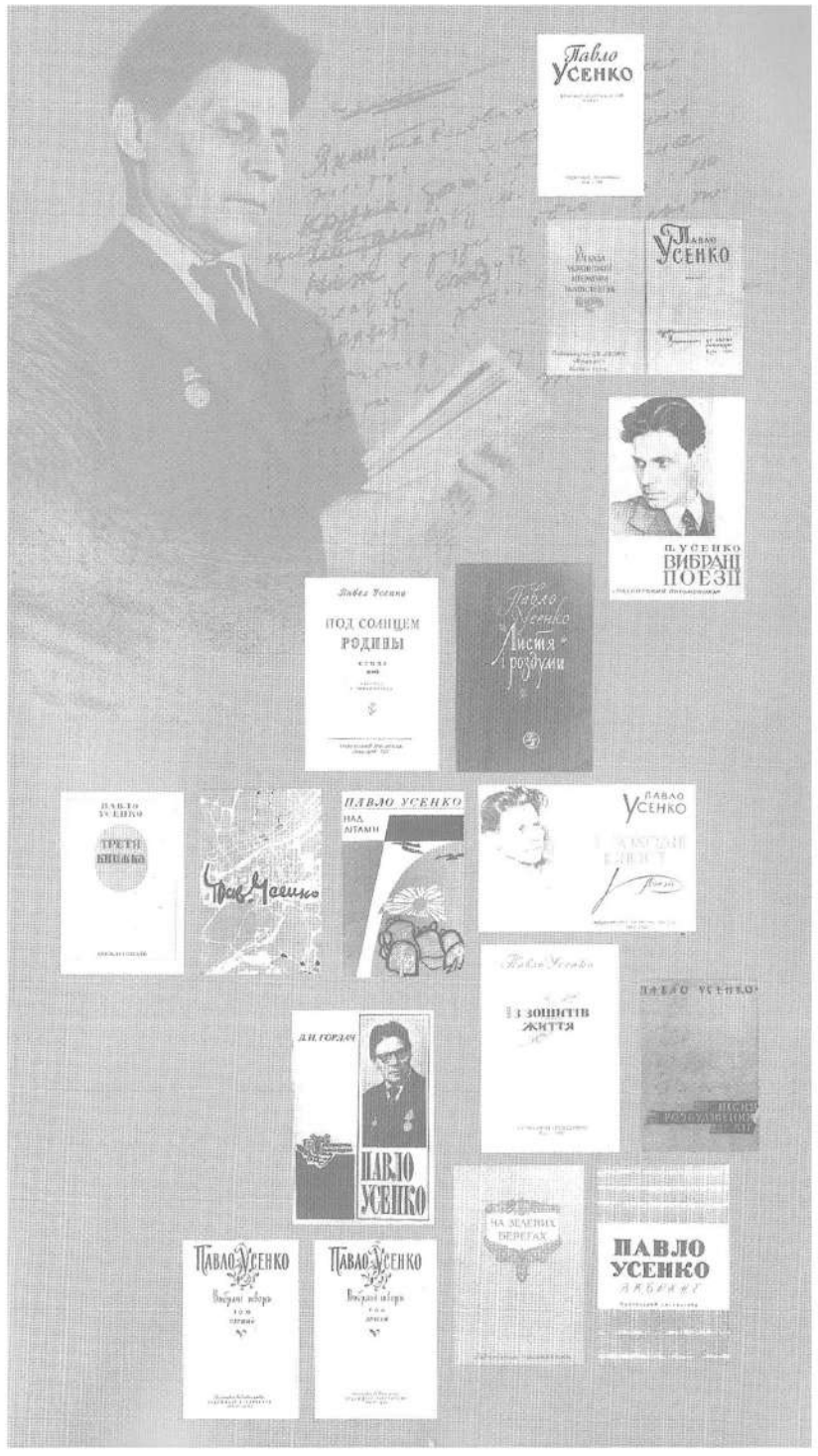
Усенко П. М.

У 74 Дві пристрасті, дві любові...: Вибране / Передм.  
Б. Олійника. — К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2001.—  
320 с.: іл.

ISBN 966-7671-29-1

Це видання — спроба по-новому осягнути творчу спадщину  
Павла Усенка. Пісенність, замилування рідною мовою, любов  
до України становлять суть Усенка-поета й Усенка-громадянина.  
У книзі зроблено спробу поєднати поезію і прозу, щоденникові  
записи, документальні матеріали і спогади про митця.

ББК 84.4УКР6



ПАВЛЮ УСЕНЬКО • Вибране

Це видання — спроба по-новому осягнути творчу спадщину поета, якого і в сімдесят років називали «комсомольським». Образ «комсомольського ватажка» і «заспівувача» притлумлював істинну суть поета та його щирого й людяного слова. А саме це, на нашу думку, та ще пісенність, замилування рідною мовою, любов до України становлять суть Усенка-поета й Усенка-громадянина. У книзі зроблено спробу поєднати поезію і прозу, щоденникові записи і спогади про Павла Матвійовича, документальні фотоматеріали — щоб читач отримав якнайповніше, об'ємне уявлення про митця, який по праву залишиться назавжди в історії й літературі України.